

NÁRODNÍ PEDAGOGICKÉ
MUZEUM A KNIHOVNA
J. A. KOMENSKÉHO

A ČESKOSLOVENSKÉ ŠKOLSTVÍ A KNIHOVNICTVÍ

Dopady událostí roku 1968 a normalizace
na československé školství

**Dopady událostí roku 1968 a normalizace
na československé školství**

AUTORKY

Magda Junková, Eva Hrazdírová, Marie Hošková

ODBORNÁ VĚDECKÁ SPOLUPRÁCE

Petr Matějček

VÝTVARNÉ ZTVÁRNĚNÍ A SAZBA

Pavel Průša

FOTOGRAFIE

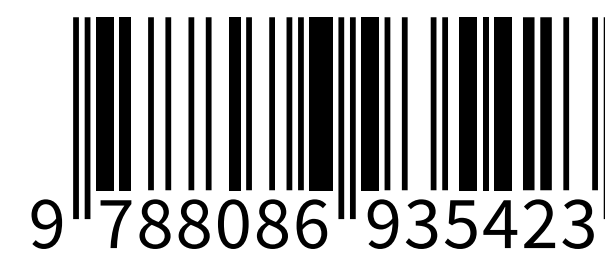
sbírka NPMK

Vydalo Národní pedagogické muzeum J. A. Komenského v roce 2018

Valdštejnská 20, 118 00 Praha 1 – Malá Strana

www.npmk.cz

ISBN 978-80-86935-42-3

Úvodem

Rok 2018 je významným jubilejním rokem v připomínání tzv. „osmičkových“ výročí z naší historie. Mezi nimi dominuje **100. výročí ukončení Velké války a vzniku samostatného československého státu a 50. výročí obsazení Československa vojsky Varšavské smlouvy a násilného ukončení tzv. Pražského jara**¹. Druhé uvedené výročí se řadí v dějinách našeho národa a naší země k těm neblahým. Připomíná události, které zasáhly do naší novodobé historie velice negativně a následující opatření s celospolečenským dopadem, obecně shrnutá pod pojmem normalizace, uvrhly naši společnost na dalších 40 let do časů hluboko před rok 1968.

Pedagogická knihovna J. A. Komenského připravila v rámci projektu Dopady událostí roku 1968 na oblast čes-

koslovenského školství elektronickou výstavu „Rok 1968 a československé školství a knihovnictví“, brožuru a seminář. Pro přiblížení tohoto historického období využila jí důvěrně známý materiál z oblastí, které jsou jí blízké: školství, kultura a knihovnictví, a zasadila ho do stručného historického rámce. Nabízí dobové citace i soudobá vyjádření k událostem r. 1968 z moderní odborné literatury, unikátní dokumenty o zvláštních normalizačních opatřeních a nařízeních k vyřazování tiskovin s protistátním obsahem a tzv. tiskovin se závadným politicko-ideovým obsahem ve veřejných i odborných knihovnách se zdůvodněním jejich vyřazení v Bibliografickém katalogu z roku 1972 apod. Zajímavým doplněním daného tématu jsou kapitoly o činnosti Pedagogické knihovny v oněch inkriminovaných

letech až po současnost a proměny nazírání na Velkou válku a vznik samostatného ČSR v učebnicích dějepisu z šedesátých a sedmdesátých let a po r. 1990.

Tímto specifickým zaměřením je ojedinělým počinem mezi uskutečněnými příspěvky paměťových institucí k výročí událostí roku 1968, které se především zaměřily až na srpen 1968.

V Praze dne 21. 8. 2018

¹ V návaznosti na citované zdroje je z důvodu zachování jednotnosti ponecháno v celé brožuře velké písmeno u výrazu „pražské jaro“.

OBSAH

1956

A ČESKOSLOVENSKÉ ŠKOLSTVÍ A KNIHOVNICTVÍ

Dopady událostí roku 1968 a normalizace
na československé školství

1 Pražské jaro

s. 5

Období politického uvolnění v Československu, liberalizace a reformy, sovětská intervence a její společensko-kulturní dopad

1.1 Pražské jaro – citace z dobových dokumentů

s. 10

1.2 Události srpna 1968 a zahájení normalizačního procesu

s. 14

2 Dopady srpnových událostí na oblast československého školství a knihovnictví

s. 18

Přiblížené prostřednictvím upravených osnov výuky společenskovedních předmětů, zakázaných učebnic a odborných publikací z fondu PK, výběrem tzv. literatury závadného politicko-ideového a protistátního charakteru apod.

2.1 Dopady srpnových událostí a normalizace ve školství

s. 21

2.2 Dopady srpnových událostí a normalizace v kultuře (obecně)

s. 30

2.3 Dopady srpnových událostí a normalizace na oblast knihovnictví

s. 32

3.1 Učebnice dějepisu z šedesátých a sedmdesátých let 20. století

s. 42

Srovnání interpretace dějin na tématu 1. světové války (jejích příčin, vývoje a výsledků) a vzniku samostatného československého státu

3.2 Učebnice dějepisu po roce 1989 do současnosti

s. 46

Další vývoj interpretace dějin na tématu 1. světové války a vzniku samostatného československého státu

4.1 Pedagogická knihovna J. A. Komenského, její fond a informace o speciálních sbírkách

s. 50

4.2 Historie a postavení knihovny v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století a po roce 1989

s. 52

1956 A ČESKOSLOVENSKÉ ŠKOLSTVÍ A KNIHOVNICTVÍ

**Dopady událostí roku 1968 a normalizace
na československé školství**

Úvodní kapitola je věnována výkladu základních politických aspektů pražského jara, intervence armád Varšavské smlouvy a následného procesu normalizace československé společnosti. K vykreslení dobové atmosféry jsou využity citace z dobových dokumentů, jež se nachází ve fondech NPMK.

1 Pražské jaro

1.1 Pražské jaro – citace z dobových dokumentů

1.2 Události srpna 1968 a zahájení normalizačního procesu

Pražské jaro

Období politického uvolnění v Československu, liberalizace a reformy, sovětská intervence a její společensko-kulturní dopad

Termínem **Pražské jaro** je označováno období politického uvolnění v tehdejší Československé socialistické republice (ČSSR) časově vymezené prosincovým plenárním zasedáním Ústředního výboru KSČ (ÚV KSČ) v roce 1967 a vojenskou intervencí vojsk Varšavské smlouvy vedenou armádou Sovětského svazu (SSSR) v noci z 20. na 21. srpna 1968. Přes svou krátkost byl dopad této historické etapy našich moderních dějin, odstartované lednovým plenárním zasedáním ÚV KSČ a pojmenované také jako **polednový vývoj** nebo **obrodný proces**, na celou tehdejší společnost obrovský a měl mimořádný zahraniční ohlas.

Neuspokojivá politická a hospodářská situace země, v jejímž čele stál první tajemník ÚV KSČ a prezident republiky **Antonín Novotný**, kritizovaná již v červnu 1967 na 4. sjezdu československých spisovatelů¹, předznamenala sled dalších událostí roku 1967,

Zleva: **Antonín Novotný**, **Alexander Dubček** a **Ludvík Svoboda** (EMMERT, František. *Rok 1968 v Československu*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2007. Sign.: III 36380)

kteří vedly na počátku roku 1968 k personálním změnám ve vedení KSČ. Po rozhodnutí o oddělení nejvyšší státnické a stranické funkce byl 5. ledna 1968 do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ zvolen **Alexander Dubček**. Jeho nástup a následující reformní změny jak ve straně, tak i na nejvyšších postech ve státní správě, včetně abdikace Antonína Novotného na prezidentský úřad (22. března 1968) a volby nového prezidenta, jímž se stal **Ludvík Svoboda** (30. března 1968), byly otevřeně komentovány ve sdělovacích prostředcích (pozn.: Ústřední publikační správa, tehdejší cenzorský úřad, formálně ukončila svoji činnost až

v červnu 1968). Vedle ostré kritiky dosavadních totalitních poměrů následovaly přísliby nových řešení, pro něž se ustálil nový termín „**socialismus s lidskou tváří**“. Návrh reformy, který byl zpracován v tzv. Akčním programu KSČ a schválen na dubnovém zasedání ÚV KSČ, se měl stát základem celkové obrody Československa. Jeho ekonomickou část zpracovávali renomovaní ekonomové v čele s Otou Šikem, zatímco stranické vedení se soustředilo na rekonstrukci vlády, předsednictva parlamentu a stranického aparátu na všech jeho úrovních. Důležitou kapitolou Akčního programu (IV. část) byl Rozvoj vzdělanosti, vědy a kultury (po-

drobněji viz kapitola č. 2), zdůrazněna byla jejich autonomie v úzké souvislosti s odmítnutím cenzury: „(...) vědecká diskuse, vědecká díla, časopisy apod. nemohou podléhat žádné cenzuře. (...) Odmítáme administrativní a byrokratické způsoby uskutečňování kulturní politiky, distancujeme se od nich a budeme jim čelit. Umělecká tvorba nesmí být podrobována cenzuře.“²

¹ „Závěr IV. sjezdu spisovatelů v červnu 1967 byl v podstatě manifestem proti kulturnímu byrokratismu, cenzuře, administrativnímu usměrňování diskusí, zamlčování v politice i ve veřejném životě. Je faktem, že v kritických vystoupeních na sjezdu spisovatelů převažovala socialistická kritika dosavadního stalinistického, resp. poststalinistického modelu socialismu, který nedůvěřuje lidu a neumožňuje rozvoj a vzestup národa. Vystoupení spisovatelů vyjadřovalo mínění a myšlení převážné části společnosti a bylo především kritikou režimu A. Novotného.“ (*Tematická jednotka pro střední školy*. Ostrava: ITEM, 1992, str. 7)

² *Akční program Komunistické strany Československa přijatý na plenárním zasedání ÚV KSČ dne 5. dubna 1968*. [1. vyd.]. Praha: Svoboda, 1968, str. 50, 57.

Následné celospolečenské uvolnění, podpořené zrušením cenzury, a zájem veřejnosti o dění ve státě byly naprosto mimořádné, spontánní a ve svých veřejných projevech nesly všechny známky celonárodní euforie. Vznikaly nekomunistické společenské organizace, např. Klub kritického myšlení, **Klub angažovaných nestraníků (KAN) nebo K 231** (organizace bývalých politických vězňů pronásledovaných v 50.–60. letech 20. století), měnilo se vedení masových společenských organizací (ČSM, Svaz žen, socialistické a lidové strany), vědecké rady vysokých škol si volily své rektory, byla obnovena činnost Skautu (v čs. verzi Junáku) apod.

„(...) Československá společnost jako celek zvedla hlavu, získala naději, která ji vlila do žil energii, a snila svůj sen o svobodě, na jejímž prahu se, jak byla přesvědčena, ocitla.“³

Největší ohlas ve společnosti vzbudily **petiční akce umělců a předních tehdejších literátů:**

- prohlášení **Dva tisíce slov** otištěné dne 27. června 1968 přes nesouhlas stranického vedení v Literárních novinách a denících Práce, Mladá fronta a Zemědělské noviny (autor: Ludvík Vaculík) podepsali významní zástupci kulturního a společenského života. Vyzývalo k občanské angažovanosti na podporu rozvíjejících se demokratických snah a varovalo před konzervativními (neostalinistickými) silami ve straně a společnosti, které by se mohly pokusit s podporou SSSR tento proces zvrátit.
- **Poselství občanů předsednictvu ÚV KSČ**, které odvysílala československá televize a přečetli ve večerních televizních novinách dne 26. července 1968 spisovatel **Pavel Kohout** a cestovatel **Jiří Hanzelka**, odsuzující nátlak ostatních socialistických

zemí před československo-sovětskou schůzkou vrcholných představitelů v Čierné nad Tisou (Slovensko).

Obě tyto akce vyvolaly vlnu celonárodní solidarity a přispěly k podpisům milionů čs. občanů na podporu těchto prohlášení. Následující události již předznamenávaly blížící se dramatické vyvrcholení:

Výzva Dva tisíce slov, která měla obrovský ohlas v tuzemsku i v zahraničí, přiměla vedení strany ke kompromisním projevům upozorňujícím na nebezpečí extrémismu jak ze strany pravicových sil, tak aktivizujících se konzervativních sil v ČSSR i **zemích tzv. socialistického tábora**. Jednotlivá ústředí komunistických stran (politbyra) zemí Varšavské smlouvy na ni reagovaly ostrými protestními dopisy totožného obsahu upozorňujícími především na podkopávání vedoucí úlohy strany a základů socialistického zří-

zení a hrozící reálné nebezpečí kontrarevoluce v ČSSR. Závěrečnou výzvu k uspořádání společné schůzky všech šesti komunistických stran předsednictvo ÚV KSČ odmítlo a navrhlo samostatná bilaterální jednání. V reakci na to se samostatně (bez ČSSR) v polovině července sešli **ve Varšavě vedoucí představitelé pěti socialistických zemí (PLR, MLR, NDR, BLR) v čele se SSSR** a dohodli se na společném **otevřeném dopisu adresovaném vedení KSČ**, který navazoval na předchozí protestní dopisy, opakoval s ještě větším důrazem výhrady k polednovému vývoji v Československu s tím, že dění u nás již není pouze naše věc, ale že se týká všech komunistických a dělnických stran. V ultimativních požadavcích spočívajících v boji proti pravicovým silám, zákazu všech nově vzniklých iniciativ a spolků, obnovení cenzury, dodržování zásad marxismu-leninismu a demokratického centralismu a boji s nepřáteli ve vlastních

řadách se promítly hlavní principy předznamenávající budoucí **normalizační opatření**, která se začala naplňovat po srpnu 1968. **Odpověď vedení KSČ** odsouhlasená rozšířeným plénem ÚV KSČ a obsahující jasné odmítnutí návratu k nedemokratickým způsobům vlády před lednem 1968 a vyjadřující jednoznačnou podporu nastoupené cesty byla již **třetím vyjádřením zamítavého postoje k požadavkům Kremlu**. Přesto po čtyřdenním jednání v Čierné nad Tisou (29. 7. – 1. 8. 1968) a následné krátké schůzce v Bratislavě (2. 8. 1968) vrcholných představitelů ČSSR a SSSR referovaly obě strany o zklidnění situace a úspěchu společného jednání.

³ ČORNEJ, Petr. Vstupní esej, str. 12. In ARONOVÁ, Alice. Pražské jaro 1968: literatura – film – média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademií za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20.–22. května 2008. Praha: Literární akademie – Soukromá vysoká škola Josefa Škvoreckého, 2009.

Vlastní **vojenský zásah vojsk SSSR, NDR, Polska, Maďarska a Bulharska v noci z 20. na 21. srpna 1968** byl na základě politického rozhodnutí Kremlu završením dlouho a pečlivě připravovaného plánu intervence do Československa. Pod názvem **operace Dunaj – vojenské obsazení Československa** představoval nejrozsáhlejší vojenskou operaci v poválečných dějinách Evropy. Na základě rozkazu ministra národní obrany Martina Dzúra a prezidenta republiky Ludvíka Svobody nepoužít zbraně proti interventům, byl znemožněn odpor československé lidové armády, jednotek Veřejné bezpečnosti (rozuměj policie) i Lidových milicí. Krátce nato byla všechna strategická místa v zemi obsazena, včetně budovy ÚV KSČ. Její představitelé byly zatčeni a odvezeni do Moskvy.

Přestože k prvořadým úkolům po vojenské intervenci patřilo přerušit přípravu a zabránit **pořádání mimořádného**

Obrázek z dobového tisku.

ného 14. sjezdu KSČ, nepodařilo se to a **22. srpna 1968** se uskutečnil plně v souladu se stanovami a za účasti legitimně zvolených orgánů v závodní jídelně podniku **ČKD Elektronika v Praze-Vysočanech** (tzv. **Vysočanský sjezd**). Delegáti odsoudili oku-

paci Československa a vyzvali k okamžitému odchodu cizích vojsk. Zvolili nové předsednictvo a ústřední výbor a potvrdili ve funkcích reformní zástupce strany a vlády odvezené do Moskvy a na 23. srpna od 12.00 hodin vyzvali k hodinové generální stávce.

Moskevská jednání (23.–26. 8. 1968)⁴ a podepsání tzv. **moskevského protokolu** uzavírají kapitolu obrodného procesu u nás a nastává období tzv. **normalizace**. V jeho úvodní fázi, někdy analogicky k Pražskému jaru označované jako **Pražský podzim**, došlo k postupnému prosazování řady kompromisů ve straně i ve vládě, většina reformistů zatím zůstala ve svých funkcích, ale byl anulován mimořádný vysočanský sjezd, vysloven souhlas hlavními tezemi moskevského protokolu, opětovně byla zavedena cenzura (13. 9. 1968), nově vzniklé iniciativy musely ukončit svou činnost a především byla podepsána **dohoda o dočasném pobytu sovětských vojsk na území Československa**⁵, nově nazývaná jako „bratrská internacionální pomoc“.

Celá země čelila největší vlně emigrace od roku 1948. „V období po roce 1968 opět odcházeli lidé z prostředí politiky, ať už zásadně protikomunis-

ticky orientovaní, tak ti, kteří se angažovali v KSČ, ale v 60. letech se aktivně účastnili tzv. obrodného procesu a stáli nyní proti novému normalizačnímu režimu; odcházeli umělci, spisovatelé, novináři, sportovci, odcházeli lidé profesně profilovaní, převažovali ti s vyšším vzděláním. Z oblasti politiky to byli např. Jiří Pelikán, Zdeněk Hejzlar, Ivan Sviták, Přemysl Janýr; z katolického prostředí Anastáz Opasek či Vladimír Neuwirth; z oblasti odborníků různých profesí např. Luděk Pachman, Karel Kaplan, Vilém Prečan, František Janouch; z umělců Josef Škvorecký, Zdena Salivarová, Karel Kryl, Arnošt Lustig, Vojtěch Jasný,

⁴ Za čs. stranu vedenou prezidentem L. Svobodou a složenou z 3 skupin: oficiálně pozvaná delegace z 23. 8. 1968, unesených reformních představitelů a zástupců přizvaných na jednání dne 25. 8. 1968.

⁵ Dohoda vypracovaná sovětskou stranou. Podepsaná 16. 10. 1968 v Praze v Černínském paláci, sídle MZV.

Ota Filip a další. Po Chartě 77 pak přišla další vlna buď vynucených vystěhování, odchodů do exilu či znemožnění návratu – Ivan Medek, Zdeněk Mlynář, Jiří Lederer, Jiří Kolář, Jiří Gruša, Pavel Kohout, Vlasta Třešňák, Jaroslav Hutka, Pavel Landovský, Zbyněk Benýšek a mnoho dalších.“⁶

Gustáv Husák
(EMMERT, František.
Rok 1968 v Československu. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2007.
Sign.: III 36380)

Rok 1969 představuje přechodové období, v němž se s nástupem **Gustáva Husáka** a přijetím dokumentu **Poučení z krizového vývoje** ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ⁷ zahájil tzv. **proces konsolidace** (na dubnovém plénu ÚV KSČ byl odvolán A. Dubček a jeho vedení). Československo se

stalo formálně **federací** dvou formálně svrchovaných států. Je smutnou skutečností, že to byl jediný z bodů Akčního programu, který se naplnil.

Začátek roku byl poznamenán mimořádným tragickým činem studenta FF UK **Jana Palacha** uskutečněným na protest proti okupaci ČSSR. Jeho smrt na následky sebeupálení opětovně zburcovala celou společnost a jeho pohřeb (25. 1. 1969) byl celonárodním projevem protestu proti novým poměrům. Ve společnosti převládaly výrazné protisovětské (incidentsy spojené se spontánními oslavami hokejového vítězství čs. týmu proti sovětskému hokejovému týmu) i protikomunistické nálady, které vyvrcholily k datu prvního výročí okupace. Nové normalizační vedení v čele s G. Husákem se na protesty dobře připravilo a zároveň potřebovalo dokázat Moskvě, že má situaci u nás plně pod kontrolou. Kromě posílených armád-

Jan Palach
(EMMERT, František.
Rok 1968 v Československu. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2007.
Sign.: III 36380)

ních a pořádkových sil a Lidových milicí byly v záloze připraveny speciální pohotovostní jednotky a v platnost vstoupil tzv. „pendrekový zákon“⁸.

Záříjové zasedání ÚV KSČ roku 1969 znamenalo definitivní ukončení reformní politiky „socialismu s lidskou tváří“ formálně spočívající v odvolání A. Dubčka a J. Smrkovského z předsednictva strany, vyloučení všech 80 členů kooptovaných do ÚV na vysočanském sjezdu a s výměnou stranických legitimací byla zahájena největší **transformace KSČ** od jejího vzniku, která bývá spíše označována za největší čistku v celé její historii⁹. Přední

reformní komunisté a statisíce dalších řadových členů strany byly ze strany vyloučeny, ztratili své zaměstnání a postavení ve společnosti. Proces normalizace fungující na pozici dominantní role neostalinistických straníků a plnění brežněvovskou doktrínou omezené suverenity uvrhl Československo do časů hluboko před rok 1968.

Zahraniční vztahy mezi Východem a Západem sovětská okupace ČSSR výrazně nepoznamenala. Pokračoval nastoupený kurz uvolňování mezinárodního napětí. Zásadní vliv měla na zhoršení vztahů uvnitř socialistického bloku a především na mezinárodní komunistické hnutí (většina komunistických stran v demokratických zemích okupaci odsoudila a přihlásila se k programu Pražského jara), které se postupně přeorientovalo z prosovětského postoje na myšlenku

nesovětského demokratického eurokomunismu¹⁰.

⁶ <http://manipulatori.cz/emigrace-z-ceskoslovenska-a-exil/>; KURILLOVÁ Hana: Emigrace z Československa a exil. Projekt Moderní dějiny do škol. Vzdělávací portál pro učitele, studenty a žáky.

⁷ Byl schválen plenárním zasedáním ÚV KSČ dne 11. prosince 1970. „Vyšel v masovém nákladu jako příloha Rudého práva i jako samostatná brožura v r. 1971“. (viz *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po 13. sjezdu KSČ*. 1. vyd. Praha: SPN, 1972 Úvodem, str. 3)

⁸ Zákonné opatření Předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb. z 22. 8. 1969 o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, lidově nazývané obuškový zákon či pendrekový zákon. Udělovalo mimořádné pravomoci Sboru národní bezpečnosti s deklarovaným cílem zajistit veřejný pořádek a normalizaci poměrů v Československu. Podepsali jej prezident republiky Ludvík Svoboda, předseda Federálního shromáždění Alexander Dubček a předseda federální vlády Oldřich Černík. Platil do 31. prosince 1969.

⁹ Do října 1970 bylo prověřeno 1 508 326 členů KSČ, 67 147 bylo vyloučeno, 259 670 bylo členství zrušeno. Počet členů KSČ klesl o 28 %, na 1 217 246. https://cs.wikipedia.org/wiki/Komunistický_režim_v_Československu.

¹⁰ EMMERT František: *Rok 1968 v Československu*. Vyšehrad, 2008, str. 58.

Pražské jaro – citace z dobových dokumentů

„Většinou se tvrdívá, že Pražské jaro začalo 5. ledna 1968 výměnou prvního tajemníka ÚV KSČ, tedy nástupem Alexandra Dubčeka. To je jistě pravda v politické rovině. Veřejnost však význam změny plně docenila až na přelomu února a března, kdy i v souvislosti s útekem generála Jana Šejny byla omezena cenzura a hromadné sdělovací prostředky, jak se tehdy médiím říkalo, získaly relativně volné pole působnosti. Byly to nesporně tisk, televize a rozhlas, které zásadně přispěly k urychlení i prohloubení demokratického procesu a k opětovnému for-

mování občanské společnosti. Obnovování starých tradičních spolků, snahy o oživení po únoru 1948 zlikvidovaných politických stran, zejména sociální demokracie, i zakládání nových organizací byly jejím nejvlastnějším výrazem.“ (ČORNEJ, Petr. Vstupní esej, str. 11. In ARONOVÁ, Alice. *Pražské jaro 1968: literatura – film – média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademii za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20.–22. května 2008*. Praha: Literární akademie – Soukromá vysoká škola Josefa Škvoreckého, 2009.)

” Závěr IV. sjezdu spisovatelů v červnu 1967 byl v podstatě manifestem proti kulturnímu byrokratismu, cenzuře, administrativnímu usměrňování diskusí, zamlčování v politice i ve veřejném životě. Je faktem, že v kritických vystoupeních na sjezdu spisovatelů převažovala socialistická kritika dosavadního stalinistického, resp. poststalinistického modelu socialismu, který nedůvěřuje lidu a neumožňuje rozvoj a vzestup národa. Vystoupení spisovatelů vyjadřovalo mínění a myšlení převážné části společnosti a bylo především kritikou režimu A. Novotného.

Tematická jednotka pro střední školy. Ostrava: ITEM, 1992, str. 7.

Poznámka: Protokol IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů byl na základě Směrnice ministerstva kultury ČSR čj. 9695/72 o zvláštních fondech tiskovin v knihovnách jednotné soustavy zařazen k tiskovinám s protistátním obsahem označeným „P“.

” Akční program, především s odstupem doby, představuje jednu z nejpozoruhodnějších perspektivních a reformních koncepcí nejen československého, ale i mezinárodního socialismu. I současná historická literatura jej prezentuje jako první komplexní projekt ekonomiky, politiky i společenských vztahů rozvinutého socialismu, období třetí průmyslové revoluce.

Tematická jednotka pro střední školy. Ostrava: ITEM, 1992, str. 9.

A K Č N Í PROGRAM

KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

PŘIJATÝ
NA PLENÁRNÍM
ZASEDÁNÍ ÚV KSČ
DNE 5. DUBNA 1968

SVOBODA

Akční program Komunistické strany Československa
přijatý na plenárním zasedání ÚV KSČ dne 5. dubna
1968. Praha: Svoboda, 1968.

Sign.: II 61258

Kvalita vzdělání — cíl našeho školství

Další rozvoj socialistické společnosti je podmíněn růstem vzdělanosti lidu. To je předpokladem k tomu, abychom zvládli úkoly nástupu vědeckotechnické revoluce, prohlubovali vztahy a instituce socialistické demokracie a dále prosazovali kulturní a humanistický charakter socialismu a rozvoj i uplatnění každého člověka v něm.

Považujeme proto další rozvoj našeho školství za přední úkol. Vycházíme přitom z tradic vzdělanosti našich národů i z dobrých výsledků, jimiž socialistická etapa vývoje obohatila naše školství, zejména jeho širokou demokratizaci a uskutečněním zásad jednotné školy. Nadále je nezbytné překonávat následky minulých nedostatků, kdy kvantitativního rozvoje vzdělanosti bylo mnohdy dosahováno na úkor kvality výuky. Nevěnovala se i dostatečná péče kvalitní přípravě učitelů. Dřívější četné reorganizace nepřispěly k žádoucímu zvýšení úrovně vyučovacího i výchovného procesu. Naopak vyvolaly v mnoha směrech její zaostávání za současnými potřebami i budoucími nároky. Nebylo také využito moderního pojetí a soudobých technických prostředků výuky. Proto je dnes prvořadým úkolem soustředit hlavní pozornost a všechny síly na cílevědomé zvyšování úrovně, náročnosti i hodnoty vzdělání, zejména prohlubovat a zvyšovat všeobecnou vzdělanost lidu a rozšiřovat základnu pro účinnější výběr a výchovu talentů, modernizovat obsah, formy i prostředky vzdělání.

53

nější výběr a výchovu talentů, modernizovat obsah, formy i prostředky vzdělání.

Dynamický rozvoj našeho hospodářství i celé společnosti vyžaduje skoncovat s nedoceňováním vzdělanosti i potřeb školy a učitelů a zajistit, aby naše školství dostávalo podstatně větší díl ze společenských zdrojů pro svůj rozvoj. Budeme dbát, aby školské orgány v součinnosti s širší veřejností uvážlivě uskutečňovaly projekty, které umožní našemu školství plně držet krok s dynamikou rozvoje vědy a techniky i potřebami doby.

Za nejbližší úkoly považujeme:

a) Vypracovat návrh hypotézy dlouhodobého rozvoje školské soustavy, která umožní stabilizovat vývoj výchovného a vzdělávacího systému na všech jeho stupních, v předstihu řešit jeho kádrové a materiální zabezpečení tak, aby se postupně odstraňovaly nerovnoměrnosti vývoje školství v jednotlivých oblastech státu.

V souladu s dlouhodobým projektem připravit nové pojetí základního polytechnického vzdělání, založeného na logickém zvládnutí látky, využívající samostatnost a iniciativu žáků a umožňující plně uplatnit princip diferenciací podle zájmů a nadání. Vyřešit naléhavou problematiku střední všeobecně vzdělávací školy rozšířením základny a prodloužením doby středního všeobecného vzdělání, zlepšit tak přípravu pro další studium na vysokých školách a současně vytvořit podmínky pro uplatnění v praktických povoláních těm středoškolákům, kteří na vysokých školách nebudou studovat.

Vytvořit a postupně zavést systém dalšího vzdělávání mládeže, která po 15 letech vstupuje přímo do pracovního poměru. V souladu s technologickými i strukturálními změnami v našem hospodářství zvyšovat náročnost přípravy mladých kvalifikovaných dělníků prohlubováním teoretického, odborného a všeobecného vzdělání učňovské mládeže. Ve smyslu nové soustavy řízení národního hospodářství využívat ve větším rozsahu zdrojů závodů a podniků pro výstavbu i vybavení odborných učilišť a v odůvodněných případech poskytovat i účelové státní dotace. Nepřipustit další snižování materiálních prostředků do těchto zařízení. Stejná hlediska uplatňovat i na národních výborech při výstavbě a vybavení učňovských škol.

b) Na středních a vysokých školách vytvářet materiální a kádrové podmínky k tomu, aby všechna mládež, která má předpoklady a prokázala je i výsledky v předcházejícím vzdělávání, mohla být ke studiu přijata. Proto zpružnit soustavu přijímání na střední a vysoké školy. Administrativní

54

Humanistické poslání kultury

Rozvoj kultury v nejširším smyslu je jednou ze základních podmínek dynamického a harmonického rozvoje socialistické společnosti. Kulturu socialistického Československa tvoří samostatné a rovnoprávné kultury česká a slovenská, spolu s kulturní tvorbou ostatních národností. Kultura a umění nejsou pouhou ozdobou hospodářského a politického života, ale životní nutností socialistického zřízení. Zaostává-li kultura, brzdí to pokrok politiky a ekonomiky, demokracie a svobody, rozvoj člověka a lidských vztahů. *Péče o kulturu, hmotnou i duchovní, není pouze starostí kulturní fronty, ale musí se stát záležitostí celé společnosti.*

Významnou tradicí komunistické strany od jejího vzniku bylo, že dokázala kolem sebe sjednotit nejlepší tvůrce kultury a umění. O tom svědčí nejen socialistická orientace naší předválečné umělecké avantgardy, ale i skutečnost, že po osvobození v roce 1945 stála převážná část kulturní inteligence na levici nebo přímo v řadách strany. Později, zejména na začátku padesátých let, byli někteří představitelé kultury diskriminováni, některé postihla bezdůvodná politická represe a byla deformována i kulturní politika strany.

Dokumenty XIII. sjezdu se měly stát východiskem nové kulturní politiky, která by navazovala na nejlepší tradice minulosti a řadu pozitivních zkušeností z období po roce

1956 a po XII. sjezdu KSČ. Přežívající byrokratické přístupy a staré metody řízení však bránily rozvíjet podněty sjezdu. Rozpory mezi vyhlášenou a prováděnou politikou vytvářely konfliktní napětí a podvazovaly angažovanost a rozvoj socialistické kultury. Ústřední výbor prozkoumá všechny příčiny těchto konfliktů a vytvoří příznivé podmínky pro normalizaci situace.

Odmítáme administrativní a byrokratické způsoby uskutečňování kulturní politiky, distancujeme se od nich a budeme jim čelit. Umělecká tvorba nesmí být podrobována cenzuře. Máme plnou důvěru k tvůrcům kultury a očekáváme jejich odpovědnost, pochopení a podporu. Vážíme si toho, jak tvůrci a pracovníci kultury pomáhali probíjet a vytvářet humanistický a demokratický charakter socialismu a jak se aktivně zúčastnili odstraňování brzdících momentů v jeho vývoji.

Je nutné překonat zúžené pojetí společenské a lidské funkce kultury a umění, přeceňování jejich ideologické a politické úlohy a nedoceňování jejich základních obecně kulturních a estetických úkolů v přeměně člověka a jeho světa.

Strana bude střežit a zabezpečovat jak svobodu umělecké tvorby, tak právo na zpřístupnění uměleckých děl.

Společensky spravovat kulturu znamená především vytvářet příznivé podmínky pro její rozvoj. Zákonitě vznikající rozpory budou řešeny diskusí a demokratickým rozhodnutím. Potřebnou autonomii kultury a umění musí vyjadřovat také *samosprávné rozhodování* kulturních pracovníků v oboru jejich činnosti. Pro státní orgány musí být nepostradatelnými partnery. Jsme přesvědčeni, že komunističtí intelektuálové a všichni ostatní vedoucí pracovníci v oblasti kultury a umění jsou schopni odpovědně a samostatně spoluvytvářet a provádět politiku strany ve státních, společenských, kulturních a zájmových institucích, že jsou zárukou socialistické, humanistické orientace naší kultury.

Společenské působení kultury ovšem není vně politických souvislostí. Budeme dbát na plné respektování ústavou zaručené svobody jiných názorů. Komunistická strana se však nemůže vzdát své inspirující úlohy, snahy, aby i umělecká tvorba účinně pomáhala formovat socialistického člověka v zápase za přeměnu světa. Strana bude důsledně uskutečňovat svůj politický program, bude podněcovat rozvoj marxistického myšlení.

Socialistická kultura patří k prvořadým činitelům pronikání socialistických a humanistických idejí do světa. Pomáhá *sjednocovat humanistické proudy světové kultury.* Má

Události srpna 1968 a zahájení normalizačního procesu

Vlastní **vojenský zásah vojsk SSSR, NDR, Polska, Maďarska a Bulharska v noci z 20. na 21. srpna 1968** byl na základě politického rozhodnutí Kremle završením dlouho a pečlivě připravovaného plánu intervence do Československa. Pod názvem **operace Dunaj – vojenské obsazení Československa** představoval nejrozsáhlejší vojenskou operaci v poválečných dějinách Evropy. Následné naplňování moskevského protokolu a vlastní proces normalizace fungující na pozici dominantní role neostaliniistických straníků a plnicí brežněvovskou doktrínu omezené suverenity uvrhly Československo do časů hluboko před rok 1968.

„ (...) Brežněv, Kosygin, východoněmecký stranický šéf Walter Ulbricht i polský představitel Wladislaw Gomulka (...) spatřovali nebezpečí zejména v působení nezávislých médií a v generačním složení československého obyvatelstva. Fakt, že jeho značná část dospívala v demokratických poměrech Masarykovy republiky, že přibližně 6 milionů lidí přímo či nepřímo postihly poúnorové represe, že se ve státě pohybovalo bezmála 500 000 členů předválečných nekomunistických politických stran, pokládali, stejně jako tradiční sepětí české kultury s evropským Západem, za alarmující. I proto se obávali, že by přechod Československa na jiný model, blízký jugoslávskému či rakouskému, mohl být poměrně rychlý a že by znamenal vymanění ze sovětské sféry vlivu (...).

ČORNEJ, Petr. Vstupní esej, str. 12. In ARONOVÁ, Alice. *Pražské jaro 1968: literatura – film – média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademií za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20.–22. května 2008*. Praha: Literární akademie – Soukromá vysoká škola Josefa Škvoreckého, 2009.

„ (...) Lidový nesouhlas s intervencí narůstal hodinu od hodiny, bylo jasné, že československý lid spontánně odmítl vyhlašované lži a nepravdy, které měly „internacionální pomoc“ ospravedlnit. V každém případě vojenský zásah zcela zničil československý experiment reformního komunismu a samotná myšlenka socialismu jako progresivní a nosná idea se stala spornou.

Tematická jednotka pro střední školy. Ostrava: ITEM, 1992, str. 13.

Termín **normalizace** pochází z Moskevského protokolu, podepsaného 27. srpna 1968. Dokument *Poučení z krizového vývoje* shrnuje obsah protokolu i podstatu normalizace takto:

„ (...) Českoslovenští představitelé v tomto dokumentu vyjádřili své odhodlání dosáhnout normalizace poměrů v naší zemi na základě marxismu-leninismu, obnovit vedoucí úlohu strany a autoritu státní moci dělnické třídy, vyřadit kontrarevoluční organizace z politického života a upevnit mezinárodní svazky ČSSR se Sovětským svazem a dalšími socialistickými spojenci. (...) Na celkových pozitivních výsledcích moskevských jednání se z československé strany aktivně podíleli L. Svoboda, G. Husák, V. Bilak a další politici zaujímající jasné třídní internacionalistické pozice.

Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po 13. sjezdu KSČ. 1. vyd. Praha: SPN, 1972, str. 71.

„ (...) Rudý kohout zatínal spáry do živého masa své oběti pozvolna, leč nezadržitelně. Dějiny se nezastavily, jen se zdálo, že vykolejily. Československá západní hranice zůstala otevřena, jak dnes víme, na Brežněvovo přání. Protivníci komunismu, nespokojenci a „kontrarevolucionáři“ dostali, aniž to tušili, přímo z Moskvy zelenou k odchodu. Po celý rok probíhala vlna emigrace, nejsilnější od února 1948, do obecného povědomí vstoupilo slovo normalizace, známé nejen ze smutně proslulého moskevského protokolu, jehož principy československý parlament schválil už 18. října, kdy drtivou většinou odhlasoval Smlouvu o podmínkách a dočasném pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky. Vysokoškolští a v Praze i středoškolští studenti po tři dny (19.–21. listopadu) stávkovali na protest proti postupnému opouštění polednové linie, Slováci se rado-

vali z dosažení federalizace. O níž šlo jejich předákům více než o demokracii, a masmédiá si ještě uchovávala relativně svobodný prostor (...).

ČORNEJ, Petr. Vstupní esej, str. 12. In ARONOVÁ, Alice. *Pražské jaro 1968: literatura – film – média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademii za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20.–22. května 2008*. Praha: Literární akademie – Soukromá vysoká škola Josefa Škvořeckého, 2009.

Všemu lidu Československé socialistické republiky

Druhé zvláštní vydání
PRÁCE
DENÍK REVOLUČNÍHO ODBOROVÉHO HNUTÍ
Pražský ústřední výbor ÚV KSČ
Pražský ústřední výbor ÚV KSČ
Císlo 231 • Ročník XXIV

Včera dne 20. srpna 1968 kolem 23. hod. večer překročila vojska SSSR, Polské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Maďarské lidové republiky a Bulharské lidové republiky státní hranice ČSSR. Stalo se tak bez vědomí presidenta republiky, předsednictva Národního shromáždění, předsednictva vlády i prvního tajemníka ÚV KSČ a bez vědomí těchto orgánů. V těchto hodinách zasedalo předsednictvo ÚV KSČ a zabývalo se přípravou XIV. sjezdu strany. Předsednictvo ÚV KSČ vyzývá všechny občany republiky, aby zachovali klid a nekladli postupujícím vojskům odpor, protože obrana našich státních hranic je nyní nemožná.

Proto ani naše armáda, Bezpečnost a Lidové milice nedostaly rozkaz k obraně země. Předsednictvo ÚV KSČ považuje tento akt za odporující nejen základním zásadám vztahů mezi socialistickými státy, ale za popření základních norem mezinárodního práva.

Všichni vedoucí funkcionáři strany a Národní fronty zůstávají ve svých funkcích, do nichž byli jako představitelé lidu a členy svých orgánů zvoleni podle zákonů a jiných nařízení, platných v ČSSR. Ústavními činiteli je okamžitě svoláno zasedání Národního shromáždění, vlády republiky, a předsednictvo ÚV KSČ svolává plénum ÚV strany k projednání vzniklé situace.

Předsednictvo ÚV KSČ

Prohlášení presidenta republiky L. Svobody

PRAHA 21. srpna (ČTK) — Drazí spoluobčané, v posledních hodinách vznikla v naší zemi složitá situace. V současné chvíli vám nemohu říci více k jejímu objasnění. Jako president Československé socialistické republiky se k vám obracím s plnou odpovědností, kterou jsem s přijetím této funkce převzal a naléhavě vás žádám, abyste zachovali plnou rozvahu a naprostý klid.

U vědomí své občanské odpovědnosti a v zájmu naší republiky nedopusťte, aby došlo k nepředloženým akcím. S důstojností a kázní, kterou jste prokazovali v minulých dnech vykejte dalších kroků ústavních orgánů republiky.

Prohlášení předsednictva Národního shromáždění

Předsedám vlád a parlamentů SSSR, Maďarské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Bulharské lidové republiky a Polské lidové republiky

PRAHA — Předsednictvo našeho Národního shromáždění vyjadřuje hluboký a zásadní nesouhlas s postupem spojeneckých vojsk, které dnes začala bezdůvodně obsazovat naši republiku. Došlo tak k porušení suverenity našeho státu, které je nepřijatelné v našich dalších vzájemných vztazích. Žádáme vás, abyste se zdrželi v okamžicích, kdy se na ulicích Prahy ozývají výstřely, abyste dali ihned rozkaz k okamžitému stažení všech vojsk z celé naší republiky. (ČTK)

Prohlášení sekretariátu ÚRO a předsedů ÚV odborových svazů

Sekretariát Ústřední rady odborů se zabýval na společné schůzi s předsedy ústředních výborů odborových svazů a vedoucími pracovníků ÚRO a ÚVOS situací, která vznikla obsazením našeho území spojeneckými vojsky Varšavské dohody.

Členství společné schůze se v této vážné situaci plně stavějí za presidenta republiky L. Svobodu, za vládu ČSSR vedenou inž. Oldřichem Černíkem, za Národní shromáždění a za předsednictvo ÚV KSČ v čele s Alexandrem Dubčekem. V politice vyjádřené v programových prohlášeních vlády a Národního shromáždění a v Akčním programu KSČ spatřují zárukou ozdravení politických a hospodářských poměrů v našich zemích.

Ohracíme se ke všem odborovým orgánům a organizacím, k odborovým funkcionářům a členům ROH a jejich prostřednictvím ke všem pracovním, aby svým rozvážným postojem plně podpořili vládu, Národní shromáždění a vedení KSČ k zachování klidu a pořádku v naší zemi, které jsou rozhodující podmínkou našeho dalšího socialistického vývoje a státní a národní suverenity.

Vyzýváme všechny odboráře, všechny naše pracující

Zabraňte panice a provokacím a usilujte na svých pracovištích o klid a pořádek, nedopusťte, aby došlo k parochám v národním hospodářství, v dopravě a v zásobování obyvatelstva, které by mohly ještě více ztížit postup vlády a vedení strany v řešení vzniklých problémů.

Podporujte opatření a rozhodnutí vlády, Národního shromáždění, ÚV KSČ a Ústřední rady odborů. Projevte svoji socialistickou uváženost v důvěře v tyto orgány a nadále podporujte a rozvíjejte proud iniciativy, směřující na podporu společných zájmů.

Sekretariát ÚRO a předsedové ÚVOS

PRÁCE Byli jsme a budeme

Pišeme Vám, drazí spoluobčané, ve chvíli, kdy Vám nemůžeme poskytnout nic než slovo odhodlání. Naše vlna, jež se vyvíjela na cestu demokratického socialismu, prožívá zkoušku nejtěžší. Aniž by k tomu měla souhlas vlády nebo Národního shromáždění, vstoupila vojska našich smluvních partnerů na naše území. V této chvíli by nedbalo statečnosti hazardovat s životy lidí. Naše statečnost se nyní musí projevit povností, morální převahou, tím, že zůstane me vlna svých ideálů, sami sobě a jeden druhému. Celý pokrokový svět musí poznat, že uznáváme pouze své legálně zvolené představitel, svého presidenta republiky Ludvíka Svobodu, svého předsedu vlády Oldřicha Černíka a jeho vládu, Národní fronty, své Národní shromáždění v čele s Josefem Smrkovským a Dubčekovo vedení KSČ. Každý samovolně musí poznat, že nemůže mluvit našim jménem.

Pokud nás rozhlas mohl informovat, je v tom republika od Samavy k Tatrám jednotná. Udržte v chodu centra důležitá k životu, abychom paniku a chaosom neohrozili zásobování, zdravotnictví, organizaci spoje

(Pokračování na 2. straně)

JSOU UŽ TADY ŠESTÝ DEN, ale odpor proti armádám pěti zemí nepovoluje — naopak. Všichni naši občané, zejména mládež, dává najevo nevitáným hostům, jak smýšlí český a slovenský národ. Proti násilí, proti tankům, teroru a vraždění máme silnější zbraň: pravdu,

která zvítězí. Těžké, tragické dny, na které nikdy nezapomeneme, zachytili nejen fotoreportéři, ale i filmaři. Doufáme, že jejich dokumentární záběry uvidíme co nejdřív — ve svobodné socialistické vlasti.

DRŽTE VŠICHNI SPOLU — BEZ OHLEDU NA POLITICKÉ VYZNÁNÍ! BEZ OHLEDU NA VĚK, BEZ OHLEDU NA ZAMĚSTNÁNÍ! VYTVOŘTE HRADBU SPOLEČNÉ VOLE, HRADBU LIDSKÉ HRDOSTI A DŮSTOJNOSTI! NÁŠ CÍL — NÁVRÁT SUVERENITY NAŠEMU STÁTU, TO JE UCHOVÁNÍ LEGALITY VŠECH ORGÁNŮ, KTERÉ JSTE SI ZVOLILI A KTERÝM JSTE DALI SVOU DŮVĚRU!

kino zvláštní
vydání

Ukázka z dobového tisku

Jan Palach:
..Vzkažte jim,
aby to
nedělali,
to je lepší...
Ať se všichni
připojí k vám
..přičiňte se
živí
v boji...

JAN PALACH

11. 8. 1948 – 19. 1. 1969

Ohnivý signál

Tragičtý protest Jana Palacha je absurdní reakcí jednotlivce na absurdní situaci světa. Obrací se především k svědomí mocných. Ale svědomí mocných, které anešlo Hirošimu, anešl Vietnam a Biafuru, anešl Jany Palachy. Pro nás méně mocné je však tento případ zřejmě nejzřejmějším do naší reality. Signalizuje, jak hluboko je nespokojenost a danou realitou v duši naší mládeže. Ukazuje, že jakákoliv bezcílná manipulace a jejím osudem může vyústit do zoufalého činu. Je pozoruhodné, že takových činů jsou schopni lidé vzdělaní, marxisté. Myslím, že by si z tohoto činu měli vzít poučení ti, kdo stojí na pozicích cizích našemu lidu, naší dělnické třídě.

MICHAL SEDLON

Cena života

V roce 1545 byl ve Francii popraven muž za to, že se provinil proti cenzurním opatřením církve a státu. V roce 1969 se upálil pražský vysokoškolák na protest proti omezení svobody tisku. Oba činy dělí i spojuje 424 let. Od vynálezu knihtisku usilují čestní lidé o právo na otevřené vyjadřování myšlenek a názorů. Pět set let v mementu či větší míře se jim toto právo přiznává a odírá, cestu za ním femují jména myslitelů i revolucionářů. Nikoliv náhodou. Svoboda tisku zdaleka není jen svobodou novinářů, patří všem lidem, celé společnosti a její cena je právě proto nesmírně vysoká. Ale rozum se vzpírá pochopit, jestliže tato cena dostoupí tak závažně a absurdně výše, jestliže je „přeplácena“ lidským životem – nejen v šestiacích, ale dokonce i ve dvacátém století! Jsem přesvědčen, že kdokoliv z nás, kdyby jen trochu mohl, by se snažil nejen podobným vlasteneckým, burcuječím činům zabránit, ale především odstranit všechny příčiny, které k nim vedou. Vždyť lidský život skutečně není mluva, kterou můžeme odhodit, protože se nám zdá být falešná nebo bezcenná. Život není bezcenný a zdá bude či nebude falešný, to má krádež z nás ve svých rukou, tomu věřím, i když vím, že podobná vira ještě nikoho „neuzdraví“. Ale vím bezpečně, že cena lidského života je mnohem vyšší, než se nám někdy ve chvílích zoufalství a bezradnosti zdá.

DUŠAN TOMÁŠEK

Otřesný čin i výzva

Vyrovňáváme se s mnohdy nepochopitelnými nebo neuvěřitelnými protiklady. Často jen za cenu vnitřní přetížnosti, neklidu, pochyb. A tu náhle, nečekaně, mluví výzva, otřesný čin tragické osobní oběti se rozhoduje. Činů nepropadá přelíče, probouzí vědomí a svědomí. Promluví za nás! Mladost vždy potřebuje prostor volnosti a svobody, porozumění a rovnocenné vize k výměně názorů, k porovnání zkušeností. Sobečské totalita a nedůvěrnost neprosadí autoritu státi, moudrost a rozvahu jeho zkušeností, ale také nevýhody jeho málo proměnné, příliš ustálené podoby, nedostatečného činu a smyslu pro nová, zanečaná, svěží a horoucí. Už dávno nejme těmi, jimiž jsme byli v Únoru. Za námi je složitá cesta, vyvrcholená životodárným Lednem, vytvořením možnosti právě pro ty, kdo přicházejí na naše místa – naše děti! Dopřely a nastupují se svými rytmy, touhami, potřebou radosti, jistot a nezbytností dějinné kontinuity všech dosažených hodnot. Jsou připraveni tvořit hodnoty nové. Absolventi socialistických škol učiliš, náročných fakult si v daleko větším počtu a míře osvojili zásady vědeckého poznávání, které je neuchytné a nesnadné bílé knihy, plné smyslnosti a výmyslu. Tato generace je konečně znovu vlastní nezejednodušená představa socialistického života, jeho pravdy i jeho poezie. A právě ona vyžaduje přiměřené vztahy mezi lidmi a národy, vztahy porozumění a respektu.

JINDŘICH HILČR

Na první straně je jeden z posledních snímků Jana Palacha z jeho loňské pětidenní brigády v sovětské městě Tbilisi

SNIMEK IVAN BLÁŽEK

1968 A ČESKOSLOVENSKÉ ŠKOLSTVÍ A KNIHOVNICTVÍ

Dopady událostí roku 1968 a normalizace na československé školství

Následující oddíl se zaměřuje na vylíčení změn, které postihly československé školství a knihovnictví během zkoumaného období pražského jara a následné normalizace. Pozornost je věnována také následkům, jež zanechala normalizace v oblasti kultury.

- 2 Dopady srpnových událostí na oblast československého školství a knihovnictví**
 - 2.1 Dopady srpnových událostí a normalizace ve školství**
 - 2.2 Dopady srpnových událostí a normalizace v kultuře (obecně)**
 - 2.3 Dopady srpnových událostí a normalizace na oblast knihovnictví**

Dopady srpnových událostí na oblast československého školství a knihovnictví

Pražské jaro a překotný sled událostí vymezených lednem až srpnem 1968 se do samotných výukových plánů společenskovedních předmětů v daném roce nestihly nepromítnout. Záleželo spíše na iniciativě a osobním přístupu pedagogů, jak své žáky a studenty informovali o probíhajícím politickém dění a návrzích nových reforem fungování státu zpracovaných v tzv. **Akčním programu KSČ**. Jeho důležitou kapitolou byla IV. část **Rozvoj vědy, vzdělanosti a kultury**, na které „(...) se podíleli vedle R. Richty a S. Provazníka skupiny pracovníků ze školství, ČSAV a Svazu spisovatelů“.¹

V kontextu proklamací o rozvoji socialismu nového typu byly v šesti bodech IV. části Akčního programu v kapitole „Kvalita vzdělání – cíl našeho školství“ vytýčeny nejbližší úkoly zaměřené na zkvalitnění školství: „(...) návrh hypotézy dlouhodobého rozvoje školské soustavy, která umožní stabilizovat vývoj

výchovného a vzdělávacího systému na všech jeho stupních, v předstihu řešit jeho kádrové a materiální zabezpečení tak, aby se postupně odstraňovaly nerovnoměrnosti vývoje školství v jednotlivých oblastech státu.“² V dalších bodech byl tento záměr rozveden na oblast polytechnického vzdělávání, střední a vysoké školy, přeškolení a doplňování všeobecného i odborného vzdělání dospělých s velkým důrazem na nutnost zvýšit společenské postavení a prestiž učitelů vzhledem k jejich významné roli při výchově a vzdělávání mladé generace.

V kapitole Humanistické poslání kultury byl položen důraz, jak vyplývá již z jejího názvu, na humanizaci kultury, na její rovnoprávné postavení vedle politiky, ekonomiky nebo vzdělávání a na autonomii celé kulturní sféry, včetně odstranění byrokratických překážek: „(...) Kultura a umění nejsou pouhou ozdobou hospodář-

ského a politického života, ale životní nutností socialistického zřízení. Zůstává-li kultura, brzdí pokrok politiky a ekonomiky, demokracie a svobody, rozvoj člověka a lidských vztahů. Péče o kulturu, hmotnou i duchovní, není pouze starostí kulturní fronty, ale musí se stát záležitostí celé společnosti.“³ Připomenuta byla rovněž nutnost zajistit rovnoprávné postavení národních kultur a potřeba pečovat o zprostředkování kulturních hodnot podporováním vzniku nových organizačních forem (tj. kulturních sdružení, spolků, regionálních kulturních center apod.). Podobně jako v části zaměřené na vědu a vzdělávání, i zde byla věnována pozornost její ekonomické stránce – tzv. ekonomice kultury, tedy „(...) novému hospodaření s prostředky na kulturu v celostátním měřítku (...)“.⁴

„V celém Akčním programu se projevovala vůle přistoupit k promýšlení a k realizaci nového, hluboce demo-

kratického a československy specifického modelu společenských vztahů, který měl dokázat možné přednosti socialismu s nejširší lidovou spoluúčastí. Měl rovněž pozitivně negovat přežitý a nestabilní, o násilí opřený systém stalinismu.“⁵

Zcela odlišné hodnocení nejen Akčního programu, ale celého dění roku 1968 v ČSSR poskytuje dokument **Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ** schválený plenárním zasedáním ÚV KSČ 11. prosince 1970:

¹ *Tematická jednotka pro střední školy*. Ostrava: ITEM, 1992, str. 9.

² *Akční program KSČ přijatý na plenárním zasedání ÚV KSČ dne 5. dubna 1968*. Praha: nakladatelství Svoboda, 1968, str. 52.

³ Tamtéž, str. 56.

⁴ Tamtéž, str. 59.

⁵ *Tematická jednotka pro střední školy*. Ostrava: ITEM, 1992, str. 10.

Pojetí dokumentu zcela odpovídá neostalinistickému smýšlení přizpůsobenému našim podmínkám. Normalizace poměrů v našich zemích mělo být dosaženo na základě bezvýhradného příklonu k ideologii marxismu-leninismu, obnovením vedoucí úlohy strany opírající se o dělnickou třídu a pracující a upevněním mezinárodních svazků ČSSR se Sovětským svazem a ostatními socialistickými zeměmi: „(...) Akční program schválený dubnovým plénem už odrážel vystupňovanou rozvratnou činnost pravice ve straně. Obsahuje nemarxistické formulace o úloze strany a státu v socialistické společnosti, o tzv. partnerském pojetí Národní fronty, o řízení ekonomiky a kultury a další teze oportunistické a revizionistické povahy. Je dokumentem, který v teoretické, politické a organizační oblasti je značným krokem zpět v porovnání s obdobnými stranickými dokumenty programového charakteru přijatými stranou

v minulosti. Ústřední výbor proto považuje akční program za nesprávný a neplatný dokument, z něhož nelze vycházet v teoretické činnosti i praktické politice strany (...).“⁶

K 10. výročí přijetí dokumentu *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ* byl vývoj v oblasti kultury za uplynulé období charakterizován v jednom z příspěvků ve Sborníku diskusních vystoupení z celoškolské konference VŠP ÚV KSČ takto: „(...) Jedním z nejvýraznějších rysů kulturní politiky KSČ v období sedmdesátých let je její promyšlený koncepční charakter, vyjádřený v kulturně politické linii XIV. a XV. sjezdu jako nedílné součásti programu výstavby rozvinuté socialistické společnosti. V koncepci kulturní politiky strana důsledně uplatňuje hledisko komplexního rozvoje kultury a jejího všestranného působení ve společnosti, které odpovídá významu kultury při budování vy-

spělého socialismu, při výchově socialistického člověka a utváření socialistického způsobu jeho života. (...) Soustavná péče strany o rozvoj kultury, její cílevědomý a důsledný přístup k řešení problémů, úkolů a perspektiv v této oblasti se rozhodující měrou odrazily v úspěších kulturního vývoje sedmdesátých let a vytvořily příznivé klima, v němž kultura a umění mohou plnit své významné společenské poslání.“⁷

A jak byla normalizace konkrétně uplatňována ve školství, kultuře a knihovnách je předmětem ukázek a citací v dalších podkapitolách výstavy č. 2.1–2.3.

⁶ *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po 13. sjezdu KSČ*. 1. vyd. Praha: SPN, 1972, str. 45.

⁷ ŠEDA Václav: Aktuální význam dokumentu *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ pro oblast kultury*. Sborník diskusních vystoupení z celoškolské konference VŠP ÚV KSČ k 10. výročí přijetí dokumentu *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*. Vysoká škola politická ÚV KSČ, 1981, str. 104–105.

Dopady srpnových událostí a normalizace ve školství

Normalizační opatření ve školství, započatá již v roce 1969, sice ponechala čtyřleté studium na nově zřízených gymnáziích (nejvýraznější změna v našem středoškolském vzdělávacím systému po r. 1948), ale významně zasáhla do rodícího se systémového řešení vzdělávání talentovaných žáků. Například byly zrušeny experimentální vybrané třídy ZDŠ přiřčené ke gymnáziu jako přípravný nižší stupeň gymnázia nebo obnoveno nařízení zakazující sestavovat vyšší ročníky ZDŠ podle prospěchu žáků. Tento návrat k tzv. socialistickému pojetí demokratizace vzdělání bránil údajnému elitářství však stejně jako v jiných oblastech vrátil školství hluboko před rok 1968 a ani účinně nepomohl řešit přežívající problém efektivně nastaveného polytechnického vzdělávání, o které se tolik zasazoval. Gymnaziální studium bylo rozděleno na přírodovědnou a humanitní větev a posíleno odpovídajícími přírodovědnými a společ-

čenskovědnými předměty diferencovanými na povinné a volitelné.

Příznačným znakem konsolidace poměrů pak byla obnovená povinná maturita z ruského jazyka nebo na základě revize obsahu společenských předmětů zrušení předmětu filozofie, zavedení občanské výchovy do 6. a 7. ročníku ZDŠ a úprava počtu vyučovacích hodin odborných předmětů. Na vysokých školách bylo znovu zavedeno kritérium výběru uchazečů podle třídního původu a politické angažovanosti.

Následující citace z odborné literatury ilustrují celkovou situaci v československém školství, konkrétní východiska, zásady a opatření od r. 1968 až po normalizaci v sedmdesátých letech 20. století. Vzhledem k celkovému zaměření výstavy na společenskovední obory byl jejich výběr orientován na tuto oblast a z vysokých škol na Filozofickou fakultu UK.

”

(...) Nejvíce se od socialistické koncepce vzdálila koncepce střední všeobecně vzdělávací školy z r. 1968. Ministerstvo školství k ní vydalo zásady, které sice opakovaly úkoly usnesení ÚV z října 1964 a usnesení XIII. Sjezdu KSČ, ale cesty k jejich realizaci hledalo hlavně v prodloužení studia. Správné principy, „princip všeobecného a polytechnického vzdělání a současně odborné orientace podle zaměření budoucího studia a praxe žáků, princip obsahové jednotnosti a současně variability na základě potřeb společnosti a zájmů mládeže, princip výběrovosti školy a přitom přiměřeného kvantitativního růstu počtu studujících“ (Návrh zásad nové koncepce střední všeobecně vzdělávací školy, MŠ, odbor II, čj. 501/68-II/1, s. 5, 6) našly realizační vyjádření jen v návrhu, ale ne ve skutečnosti. (...)

(...) V únoru 1968 byla uspořádána velmi rychle diskuse a ve společném

prohlášení ministerstva a pověřenectva školství byly vytyčeny zásady pojetí gymnázia, které odpovídají předchozímu návrhu přechodné koncepce. Návrh doporučil i návrat k tradičnímu názvu školy – gymnázium. (...) V život bylo gymnázium uvedeno zákonem ze dne 21. prosince 1968 (zákon č. 46 o gymnáziích). Název střední všeobecně vzdělávací škola byl zrušen.

Již ve školním roce 1968/69 přešla na čtyřleté studium velká část SVVŠ v Čechách a na Moravě (v Praze 70 %); na Slovensku byl přechod uskutečněn o rok později. V učebním plánu (výnos č. 24924/69 – II/3a, Věstník MŠ 1969 č. 8) bylo posíleno vyučování cizím jazykům a zrušen předmět základy výroby. Kladně lze hodnotit, že byl rozšířen výběr volitelných a nepovinných předmětů a že počet volitelných předmětů byl zvýšen z jednoho na dva; mezi nimi byly i nové předměty jako základy techniky, základy

ekonomiky a organizace, základy administrativy, těsnopis, řízení motorových vozidel.

(...) Od roku 1969 se uskutečnila postupně řada konsolidačních opatření. Na základních devítiletých školách organizační směrnice pro školní rok 1969/70 (Věstník MŠK z 20. července 1969, s. 81–83, čj. 21190-69) přinesla možnost dělení tříd při vyučování ruštině v 6.–9. ročníku, při vyučování matematice a mateřskému jazyku ve 4.–6. ročníku, zavádění volitelných předmětů, ale ještě i zachování studijních a praktických tříd, a to od 8. ročníku. Novinkou bylo zřízení vyrovnávacích tříd „pro žáky dočasně opožděné, avšak intelektuálně normální“, a to při kterémkoli z prvních čtyř ročníků ZDŠ, a zřizování speciálních závěrečných tříd, určených pro dosažení uceleného základního vzdělání žáků, kteří se opakovaním třídy opozdili o 1–2 roky. (...) Současně

k těmto směrnicím byly vydány i Pokyny ministerstva školství ČSR s přílohami Diferenciace na ZDŠ ve školním roce 1969/70, Metodické pokyny pro zřizování a práci vyrovnávacích tříd a Metodické pokyny pro speciální závěrečné třídy a redukováným učivem vyšších ročníků ZDŠ.

Následující rok se organizační směrnice pro ZDŠ (čj. 24290/70-202, Věstník MŠ z 20. srpna 1970, s. 73–74) změnil v těch částech, kde se ještě jevil ústupek k revizionistickým tendencím. V odstavci týkajícím se rozdělení žáků se přímo stanovilo, „že nesmějí vzniknout třídy složené z žáků podle prospěchu“. (...)

(...) K posílení morálně politické výchovy žáků, které se jevilo v době rozkolísaných názorů dospělých jako vážný společenský úkol, byl zaveden předmět občanská výchova do 6. a 7. ročníku (...).

(...) Rovněž na středních všeobecně vzdělávacích školách se konsolidace politických poměrů odrazila v některých organizačních opatřeních a ve změnách obsahu studia. (...) Analýza neúprosně odhalila odchylky od socialistického charakteru školy a připravila podklad k řadě opatření.

Jedním z prvních organizačních opatření bylo zrušení experimentálních vybraných tříd ZDŠ přičleněných ke gymnáziu jako přípravný nižší stupeň gymnázia. Výběr na studium po absolvování 5. ročníku ZDŠ byl zrušen a nadále je opět všude možný až po ukončení povinné školní docházky.

Byl revidován obsah především společenskovedních předmětů. Předmět filozofie ve III. a IV. ročníku gymnázia byl zrušen a všech ročnících byl zaveden předmět občanská nauka (stejně na odborných a středních odborných školách (Výnos MŠ ČSR,

čj. 21756 z 30. srpna 1971, Věstník MŠ 1971 z 20. září 1971, s. 145, 146).

Byla též provedena úprava složení maturitních zkoušek (Směrnice pro maturitní zkoušky na školách poskytujících úplné střední vzdělání z 5. 4. 1971, čj. 10802/71-213), kde se vrací ruština jako maturitní předmět při písemných i ústních zkouškách.

(...) Plnění socialistického cíle člověka aktivního, cílevědomého, iniciativního předpokládá tomuto cíli odpovídající metody výchovy a vyučování, jejichž souhrn tvoří systém výchovného vyučování rozvíjejícího celou osobnost žáka. Tato koncepce je charakteristická pro socialistickou pedagogiku.

KRÁLÍKOVÁ, M., J. NEČESANÝ a V. SPĚVÁČEK. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1977, str. 98–104, 111.

” Výchova a vzdělávání mládeže a dospělých se staly v Československé socialistické republice součástí revolučních přeměn, jimiž se upevňuje a rozvíjí moc dělnické třídy, socialistický stát a socialistická ekonomika, utvářejí se nové společenské vztahy a nový socialistický člověk.

V celém tomto procesu měla vedoucí úlohu Komunistická strana Československa. Soustavně usilovala o rozvoj jednotného a demokratického školství, prohlubování jeho významu v životě socialistické společnosti a o růst vzdělanosti národů a národností žijících v naší republice.

WOLF, Josef. *Školství v Československé socialistické republice*. Praha: Ústav školských informací při Ministerstvu školství ČSR, 1982, str. 7.

” Literatura jako esteticko-
výchovný předmět se podílí na
dosažení cíle školy tím, že vychovává
mládež uměleckou literaturou pro ži-
vot a práci v socialistické a komunis-
tické společnosti. Žáci se učí pozná-
vat s láskou, soustavně a uvědoměle
díla krásného písemnictví a jsou vy-
chováni k aktivní účasti na literár-
ním a kulturním životě.

UČEBNÍ OSNOVY ZÁKLADNÍ DEVÍTILETÉ ŠKOLY,
ČESKÝ JAZYK A LITERATURA 6.–9. ročník, SPN
Praha 1960, str. 28.

” (...) Při výběru textů do čítanky
se spojuje zřetel k čtenářským
zájmům mládeže se zřetelem k potře-
bám života a komunistické výchovy;
důležité místo v ní mají texty s té-
matem práce a pracujícího člověka;
uplatní se v ní nová socialistická lite-
ratura.

Tamtéž, str. 29.

” Dějepis v socialistické škole je
výrazně ideově politický před-
mět. V soustavě základního všeobec-
ného vzdělávání je obsahem dějepisu
*didaktické zpracování výsledků histo-
rické vědy*. Dějepis podává *marxisticko-
leninský výklad* vývoje lidské společ-
nosti a jeho zákonitostí. Spoluvytváří
základy marxisticko-leninského vě-
deckého světového názoru žáků – bu-
doucích občanů socialistické společ-
nosti (...).

UČEBNÍ OSNOVY ZÁKLADNÍ DEVÍTILETÉ ŠKOLY,
DĚJEPIS 6.–9. ročník, SPN Praha 1972, str. 5.

” (...) *Historikomaterialistickou
metodou* jsou žáci postupně
vedeni k pochopení *zákonitých sou-
vislostí* ve vývoji společnosti a k jed-
notě rozumových, citových a volních
postojů. Dějepis přispívá k výchově
třídní, proletářské stranickosti a k zá-
kladům *marxistického historického my-
šlení* žáků.

Dějepisný výklad ve všech svých částech
je založen výhradně na marxisticko-
leninské filosofii. Metoda výkladu je

historikomaterialistická, jeho vý-
chovné zaměření je třídní, komunis-
ticky stranické.

Dílčí složkou výchovně vzdělávacího
působení dějepisu v oblasti světoná-
zorové je *výchova vědecko-ateistická*,
zaměřená proti všem formám idea-
listického výkladu světa, zvláště pak
proti všem jeho podobám nábožen-
ským (...).

(...) Výchovné a vzdělávací cíle děje-
pisu v socialistické škole jsou určeny
zákonitostmi současné vývojové epo-
chy, charakterizované prudkým roz-
machem sociální a vědecko-technické
revoluce, projevující se v antagoni-
smu kapitalistické a socialistické
soustavy a v růstu sil socialismu, po-
kroku, svobody a míru. Ideově poli-
tickým výchovným a vzdělávacím cí-
lem dějepisu na gymnasiu je vytvoření
socialistického přesvědčení, jistoty
o převaze a konečném vítězství soci-

alismu a komunismu a v tom smyslu
příprava budovatelské aktivity mlá-
deže. Základem socialistického pře-
svědčení a východiskem jednání soci-
alistického člověka je vědecký světový
názor, který je předpokladem i cílem
komunistické výchovy (...).

Dějepisné vzdělávání umožňuje na
základě historicko-materialistického
výkladu dějin pochopit správnost
a nutnost internacionálního spojení
pracujících celého světa v boji proti
kapitalismu a za vítězství komunismu,
za pokrok a mír. Umožňuje pochopit
vedoucí úlohu komunistických stran,
které od Velké říjnové socialistické re-
voluce pod vedením KSSS usilují o so-
cialistickou a komunistickou společ-
nost (...).

UČEBNÍ OSNOVY GYMNASIA, DĚJEPIS (povinný
předmět), DĚJEPIS (volitelný předmět na pří-
rodovědné větvi), SPOLEČENSKOVĚDNÍ SEMI-
NÁŘ V DĚJEPISE (volitelný předmět), SPN Praha
1972, str. 1–2.

M. KRÁLÍKOVÁ NÁSTIN
J. NEČESANÝ VÝVOJE
V. SPĚVÁČEK VŠEOBECNÉHO
VZDĚLÁNÍ
V ČESKÝCH
ZEMÍCH

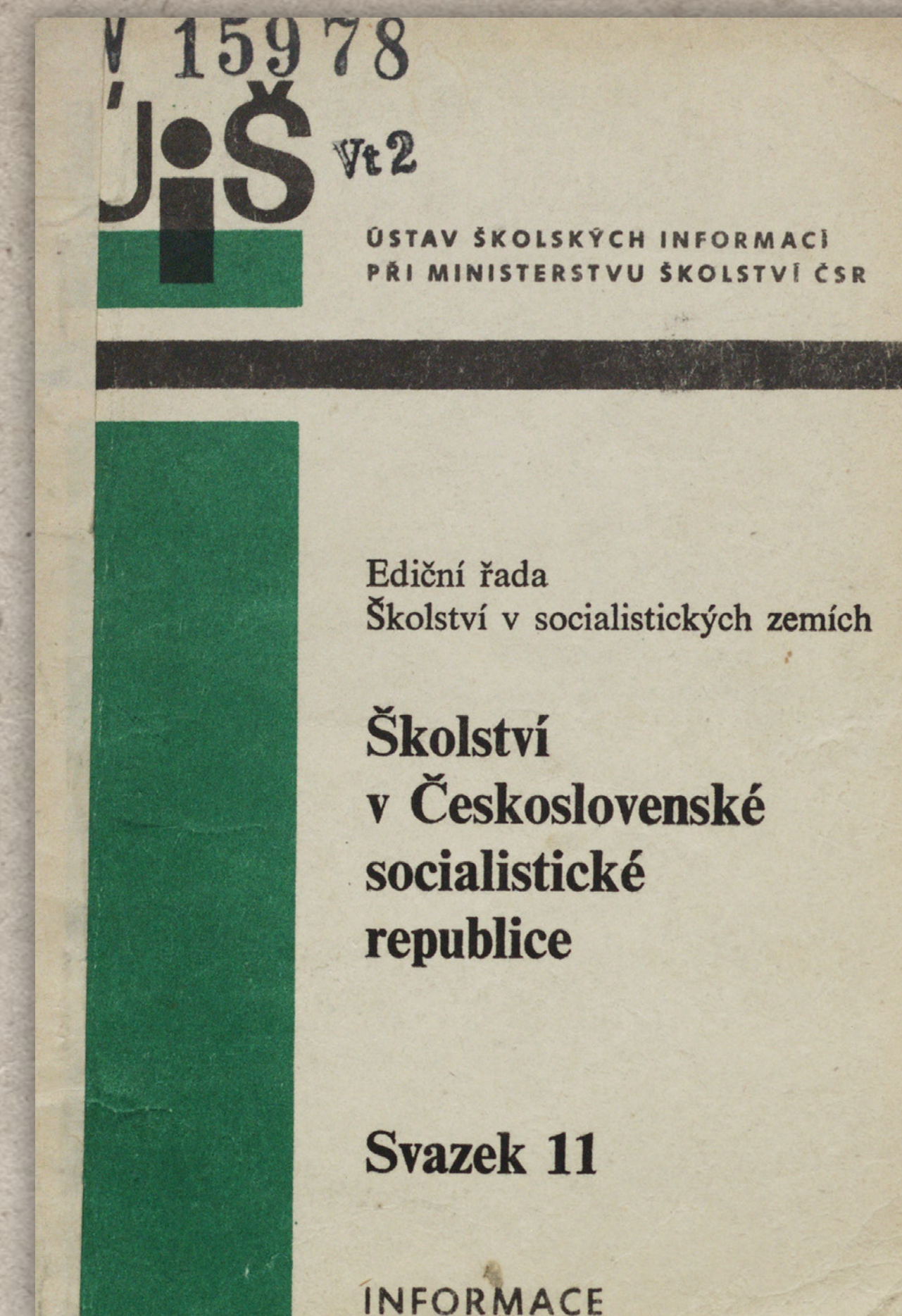
STÁTNÍ
PEDAGOGICKÉ
NAKLADATELSTVÍ
PRAHA

OBSAH	
ÚVOD 6	2.5 Československé všeobecně vzdělávací školy v době zostřeného třídního boje třicátých let 57
1. ŠKOLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH PŘED ZAVEDENÍM POVINNÉ ŠKOLNÍ DOCHÁZKY 11	2.6 Narušení výchovně vzdělávacího systému za okupace 67
1.1 Kultura a školy Velké Moravy 11	3. OBRODA A ZÁSADNÍ PŘEMĚNY NAŠEHO VŠEOBECNĚ VZDĚLÁVACÍHO ŠKOLSTVÍ PO OSVOBOZENÍ ROKU 1945 69
1.2 Počátky školního vzdělávání v Čechách 13	3.1 Idea demokratizace vzdělání v osvobozeném státě 69
1.3 První kroky k demokratizaci vzdělání 13	3.2 K jednotné socialistické škole 75
1.4 Vzestup i pokles vzdělanosti v našich zemích 17	3.3 Studium pracujících jako organická součást školského systému 90
1.5 Školství pod vlivem velkých společenských přeměn v době nástupu kapitalismu 20	3.4 Léta zakolísání ve vývoji naší školské soustavy 92
2. VZESTUP ŠKOLNÍHO VZDĚLÁNÍ OD ZAVEDENÍ POVINNÉ ŠKOLNÍ DOCHÁZKY 25	3.5 Nástup konsolidace ve všeobecně vzdělávacím školství 102
2.1 Zavedení povinné školní docházky 25	Závěry 106
2.2 Odras společenského vývoje 18.—19. století ve středním školství 34	Prameny a literatura 115
2.3 Úroveň vzdělání školou povinné mládeže před vznikem Československé republiky 38	Přílohy 119
2.4 Všeobecně vzdělávací školství v první republice a snahy o socialistickou školu 45	

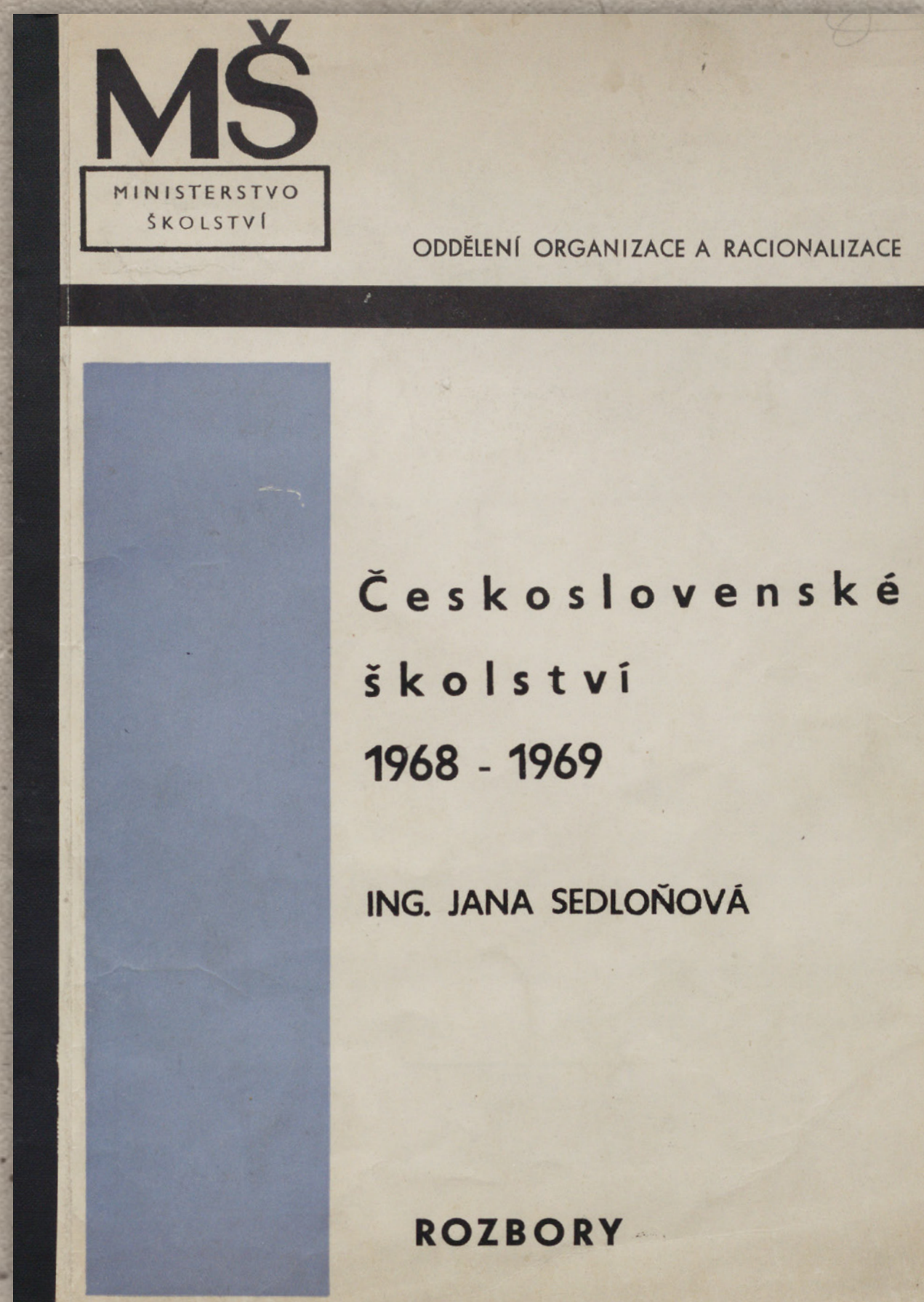
5

KRÁLÍKOVÁ, Marie, NEČESANÝ, J. a SPĚVÁČEK, Václav. *Nástin vývoje všeobecného vzdělávání v českých zemích*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977. Sign.: II 75566

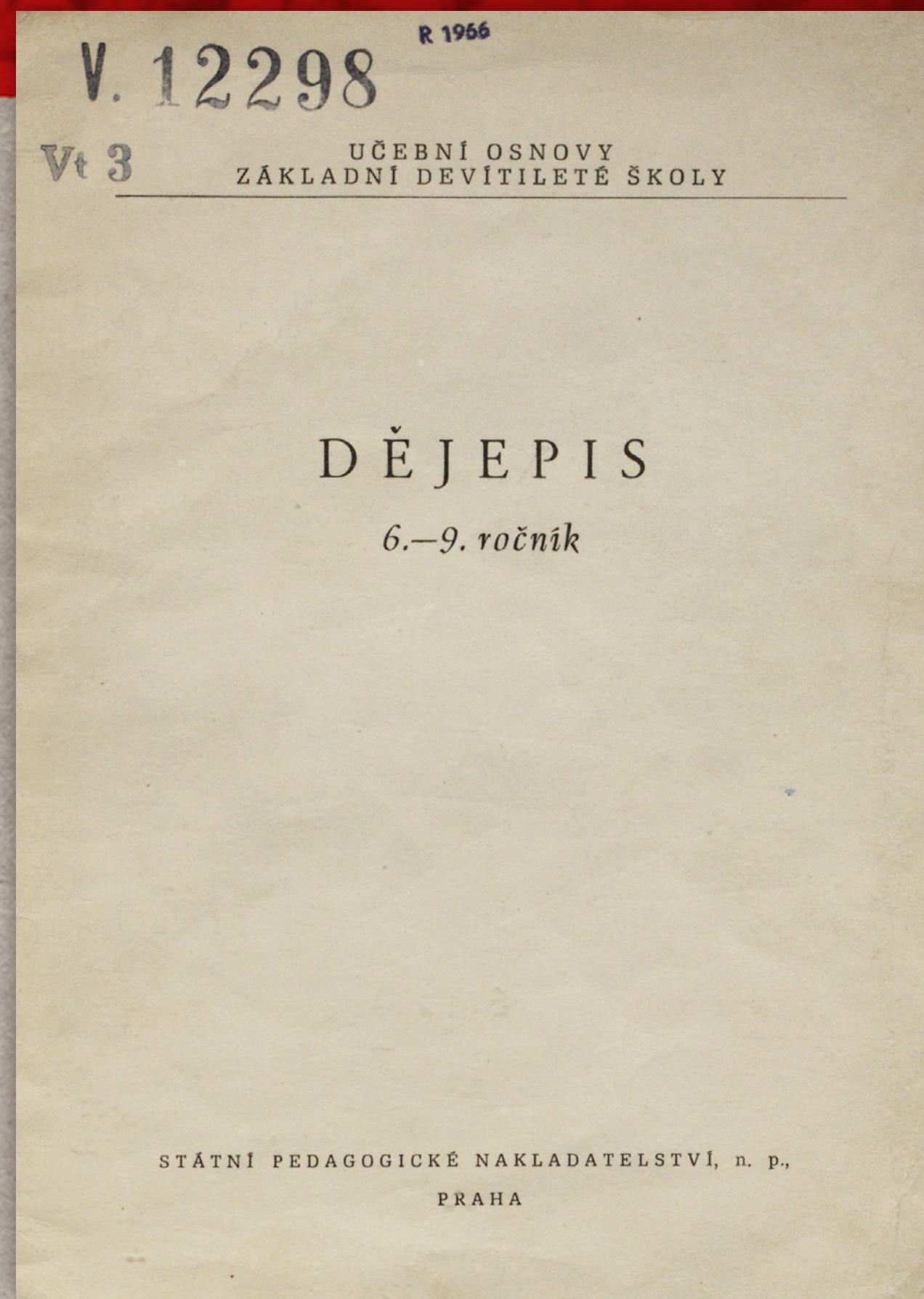
WOLF, Josef. *Školství v Československé socialistické republice*. Praha: Ústav školských informací při Ministerstvu školství ČSR, 1982. Sign.: V 15978

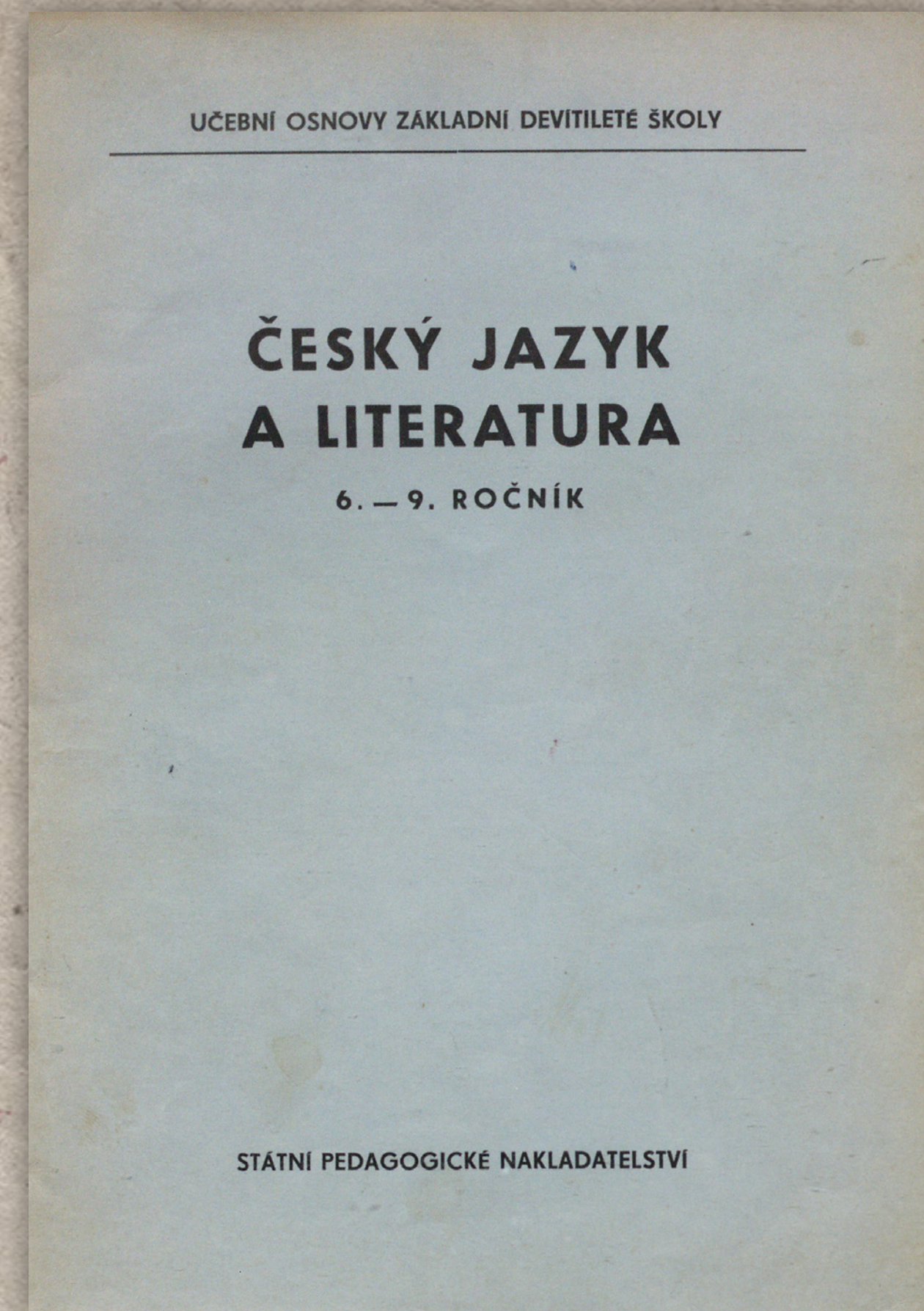
*Dějepis: 6.–9. ročník.
Učební osnovy základní
devítileté školy. 1. vyd.
Praha: Státní pedagogické
nakladatelství, 1972.
Sign.: V 13881*

SEDLOŇOVÁ, Jana.
*Československé školství
1968–1969: Rozbory.* Praha:
Česko, 1969.
Sign.: III 23649

*Český jazyk a literatura: 6.–9. ročník.
Učební osnovy základní devítileté školy.
1. vyd. Praha: Státní pedagogické
nakladatelství, 1960.
Sign.: V 12105*

ÚSTŘEDNÍ ÚSTAV PRO VZDĚLÁVÁNÍ PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ

VÝUKA DĚJEPISU

NA STŘEDNÍCH ODBORNÝCH ŠKOLÁCH

Příručka pro učitele

Doc. dr. Vratislav Čapek, DrSc.
dr. Václav Michovský, CSc.

STÁTNÍ PEDAGOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ
PRAHA

Dějepis (povinný předmět); Dějepis (volitelný předmět v přírodovědné větvi); Společenskovědní seminář v dějepise (volitelný předmět). Učební osnovy pro gymnázia. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. Sign.: VI 4963

ČAPEK, Vratislav
a MICHOVSKÝ, Václav.
Výuka dějepisu na středních odborných školách: příručka pro učitele.
1. vyd. Praha:
Státní pedagogické
nakladatelství, 1981.
Sign.: III 29273

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ ČESKÉ SOCIALISTICKÉ REPUBLIKY

Učební osnovy pro gymnázia

Dějepis

(povinný předmět)

Dějepis

(volitelný předmět v přírodovědné větvi)

Společenskovědní seminář v dějepise

(volitelný předmět)

Schválilo ministerstvo školství České socialistické republiky
dne 15. června 1972, čj. 1733/72-210

STÁTNÍ PEDAGOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, n. p., PRAHA

1981

17106

METODICKÁ PŘÍRUČKA

K UČEBNÍMU TEXTU
DĚJEPISU PRO 9. ROČNÍK
ZÁKLADNÍ DEVÍTILETÉ
ŠKOLY

KAŠPAR, Jan. *Metodická příručka k učebnímu textu dějepisu pro 9. ročník základní devítileté školy.*
1. vyd. Praha: SPN, 1966.
Sign.: II 58084

Poučení z krizového vývoje

VE STRANĚ
A SPOLEČNOSTI
PO XIII. SJEZDU
KSC

STÁTNÍ
PEDAGOGICKÉ
NAKLADATELSTVÍ

*Poučení z krizového vývoje ve straně
a společnosti po 13. sjezdu KSČ.*

1. vyd. Praha: SPN, 1972.

Sign.: II 66654

Úvodem

V této publikaci dáváme do rukou žákům škol II. cyklu významný dokument Komunistické strany Československa — Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ. Tento dokument byl schválen plenárním zasedáním ÚV KSČ 11. prosince 1970. Vyšel v masovém nákladu jako příloha Rudého práva i jako samostatná brožura v r. 1971.

Naše publikace je přizpůsobena potřebám školní práce, zvláště v předmětu občanská nauka. Je vybavena úvodní částí, text Poučení se stává přehlednějším vyznačenými marginálními hesly, stručným slovníčkem, doporučenou literaturou a metodickými poznámkami, které umožní pracovat s dokumentem co nejefektivněji. Žáci, kteří pochopí záměr a smysl Poučení, získají určité dovednosti ve způsobu samostatné práce s odbornými a politickými texty.

Mladí lidé dorůstají v pokolení, které bude žít v socialistické společnosti a jako její dospělí občané budou účastni na jejím řízení, na odpovědnosti za vybudování komunismu, jehož program a tempo určuje Komunistická strana Československa. Pochopení smyslu Poučení je nezbytným předpokladem pro úspěšné plnění úkolů, které naši mládež očekávají. Každodenní praxe potvrzuje, že pravdivé poznání skutečnosti a připravenost na život v dospělosti je nutná ke zdaru věci. Naše mládež, jak to potvrzuje její budovatelská činnost, po úspěchu touží.

Všichni víme, v jaké katastrofální situaci byla naše socialistická vlast v roce 1968. Tehdy opravdu šlo o všechno; o ztrátu socialistických vymožeností,

3

o zavlčení naší vlasti do záměrů imperialismu, o návrat do minulosti až před rok 1945 a v těch souvislostech o možnost vyvolání občanské války se všemi jejími hrůznými průvodními jevy. Ve vlastním zájmu i z odpovědnosti za další vývoj naší vlasti **jsme povinni pochopit příčiny onoho katastrofálního roku, osvojit si všechna poučení, aby se chyby a omyly již nemohly opakovat.**

Komunistická strana Československa se proto již v červnu 1969 rozhodla, že ke svému XIV. sjezdu připraví zhodnocení československé krize, do níž se naše strana a společnost v roce 1968 dostaly. Toto rozhodnutí má o to větší váhu, že bylo vysloveno na Moskevské mezinárodní poradě komunistických a dělnických stran. Již v tom smyslu má internacionální charakter a odpovědnost.

Příčinami krizových jevů ve všech společenských oblastech se ÚV KSČ mnohokrát zabýval. Víme, že tato krize nevznikla jen z chyb roku 1968, ale že narůstala dlouho. Proto rozbor vyžadoval soustavné poznávání celého souboru objektivních a subjektivních příčin. Soudruh János Kádár na XIV. sjezdu KSČ, vycházející ze zkušeností Maďarska v roce 1956, poukázal na nesmírnou obtížnost a složitost naší situace, zejména na skutečnost, že se oslabila vedoucí úloha strany, třídní fronty se promíchaly, nastal ideový, politický zmatek a rozšířil se nacionalismus. Proto do rozboru krizového vývoje bylo zapojeno mnoho politických a vědeckých pracovníků, jakož i 600 významných organizací strany. Tento přístup k vypracování Poučení dává všechny předpoklady nejobektivnějších závěrů, které přijali naši pracující a které na XIV. sjezdu KSČ velmi kladně hodnotili představitelé bratrských stran.

★

Naší zemi hrozila kontrarevoluce. Kontrarevolucionáři chtěli izolovat Československo od zemí socialistického společenství a postavit se proti Sovětskému svazu. Tato situace a „vrhel přijetí tzv. pražského jara mezinárodní reakcí oprávněně znepokojovalo revolucionáře celého světa“. Tak to vyjádřil host

4

XIV. sjezdu KSČ a představitel Komunistické strany Martiniku (Protokol XIV. sjezdu KSČ, s. 529).

Dějiny naší strany i jiných komunistických stran poskytují dostatek poučení o otázce kontrarevoluce. Vždyť v roce 1948 šlo reakci také o kontrarevoluci, jejímž cílem mělo být likvidování lidově demokratického Československa a cesta zpět ke kapitalismu. Soudruh Klement Gottwald nás tehdy učil, že „každá kontrarevoluce zamlčuje své konečné cíle a odkrývá své karty postupně. Kontrarevoluci jde vždy především o zvrát mocenských sil v její prospěch, jde prostě o moc. Získat moc by pro ni znamenalo mít volnou ruku k úplné realizaci svých reakčních plánů. Tak tomu bylo v československém případě“. Poučení hodnotí také zkušenosti z pokusu o kontrarevoluci v Maďarské lidové republice v roce 1956. Na XIV. sjezdu o tom hovořil soudruh János Kádár. Při té příležitosti zdůraznil, že obrovská síla proletářského internacionalismu byla pro maďarské stoupence socialismu hlavní oporou. Přitom je velmi zajímavé, že v době maďarské krize byli mezi těmito silami socialistického internacionalismu i českoslovenští komunisté, náš pracující lid, kteří nezištně pomáhali v boji proti kontrarevoluci. Přes to všechno jsme se dostatečně nepoučili, a tak mohlo dojít k dalšímu pokusu o kontrarevoluci i u nás. Společným jmenovatelem protisocialistických snah byl u nás nacionalismus, antisocialismus a antikomunismus. Aby kontrarevolucionáři zakryli své pravé cíle, vedli boj proti socialismu pod pseudosocialistickými hesly, například za „vylepšení“ socialismu, za uskutečnění „konzumního“ socialismu, který měl být mostem k obnovení kapitalismu, za „demokratický“ socialismus apod. Síly kontrarevoluce usilovaly o rozložení základních vnitřních a zahraničně politických jistot naší země, zejména o rozložení sounáležitosti a spolenectví se socialistickými zeměmi, se Sovětským svazem i s mezinárodním komunistickým hnutím. Služebníci kontrarevoluce dokonce zneužili Organizace spojených národů proti zájmům Československé socialistické republiky a socialismu vůbec. Že šlo o otázku „kdo z koho“, je zřejmé kromě jiného z jednání na XIV. sjezdu, kde se uvádí: „Že byly v Československé socialistické republice při-

5

pravovány koncentrační tábory pro komunisty a pokrokové lidi — to nejsou dohady, ale skutečnost podložená dokumenty, na nichž jsou podpisy těch, nad jejichž osudem Západ nejvíce hořekuje.“

Situaci v naší zemi velmi pozorně sledovaly bratrské strany i v kapitalistických státech. Jak ukázala vystoupení jejich představitelů na XIV. sjezdu KSČ, situaci velmi pozorně analyzovali, většinou ji chápali správně, a viděli hrozící nebezpečí ve všech souvislostech. Tak např. představitel Komunistické strany Indie se vyjádřil, že „**protisocialistické síly uvnitř naší strany a za pomoci mezinárodního imperialismu využily vnitřní slabosti a učinily obratný a rozhodný pokus o zvrácení socialistického systému v Československu a ohrožení bezpečnosti socialistického společenství v Evropě.**“ Také v telegramu řeckých komunistů je vyjádřena myšlenka, že u nás šlo o uskutečnění plánů imperialistů a vnitřní kontrarevoluci. Mluvčí Komunistické strany Argentiny se vyslovil, že již v polovině roku 1968 pochopili argentinští komunisté, že **v Československu dochází ke střetnutí revoluce s kontrarevolucí.** Současně zdůraznil, že vítězství kontrarevoluce by ohrozilo evropskou bezpečnost a znesnadnilo obranu světového míru. Podobná vyjádření učinilo téměř 40 reprezentantů bratrských stran, počínaje KS USA, Kanady, NSR a konče třeba Komunistickou stranou Martiníku. Tyto komunistické strany, ať velkých nebo malých států, postihly správně situaci zejména proto, že musí být zvláště obezřelé, neboť pracují ve ztížených podmínkách imperialistického útlaku. Každá z nich měla možnost bezprostředně pozorovat a posuzovat činnost a reagování imperialistů ve své zemi.

★

Krise v roce 1968 se dostala do takového stadia, že kontrarevoluční záměry nemohly být likvidovány vlastními silami. A proto se mnozí komunisté a čestní socialističtí občané ČSSR obraceli o pomoc k Sovětskému svazu. Proto také soudruh L. Brežněv na XXIV. sjezdu KSSS mohl prohlásit: „S ohledem na žádosti stranických a státních činitelů, komunistů,

československých pracujících a se zřetelem k nebezpečí, které hrozilo vymoženostem socialismu v této zemi, jsme se tehdy s bratrskými socialistickými zeměmi rozhodli poskytnout Československu internacionální pomoc při obraně socialismu. **Za mimořádných podmínek vytvořených silami imperialismu a kontrarevoluce nás k tomu zavazovala naše třídní povinnost, věrnost socialistickému internacionalismu, starost o zájmy našich států, o osudy socialismu a míru v Evropě.**“

S morální, materiální i vojenskou pomocí bratrských socialistických států 21. srpna 1968 opravdově souhlasí všichni socialismu oddaní občané naší vlasti. Je pravda, že v oněch osudových dnech byli mnozí čestní lidé kontrarevoluční propagandou dezorientováni, že zcela nerozuměli událostem. Poučení, vysvětlovací činnost strany a vlastní zkušenosti z praxe umožnily i těmto občanům pochopit situaci, smrtelné nebezpečí, které nám v této době hrozilo. Proto také s obsahem Poučení a s internacionální pomocí pěti socialistických zemí souhlasí většina našich občanů. Potvrzují to i usnesení z okresních a krajských konferencí strany. Na XIV. sjezdu KSČ bylo např. čteno usnesení krajské konference Středočeského kraje, v němž se praví: „Vstup spojeneckých vojsk 21. 8. 1968 předešel občanské válce v naší vlasti a byl nezbytným a jedině správným řešením. Vysoce proto oceňujeme internacionální pomoc států Varšavské smlouvy a jejich komunistických stran, zejména pak Komunistické strany Sovětského svazu. Tato pomoc je přesvědčivým důkazem internacionální solidarity zemí socialistického tábora a současně potvrzuje, že ve spojení se Sovětským svazem a socialistickým táborem je záruka naší třídní, národní a státní jistoty a suverenity.“

Nepřátelé socialismu dávali internacionální pomoci jiný smysl, nazývali vstup **spojeneckých vojsk** na naše území okupací, porušením suverenity apod. Jednotlivé jevy, které se jim právě hodily, zevšeobecňovali se záměrem narušit naše vztahy k socialistickým zemím, a hlavně k Sovětskému svazu. Na XIV. sjezdu KSČ v těchto souvislostech vyjádřil soudruh V. Biřak přílehlavě podobenství, když řekl: „Představme si, soudruzi a soudruzi, takový obraz:

začíná hořet dům, ale hospodář je natolik omámený alkoholem nebo hašíšem, že požár nehasí, ani nevolá jiné na pomoc. O pomoc nakonec požádají synové. Pomoc přijde a po uhašení požáru hospodář a jeho pochybní přátelé křičí do světa, že se při hašení postříkala peřina. Naši tehdejší hospodáři byli tak omámeni slavomamem, že rozhořívající se plameny kontrarevoluce považovali za lesk své slávy. Tisíce našich lidí, komunistů i nekomunistů, viděly požár, a proto volaly o pomoc. Není pochyb, že každý i ze zde přítomných delegátů tak nebo jinak takovou pomoc čekal a žádal a byl rád, že přišla včas.“

Představitel Komunistické strany USA vyjádřil naprostý souhlas s internacionální pomocí, považuje ji za historicky důležitou a včasnou, jelikož prokázala velkou službu demokracii, míru a socialismu i zájmům dělnické třídy a pracujících lidu na celém světě. Doslovně pak prohlásil: „Jsme hrdí, že naše strana stála po vašem boku v těchto těžkých dnech, kdy vládl zmatek a nepřátelé si přáli občanskou válku.“ Rovněž reprezentant Komunistické strany Kanady vyjádřil plnou podporu internacionální pomoci Sovětského svazu a ostatních členů Varšavské smlouvy, neboť byla nutná k obnovení socialistické normy rozvoje a pro zmaření pokusů nepřátel socialismu a kontrarevoluce u nás. Představitel Komunistické strany Německa (NSR) jménem strany prohlásil akt proletářského internacionalismu z 21. 8. 1968 za nepřemožitelný, neboť **spolupůsobením československých komunistů a bratrskou pomocí socialistických států byla vytvořena nová, zdravá situace nejen u nás, ale v celé Evropě.** Věci prospěje, když ještě uvedeme názor mluvčího Komunistické strany Izraele, který řekl: „Naše strana hodnotila vývoj let 1968—1969 v Československu z třídního hlediska. Na zvláštním plenárním zasedání 25. srpna 1968 ÚV KS Izraele vyjádřil solidaritu s kroky, které podnikly Sovětský svaz a socialistické země. Považoval vstup jejich vojsk, který uzavřel cestu kontrarevoluci v Československu, za nezbytný akt internacionální povinnosti pro zachování pozic socialismu v ČSSR a pro obranu socialismu v celém světě.“

★

Vypořádejme se také s tvrzením nepřátel socialismu, že šlo o akt okupace. Tento názor musíme zásadně odmítnout. Přijali ho za svůj jen naši nepřátelé anebo dočasně lidé zcela politicky nezralí anebo nepřátelskou propagandou zmatení.

Vstup spojeneckých vojsk na naše území je aktem a výrazem přátelství. Činnost těchto vojsk byla namířena proti nepřátelům socialismu a na ochranu socialismu. Vojska již pouhou svou přítomností umožnila zformování zdravého jádra KSČ a všech pracujících a opětné převzetí moci dělnickou třídou. Posudme v té souvislosti hitlerovskou okupaci, kdy fašisté se zmocnili státní moci, části území, pronásledovali a vraždili komunisty a vlastence, zavedli dvojjazyčnost v naší vlasti, kterou označili Protektorát Böhmen und Mähren, zavřeli vysoké školy, v každém kraji a okrese zřídili své správní orgány s neomezenou mocí. Pro německou říši musel pracovat celý náš průmysl, pro nepohodlné byly zřízeny koncentrační tábory a mnohé obce byly zcela vyhlazeny. To byla okupace. Naše mládež má smysl pro pravdu a při odpovědném studiu zajisté pochopí i tuto složitou problematiku, která se stává velmi jednoduchou, posuzujeme-li ji z hlediska třídnosti.

★

Právě proto, že krizová léta patří mezi nejsložitější období od založení KSČ, je nesmírně důležité důkladně se seznámit s Poučením, které mnohé vysvětlí, zdůvodní a přivede mladé lidi k pramenům poznání historické pravdy.

Hluboká krize ve straně a ve společnosti v letech 1968—1969 zasáhla všechny oblasti. Rozvrátila politické a státní orgány, téměř do propasti přivedla naše hospodářství, kulturu a umění a velmi citelně chrozila celou oblast výchovy a vzdělání. Rozvratné působení reakce a všech protisocialistických sil způsobilo vážné škody mezi naší mládeží. Především se zmocnila vedení ČSM a rozdrobila ho asi do dvaceti různých organizací. Heslo „rozděl a panuj“ nacházelo své uplatnění v tom, že reakce většinu těchto organizací začleňovala do služeb antisocialismu, proti politice KSČ, proti Sovětskému svazu a proti

socialismu vůbec. **Protože školní výchova ovlivňuje celou dorůstající generaci, vyvinula reakce velké úsilí, aby i školství sloužilo jejím cílům.** O socialismu a komunismu se na mnoha školách nehovořilo v dobrém, Komunistická strana Československa byla hanobena a výsledky budování socialismu byly znevažovány. Ve školách se idealizovala buržoazní ČSR a její představitelé, především T. G. Masaryk. Dějiny našeho dělnického hnutí a Komunistické strany Československa byly buď opomíjeny, anebo překrucovány. Osnovy jednotlivých vyučovacích předmětů byly hrubě narušovány. Bylo z nich vynecháno vše, co nesloužilo záměrům reakce. O Sovětském svazu se v dějepise a zeměpise buď neučilo, anebo se učilo v duchu antisovětiismu a antisocialismu. Ruskému jazyku se na mnohých školách vyučovalo zkráceně, povrchně a s projevy nedobrého vztahu. Na mnohých školách se vynechávali ve vyučování literaturě nejen sovětsí spisovatelé, ale i v celém světě uznávaní klasici ruské literatury. Ve vyučování ekonomie byly uplatňovány reakční názory Šikovy. Píseň práce, Internacionála a sovětská hymna byly ze škol vytlačeny. Mládež byla v letech 1968–1969, často od nejtěplejšího věku, vedena k obdivu všeho kapitalistického, k lhostejnosti k socialismu a k jeho výsostným znakům a symbolům. Často byly znevažovány rudé prapory, pěticípé hvězdy, srp a kladivo, 1. máj i 7. listopad. Reakční učitelé a vedoucí mládežnických organizací doporučovali mládeži filmy propagující západní agresivní způsob života, divadelní hry, které otevřeně anebo zastřeně útočily proti socialismu, byla doporučována nepřátelská, dvojsmyslná a odzbrojující literatura a výtvarné umění propagující rozklad a beznadějnost. Nemalý vliv měla také hudební produkce, která uváděla mládež na cestu životního stylu buržoazní mládeže. Podobně působil všechen mládežnický tisk. To vše vyvolalo nejednu tragédii v rodinách, z nichž děti odešly do kapitalistických států a staly se často nástrojem našich úhlavních nepřátel. Mějme odvahu přiznat všechny tyto nedobré jevy, porovnat tehdejší situaci s dnešní, a jsme-li spravedliví, dojdeme k závěru, kam nás nepřátelé socialismu chtěli dovést. Podobně úsilí vyvinula reakce a kontrarevoluce ve všech

ní na obranu socialistických vymožeností národů, bezpečnosti a nezávislosti obou našich zemí“. Proto také Todor Živkov, představitel Komunistické strany Bulharska, v souladu se všemi účastníky XIV. sjezdu KSČ mohl prohlásit, že „neexistuje síla, která by mohla odtrhnout československé komunisty z řad světového komunistického hnutí, že Československo se bude rozvíjet a rozkvétat jako socialistický stát“. **Úvodní slovo můžeme ukončit slovy soudruha Leonida Brežněva, která pronesl na XXIV. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu, a která dávají všem socialistickým zemím existenční socialistickou jistotu: „Národy socialistických zemí jasně dokazují celému světu, že se svých revolučních vymožeností nevzdají, že hranice socialistického společenství jsou nerozborné a nedotknutelné.“**

Jak pracovat s textem Poučení

Školní vydání Poučení je určeno především žákům 1. ročníků středních škol a škol učňovských. V tomto ročníku se v občanské nauce seznamujete v širším rozsahu a ve větší hloubce než v základní škole s hlavními rysy naší socialistické společnosti a našeho státu, s politickým a hospodářským životem v naší zemi v současnosti, a především s úlohou dělnické třídy a komunistické strany jako vedoucí síly společnosti. Abyste lépe pochopili souvislosti, potřebujete mít ucelený pohled na třídní boje, které vedly k vytvoření lidově demokratického a později i socialistického Československa. Na učňovských školách, kde dějepis není zařazen jako samostatný předmět, je nutno připomenout i hlavní etapy třídních bojů dělnické třídy proti kapitalismu a souhrnně zhodnotit boj dělnické třídy a jejích politických organizací od vydání Komunistického manifestu. Vidíte, že celé učivo 1. ročníku má tedy velký význam pro formování správných názorů na dění v současné epoše a čínorodých postojů k současným úkolům socialistické výstavby, k politice Komunistické strany Československa a mezinárodního komunistického hnutí.

V úvodní kapitole jste se již dověděli o tom, že Poučení hodnotí významnou etapu ve vývoji naší

Kontrolní otázky a náměty k samostatné práci

1. Na základě studia Poučení i vědomostí z dějepisu vysvětlíte, čím byl v naší vlasti umožněn vznik lidově demokratického a později socialistického státu.
2. Pokuste se stručně charakterizovat hlavní budovatelské úspěchy, kterých bylo u nás při výstavbě socialismu dosaženo.
3. Kterých chyb se dopouštělo vedení strany v období po r. 1960 a jaké důsledky z těchto chyb vyplývaly?
4. Na základě textu Poučení uveďte hlavní příznaky narůstání krizové situace u nás v oblasti politiky a ideologie.
5. Pokuste se stručně formulovat, co je to revizionismus a oportunistus a co umožňovalo jeho růst před r. 1968.
6. Které úkoly mělo vyřešit nové vedení strany ustavené v lednu 1968? Zhostilo se jich s úspěchem?
7. Z textu Poučení pořádně konspekt, který by charakterizoval nástup pravicových a antisocialistických sil u nás v r. 1968.
8. Jak se tyto síly projevovaly uvnitř KSČ, v Národní frontě (zvláště v mládežnické organizaci), ve státních institucích, ve sdělovacích prostředcích?
9. V textu Poučení najděte místo, ve kterém se formulují základní hodnoty socialismu, a pokuste se stručně vyjádřit jejich význam pro socialistickou společnost. Zároveň se pokuste shrnout hlavní doklady o tom, že tyto základní rysy socialismu byly u nás vážně ohroženy.
10. Proč nepřátelé socialismu útočili především na vedoucí úlohu KSČ ve společnosti, na třídní podstatu a funkci socialistického státu a proč vyvolávali nacionalistické vášně?
11. Na základě studia textu Poučení a úvodu naší publikace vyvodte závěr, proč byla nutná internacionální pomoc bratrských zemí proti hrožící kontrarevoluci.

12. V úvodu k naší publikaci vyhledejte stanoviska bratrských komunistických stran socialistických zemí i zemí kapitalistických o významu internacionální pomoci socialistických zemí v roce 1968.
13. Jak odpovídají tyto komunistické a dělnické strany na různé nepřátelské argumenty týkající se podstaty událostí v ČSSR v roce 1968?
14. Pokuste se na základě všech těchto poznatků a stanovisek formulovat, co je to proletářský internacionalismus, a které jsou jeho hlavní znaky. Mohli byste uvést další příklady internacionální povahy mezinárodního komunistického hnutí?
15. Které hlavní záměry imperialistů zmařila internacionální pomoc bratrských zemí v r. 1968?
16. Na základě úvodního slova k publikaci shrňte stručně stanoviska, která byla vyslovena na XIV. sjezdu KSČ ke krizovým událostem v roce 1968.
17. Objasněte smysl a průběh konsolidačního procesu v naší zemi.
18. V textu Poučení najděte místo, ve kterém se stručně formuluje význam realizační směrnice ÚV KSČ z května 1969.
19. Proč říkáme, že XIV. sjezd KSČ znamenal vyvrcholení konsolidačního procesu?
20. Stručně povězte, které myšlenky Poučení a úvodních poznámek vás zaujaly a proč.
21. Zamyslete se nad textem Poučení a stručně vyjádřete, jaké závěry by podle vašeho mínění měli mít všichni občané naší země neustále na mysli.
22. S kterými otázkami byste se rádi seznámili blíže? Pohovořte o tom ve vyučování a za pomoci vyučujícího si najděte vhodnou literaturu.

Dopady srpnových událostí a normalizace v kultuře (obecně)

„*Srpnové události představovaly poslední z dějinných překážek, jež bylo nutné překonat na cestě za šťastnou přítomností. Zároveň znamenaly zásadní zlom: jimi se končil ‚velký příběh‘ poválečných národních dějin. Od této chvíle již začínal ‚dnešek‘, současnost takzvaného reálného socialismu.*“ (FIALOVÁ, Alena. *Poučení z krizového vývoje*. Praha: Academia, 2014, str. 257)

„ Média sehrála důležitou roli jak během Pražského jara, tak v období jeho likvidace. Byla jeho spoluvůrcem, sehrála však roli i během jeho potlačení. V relativně krátkém časovém období se mediální obraz Pražského jara proměnil z pozitivního (vychvalujícího) v negativní (odsuzující). (...) Během jarních měsíců roku 1969 se kritika vybraných jevů Pražského jara přenesla do „oficiálních“

sdělovacích prostředků. Změna reflexe roku 1968 probíhala na pozadí mocenského boje v KSČ. Pražské jaro bylo vykládáno jako v zásadě správný proces, který byl zneužit. Kritizovány byly spíše doprovodné jevy. (...) Sdělovací prostředky byly v tomto období nástroje i cílem zostřené propagandy. Vlastnímu nástupu kampaně předcházela tlak na novinářskou obec. Sdělovací prostředky byly jednou z prvních oblastí, kde se veřejně projevovало utužení režimu.

CAJTHAML, Petr. Proměny propagandistického obrazu Pražského jara v době nastupující normalizace, str. 286–287. In ARONOVÁ, Alice. *Pražské jaro 1968: literatura – film – média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademii za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20.–22. května 2008*. Praha: Literární akademie – Soukromá vysoká škola Josefa Škvoreckého, 2009.

„ (...) Ano, i po 17. dubnu 1969 vycházely knihy Kunderovy, Hrabalovy, Škvoreckého, promítaly se filmy natočené v svobodných podmínkách, ještě se jezdilo víceméně volně za hranice, ale média už dostala náhubek. Nedlouho po srpnových demonstracích k prvnímu výročí okupace, spadla klec, železná opona se znovu stala nepropustnou. A my opět zůstali na její horší straně.

Pražské jaro 1968 bylo neseno jinými ideály než paralelně probíhající studentské hnutí ve Francii a Německé spolkové republice i než dění ve Spojených státech, kde výstřely usmrtily černošského aktivistu Martina Luthera Kinga i prezidentského kandidáta Roberta Kennedyho. Nebojovalo se proti rasismu, nemávalo Maovou rudou knížkou, již zájemcům rozdávalo čínské velvyslanectví, neútočilo proti konzumnímu životnímu stylu, nevyznávalo levičáckou destrukci (připo-

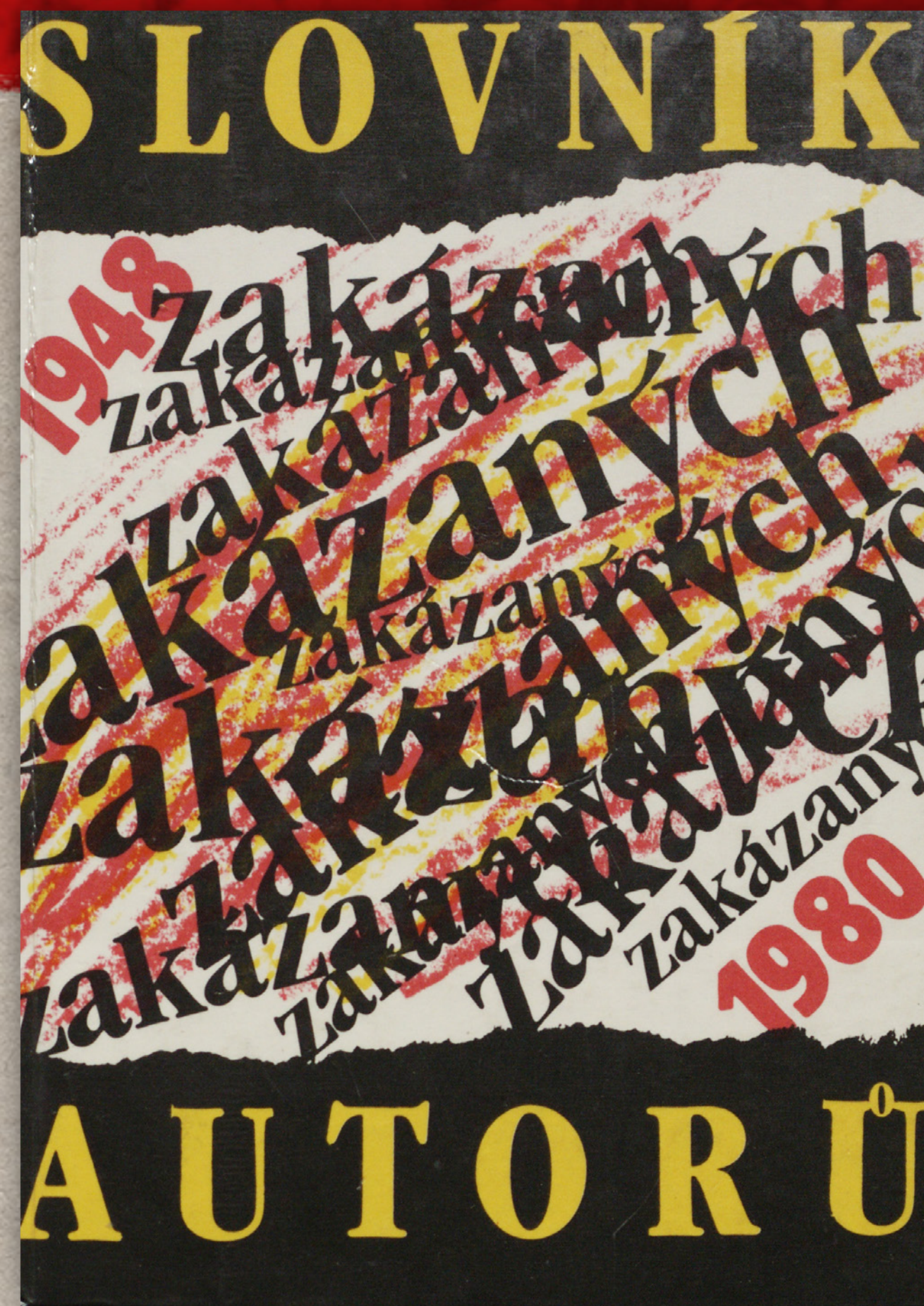
mínám v této souvislosti rozpaky československých filmařů nad zrušením filmového festivalu v Cannes) a ideály hippies pučely jen na jeho okraji. Všechny tyto tendence se projevíly pouze v omezené míře. Do svého štítu si Pražské jaro vetklo jako erbovní znamení touhu po lidské důstojnosti. (...)

ČORNEJ, Petr. Vstupní esej, str. 16. In ARONOVÁ, Alice. *Pražské jaro 1968: literatura – film – média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademii za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20.–22. května 2008*. Praha: Literární akademie – Soukromá vysoká škola Josefa Škvoreckého, 2009.

50
českých
autorů
posledních
padesáti
let

VÍTĚZSLAV
MACHÁČEK

MACHÁČEK, Vítězslav. *50 českých autorů
posledních padesáti let*. 1. vyd. Praha:
Československý spisovatel, 1969.
Sign.: II 62680

BRABEC, Jiří et al. *Slovník
zakázaných autorů 1948-1980*.
1. vyd. Praha: Státní pedagogické
nakladatelství, 1991.
Sign.: II 94599

Dopady srpnových událostí a normalizace na oblast knihovnictví

Likvidace knihoven nebo částí jejich fondů má v historii své nespočetné příklady. Ani 20. století nezůstalo vůči těmto nekulturním aktům imunní. Proces vyřazování závadných knih z veřejných knihoven, končící často jejich zničením díky nevyhovujícímu uložení, se ve 20. století opakoval v našich zemích dokonce třikrát: v letech 1939–1945; od počátku padesátých let do roku 1968 a od sedmdesátých let do roku 1989. Průběh a důsledky tohoto procesu, především přetržení přirozené kontinuity kulturního vývoje, jsou citovány v dokumentaci této podkapitoly z přímých dokumentů a z předmluv knih shromažďujících údaje o zakázaných autorech a zakázané literatuře.

„(...) Už v letech 1969 a 1970 vydalo ministerstvo kultury provizorní pokyny, v nichž se uvádělo, že je třeba se vrátit před rok 1968, přičemž je nutno přednostně vyřazovat díla (a periodický

tisk) publikovaná v letech 1968–1969 a též díla poúnorových a posrpnových emigrantů (...).“¹ Byly definovány dvě základní kategorie závadných tiskovin: tiskoviny s protistátním obsahem označené jako „P“, které mohla shromažďovat pouze Státní knihovna ČSR² a Knihovna Ústavu marxismu-leninismu, a tiskoviny se závadným politicko-ideovým obsahem označené jako „Z“, které shromažďovaly ve zvláštním režimu (tzn. podle prostorových možností ve zvláštních místnostech s jmenovitým povolením vstupu, obvykle ředitele nebo jím pověřeného pracovníka) všechny ostatní knihovny s právem zvláštních fondů, tedy např. i Státní pedagogická knihovna Komenckého v Praze.

„(...) Směrnice má rovněž zajistit jednotný a nejvhodnější postup pro opatření znemožňující zneužívání součástí knihovního fondu, jež mají závadný politicko-ideový obsah nebo protistátní

obsah. Má tedy stanovit příslušné postupy nejen pro vyřazování těchto fondů z knihoven, v nichž jsou nepřípustné a funkčně neopodstatněné, nýbrž i pro správně diferencovanou práci s nimi, výhradně podle politických a odborných potřeb v oblasti působnosti ministerstva školství. (...) Ministerstvo kultury ČSR však již učinilo některá opatření, a to v rámci Politické směrnice a metodických pokynů pro práci knihoven jednotné soustavy v roce 50. výročí založení Komunistické strany Československa a před tím (7. 11. 1969) pokynem, aby se knihovny jednotné soustavy v práci s prohibiční literaturou řídily vládním usnesením č. 916/1958 a vrátily se k praxi běžné před rokem 1968.“³

Nově zřízené oddělení zvláštních fondů (OZF) ve Státní knihovně vytvářelo v letech 1971–1972 seznamy závadných tiskovin určených k vyřazení a bylo pověřeno metodickým řízením

vyřazování závadné literatury. U 142 autorů bylo zakázáno celé dílo a u dalších 160 pouze vybrané tituly. K vyřazení byly určeny také celé ročníky novin a časopisů z let 1968–1969. Rozsah a míru „závadnosti“ průběžně pomáhaly stanovovat odborné komise pro řízení prověrky knihovních fondů knihoven jednotné soustavy a sítě externích pracovníků z nakladatelství Svoboda, Panorama, Academia, Československý spisovatel, Melantrich, Filozofická fakulta UK, Ústavu marxismu-leninismu UK, vybraných pracovišť

¹ TRÁVNÍČEK, Petr. „Ózetefka“ a jejich „elpéčka“. Prohibita a oddělení zvláštních fondů v době normalizační. Str. 1310. In: WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*. Svazek II, 1938–2014. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6.

² Dnešní Národní knihovna České republiky.

³ Směrnice Státní pedagogické knihovny Komenckého k prověrce politicko-ideového obsahu fondu knihoven v oblasti ministerstva školství z 18. 2. 1972.

Československé akademie věd, Vysoké školy politické ÚV KSČ ad. „(...) Prioritou, časovou i ideovou, byly publikace vydané československými nakladatelstvími v tzv. krizových letech 1968–1969, a to buď podle klíče všechno od jednoho autora (například Ludvík Aškenazy, Ivan Blatný, Jan Čep, Ivan Klíma, Pavel Kohout, Milan Kundera, Karel Michal, Ludvík Vaculík), nebo jen některá díla (Kamil Bednář, Ota Filip, Jiří Mucha, Bohumil Hrabal, Karel Misař, Jan Trefulka ad.). Sem patřila i některá periodika z této doby (mimo jiné *Host do domu*, *Reportér*). Dále se vyřazovala určitá vydání jednotlivých děl, sborníky a kolektivní díla, v nichž zapovězení autoři publikovali, stejně jako díla, k nimž napsali úvod či doslov nebo je přeložili. Druhá oblast zahrnuje seznamy vyřazené literatury z padesátých let. Do třetího okruhu patřila aktuálně vydávaná zahraniční literatura, včetně periodického tisku, jejíž obsah byl shledán jako socialistickému zří-

zení nepřátelský. (...) Na seznamy zahraničních periodik dbal Český úřad pro tisk a informace (ČÚTI) (...).“⁴

„Cesta ze situace vyloučení vedla v polovině sedmdesátých let skrze veřejnou sebekritiku spojenou s vyslovením podpory normalizační kulturní politiky. Neznámějšími autory, kteří se tímto způsobem do oficiálních médií postupně navrátili, byli Bohumil Hrabal, Miroslav Holub a Jiří Šotola. (...) Další fáze pozvolného a výběrového pootevírání oficiálních literárních institucí nastala od poloviny osmdesátých let.“⁵

V Pedagogické knihovně byly publikace z tzv. zvláštního fondu, tzn. knihy vyčleněné z hlavního fondu z ideologických důvodů, po zrušení cenzury v roce 1990 opět vřazeny do fondu a zpřístupněny čtenářům.

⁴ TRÁVNÍČEK, Petr. „Ózefka“ a jejich „elpéčka“. Prohibita a oddělení zvláštních fondů v době normalizační. Str. 1311–1312. In: WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*. Svazek II, 1938–2014. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6.

⁵ Tamtéž, str. 1183.

” Postupné zužování mediálního prostoru pokračovalo nehlédě na Palachovu oběť a v průběhu roku 1969 gradovalo. Rušena byla další a další (nejen) kulturní periodika. Nakrátko obnovené široké spektrum obecně kulturních, literárních, či nakladatelských časopisů, které se profilovaly umělecky, regionálně či zaměřením na určitou oblast literární tvorby, bylo během dvou let zcela destruováno. Názorně tento zlom v struktuře médií dokládá skutečnost, že v roce 1969 vedle sebe působily například revue *Analogon*, *Arch*, *Dialog*, *Host domu*, *Kmen*, *Listy*, *Maketa*, *Meandr*, *Orientace*, *Plamen*, *Revue Smaragd*, *Sešity pro literaturu a diskusi*, *Tvář* ad., avšak v roce 1971 ani jeden z výše uvedených listů již nevycházel.

WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*. Svazek II, 1938–2014. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, str. 1165.

” V usnesení přijatém 13. března 1970 předsednictvo ÚV KSČ konstatovalo, že je třeba nakladatelskou činnost „sladit“ s celkovým konsolidačním úsilím strany. Nejdůležitější krok představovalo ustanovení nového státního orgánu, jenž by převzal roli bývalého ČsÚKK⁷, dále se kladl důraz na dohled nad přiděly papíru, což představovalo návrat ke klíčovému regulačnímu nástroji. Vedle toho byl vydán pokyn k prověrce edičních plánů na léta 1970 a 1971, personální prověrkou měla projít všechna nakladatelství a do podniků, které zvláště podporovaly „pravicové síly“ měly nastoupit orgány hospodářské kontroly.

Tamtéž, str. 1168.

⁷ ČsÚKK – Československé ústředí knižní kultury.

” V období normalizace existoval vedle již zmíněné tzv. černé listiny pravicových exponentů ÚV KSČ i seznam zakázaných básníků, prozaiků, literárních kritiků, publicistů a vědců, který podle osobních svědectví měli k dispozici pouze vybraní pracovníci oddělení kultury ÚV KSČ, ministerstva kultury, FÚTI či vedení SČS. V případě nejistoty ohledně publikace textů konkrétní osoby pak probíhaly ústní či telefonické pohovory, o kterých neexistují písemné doklady. A právě tyto neveřejné konzultace představují typický jev normalizačního literárního provozu (...).

Tamtéž, str. 1182.

” (...) Tvůrčí generace nastupující v pozdějších letech vskutku začínaly od pověstné Camusovy a Orwellovy nuly, od vyprázdněných knihoven, majíce k dispozici toliko povoleného Erbeny, Boženu Němcovou a literaturu novou, v níž se vědecká terminologie nahrazovala terminologií politickou. Evropanu stěžejí pochopitelná situace se opakovala za dvacet let opět, opět jako by se začínalo od nuly, a propast se rok od roku rozšiřuje závratně tak, že z širšího povědomí mizí i dílo generace publikující koncem šedesátých let (...).

ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. L. vyd. Brno: Blok (nakladatelství), 1991, str. 5–6. ISBN 80-7029-052-82.

10

O p a t ř e n í

ke směrnicí "Prozatímní pokyny k prověrce knihovního fondu a pro práci se zvláštním fondem protistátního a závadného politicko-ideového obsahu ve Státní pedagogické knihovně Komenského v Praze", schválené MŠ CSR dne 8.3.1972, č.j.9.170/72-24.

- 1/. K provedení prověrky se ustanovuje pracovní skupina ve složení ss.: Meisnerová /vedoucí/, Krutská, Šelderová a Marková, které byly v průběhu přípravy pokynů podrobně seznámeny s účelem, cílem, metodami a konkrétními pracovními postupy.
- 2/ K čl.2:
 - Úkoly ad 3/ provede s.Šelderová.
 - Úkoly ad 4/ provede s.Krutská a s.Marková.
 - Úkoly ad 5/ provedou s.Meisnerová a s.Krutská
 - ad 6/ pověřuje se s.Krutská.
 - ad 7/ prozatímně se určuje místnost v budově č.3; přístup do místnosti s.Krutská a s.Meisnerová
 - ad 8/ prozatímně se stanoví uložení v uzamčených skříních v místnosti. Přístup do skříní pouze s.Meisnerová.

Za plnění pokynů odpovídá řediteli s.M.Meisnerová, která práci skupiny operativně řídí.

Ředitel:

Dr. Drahoslav Gawrecki
Dr. Drahoslav Gawrecki

s. Meisnerová

M. Meisnerová

s. Šelderová

Š. Šelderová

s. Marková

J. Marková

s. Krutská

A. Krutská

STÁTNÍ PEDAGOGICKÁ KNIHOVNA KOMENSKÉHO

ÚSTŘEDNÍ PEDAGOGICKÁ KNIHOVNA — NOSTELKA ŘÁDU PRÁCE
MIKULANDSKÁ 5, PRAHA 1 — TELEFON 230951—8

C. 221/72

V Praze dne 1.3.1972

Ministerstvo školství ČSR
Odděl.24 - pro společné věci
do vlastních rukou vedoucího
s.dr. Jaromíra Batka
Karmeliská 7 - P r a h a 1

Věc: návrh "Prozatímních pokynů k prověrce knih.fondu a pro práci se zvl.fondem protistát. a závad.politic.-ideového obsahu ve SPKK"- Žádost o schválení

Dnešního dne jsem osobně předal návrh "Prozatímních pokynů k prověrce knihovního fondu a pro práci se zvláštním fondem protistátního a závadného politicko-ideového obsahu ve Státní pedagogické knihovně Komenského v Praze".

Prosím o schválení těchto pokynů s platností do vydání příslušné směrnice ministra školství ČSR.

O věci současně uvědomuji ředitele Výzkumného ústavu pedagogického v Praze.

Ředitel knihovny:

Dr. Drahoslav Gawrecki

Řediteli Výzkumného ústavu pedagogického
s.doc.dr. Stanislavu M a ř a n o v i CSc
do vlastních rukou.

Předkládám kopii pokynů na vědomí, případně k dalšímu projednání.

Dr
Dr. Drahoslav Gawrecki

241/72

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ

Čís. 9 170/72-24

V Praze dne 8. března 1972.

Příloha: 1

Soudruh

Dr. Dobroslav G a w r e c k i
ředitel Státní pedagogické
knihovny Komenského

Mikulandská 5
P r a h a 1

Vážený soudruhu řediteli,

k Vašemu dopisu ze dne 1.3.1972 č. 221/72 sděluji, že ministerstvo školství schvaluje Váš návrh "Prozatímních pokynů k prověrce knihovního fondu a pro práci se zvláštním fondem protistátního a závadného politicko-ideového obsahu ve Státní pedagogické knihovně Komenského v Praze. Prozatímní pokyny budou platit jen do nabytí účinnosti směrnic ministerstva školství vydaných podle příkazu ministra školství č.3 z 28.února 1972.

V příloze Vám zasílám materiál, který schválilo vedení MŠ dne 24.2. tr. a žádám Vás o zajišťování úkolů, uvedených v čl.III, odst.3.

Se soudružským pozdravem

Dr.J. B a t ě k v.r.
vedoucí oddělení 24.

Za správnost :

Podleřáková

Ja - pro měmiv

Prozatímní pokyny k prověření knihovního fondu a pro práci se zvláštním fondem protistátního a závažného politicko-ideového obsahu ve Státní pedagogické knihovně Komenského v Praze.

K zajištění správného politicko-ideového obsahu knihovního fondu, který je nezbytným předpokladem pro plnění funkce knihovny v rámci jednotné soustavy knihoven a se zvláštním zřetelem k hlavním úkolům ministerstva školství, školských orgánů a institucí vyplývajícím ze závěrů a usnesení XIV.sjezdu KSČ a všech opatření k jejich realizaci, vydávám tyto prozatímní pokyny k prověření knihovního fondu a pro práci se zvláštním fondem protistátního a závažného politicko-ideového obsahu ve Státní pedagogické knihovně Komenského v Praze.

Čl.1

Zvláštní fond

- (1) Knihovní fond s protistátním a závažným politicko-ideovým obsahem se vyčleňuje jako zvláštní fond, který má až do dalšího celostátního opatření dvě samostatné části: část s protistátním obsahem a část se závažným politicko-ideovým obsahem.
- (2) Fond s protistátním obsahem tvoří tiskoviny a ostatní druhy knihovního fondu (gramofonové desky apod.), které porušují ústavu a zákony ČSSR a svým zaměřením napadají marxismus-leninismus a politiku socialistických států a marxisticko-leninských stran, tedy zejména tiskoviny:
 - a) hanobící ČSSR nebo jiný stát socialistického společenství a jejich představitele (tiskoviny se štvavými útoky, pamflety atp.), tiskoviny emigrantské, zaměřené proti našemu zřízení,
 - b) trockistické a bělogvardějské, zaměřené proti SSSR a státům socialistického společenství,
 - c) fašistické, nacistické, kolaborantské, revanšistické,
 - d) propagující národnostní nebo rasovou diskriminaci,
 - e) tiskoviny, které jsou v hrubém rozporu se zásadami socialistické morálky.
- (3) Fond se závažným politicko-ideovým obsahem tvoří tiskoviny a ostatní druhy knihovního fondu (gramofonové desky apod.), které jsou v rozporu se základními zásadami marxismu-leninismu a politikou socialistických států a marxisticko-leninských stran.

- (a) Až do dalších celostátních opatření a opatření ministerstva školství se v souladu s tím zařazují do zvláštního fondu knihovny zároveň:
 - (a) práce pounorových i posrpnových emigrantů;
 - (b) všechna díla autorů, kteří se organizováním protistranických akcí a svým politickým působením po boku pravice a oportunistických sil v letech 1968-1969 zdiskreditovali;
 - (c) veškerý periodický tisk z let 1968-1969 (do dubna).

- (b) Opatření se vztahuje na fondy podle pokynů MK ČSR ze dne 7.11.1969 a 24.10.1970 již většinou vyřazené i na fondy, které budou podle těchto i dalších pokynů vyčleněny.

- (4) Při rozhodnutí o zařazení do zvláštního fondu se knihovna řídí

- (a) opatřeními oddělení zvláštních fondů Státní knihovny ČSR, které má určovat rozsah a stupeň závažnosti tiskovin domácího i zahraničního původu, pokud nebyl určen jiným příslušným orgánem a poskytovat metodickou a poradenskou pomoc knihovnám jednotné soustavy;
- (b) opatřeními, která budou postupně vydána ministerstvem školství nebo jsou již v tomto rezortu k dispozici, zejména pokud se týká speciálních fondů, např. učebnic, učebních textů a pomůcek, publikací SPN apod.

Čl.2

Prováděcí opatření

- (1) Fondy s protistátním obsahem se označují značkou "P".
- (2) Fondy se závažným politicko-ideovým obsahem se označují značkou "Z".
- (3) Uvedené označení se provede:
 - a) v přírůstkových seznamech
 - b) ve fondech na štítku a na rubu titulního listu před signaturou
 - c) ve služebních katalozích, v abecedním jmenném i ve věcných katalozích, při čemž se lístky v katalozích ponechají
- (4) Ze čtenářských katalogů se příslušné lístky vyřadí a vytvoří se z nich dva jmenné katalogy zvláštního fondu P a Z. (Veškeré lístky jedné knihovny jednotky ze všech čtenářských katalogů se řadí společně).
- (5) Lístky místního seznamu se vyčlení a vytvoří se z nich místní seznamy zvláštního fondu P a Z.

- (6) Jmenné i místní seznamy zvláštního fondu sestavuje a používá výhradně jen pracovník pověřený ředitelem knihovny.
- (7) Fond se závažným politicko-ideovým obsahem bude uložen v uzavřeném skladistním prostoru, který určí ředitel knihovny po dohodě s ředitelem VÚP.
- (8) Fond s protistátním obsahem bude až do předání oddělení zvláštních fondů Státní knihovny ČSR uložen v uzavřeném skladovém prostoru, který bude přístupný pouze pověřenému pracovníkovi, případně se zvláštním souhlasem ředitele knihovny jiným oprávněným osobám, a to výhradně za přítomnosti pověřeného pracovníka.

Čl.3

Používání zvláštního fondu

- (1) Fond s protistátním obsahem, pokud nebude převzat oddělením zvláštních fondů Státní knihovny ČSR, nebude v žádném případě používán.
- (2) Fond se závažným politicko-ideovým obsahem se půjčuje zpravidla jen prezenčně politickým, vědeckým a odborným pracovníkům podle společenského významu práce žadatele s studentům vysokých škol diferencovaně.
 - a) Každá žádanka musí být doložena písemným odůvodněním žadatele a potvrzena vedoucím pracovníkem instituce, která použití fondu vyžaduje nebo schvaluje. Potvrzené odůvodnění se žadateli nevrací a zůstává jako doklad v knihovně.
 - b) Zapůjčení a vrácení fondu provádí osobně pracovník oprávněný k přístupu do zvláštního fondu.
 - c) Evidenci o použití zvláštního fondu provádí vedoucí oddělení služeb čtenářům, který zároveň archivuje doklady o jeho použití.
- (3) V rámci meziknihovní výpůjční služby bude půjčováno ze zvláštního fondu jen těm knihovnám, které mají oprávnění pracovat s tímto fondem.
- (4) Reprografie ze zvláštního fondu se zásadně nezhotovují.

Tyto prozatímní pokyny navazující na dosevažní opatření, zejména ve smyslu vl.usnesení č.916/1958 a pokynu MK ČSR ze dne 7.11.1969 a ze dne 24.10.1970 a příkazu ministra školství ČSR ze dne 10.2.1972, mají platnost do vydání příslušné celostátní a rezortní směrnice.

Ředitel Státní pedagogické knihovny
Komenského v Praze:

V Praze dne 25.února 1972

Dr.Drahošlav Gawrecki

Ministerstvo kultury ČR
Čj. 9696/72

V Praze dne 31. května 1972
Jen pro služební potřebu

Pokyny / 42

ministerstva kultury ČR

k prověrce knihovních fondů knihoven jednotné soustavy ČR

Ve snaze zvýšit účinnost knihoven jako významného nástroje státní kulturní politiky a zabezpečit jejich politické a kulturně výchovné poslání vydává ministerstvo kultury ČR podle § 1 odst. 3 směrnice ministerstva kultury ČR ze dne 31. května 1972, čj. 9695/72, o zvláštních fondech tiskovin v knihovnách jednotné soustavy, tyto pokyny:

Čl. 1

Ve všech knihovních jednotné soustavy je třeba provést prověrku knihovního fondu a vyřadit všechny tiskoviny s protistátním a závažným politicko-ideovým obsahem. Za provedení prověrky odpovídá ministerstvo kultury ČR společně s ústředními úřady a orgány, které spravují základní síť knihoven jednotné soustavy.

Čl. 2

1. Za tiskoviny s protistátním obsahem se považují tiskoviny domácího i zahraničního původu, porušující ústavu a zákony ČSR, svým zaměřením napadající marxismus-leninismus, politiku socialistických států a marxisticko-leninských stran. Jde o tiskoviny hanobící ČSR nebo jiný stát socialistického společenství a jejich představitele, tiskoviny emigrantské, trockistické, bělogvardějské, fašistické, kolaborantské, revanšistické, tiskoviny, které jsou v hrubém rozporu se zásadami socialistické morálky.

- 2 -

2. Za tiskoviny se závažným politicko-ideovým obsahem se považují tiskoviny domácího i zahraničního původu, které jsou v rozporu se základními zásadami politiky socialistických států. Jde především o všechny druhy revizionistické a pravicově-opportunistickej literatury, o díla obhajující a propagující kapitalistický řád, předmnichovskou republiku a různé buržoazní politické a filosofické směry, nebo díla, která jsou v rozporu s naší zahraniční politikou, dále půjde o všechna díla pravicových představitelů a teoretiků sociální demokracie, díla T.G. Masaryka a E. Beneše a ostatních buržoazních politiků, jakož i o literaturu legionářskou. Za závažné tiskoviny, nežádoucí v knihovním fondu knihoven jednotné soustavy se považují také nezávažná díla autorů, kteří emigrovali či byli představiteli pravicových sil v letech 1968 - 1969, a dále nezávažná díla opatřená závažnou předmluvou nebo závažným dosloven.

Čl. 3

1. K zabezpečení jednotného postupu prověrky knihovního fondu knihoven jednotné soustavy zřídí:

a) ministerstvo kultury ČR ústřední komisi, složenou z odborných pracovníků politických a vědeckých institucí a z předsedů ústředních resortních komisí základních sítí knihoven (viz čl. 4); tato ústřední komise poskytuje metodické materiály a metodickou pomoc ústředním resortním komisím a krajským komisím NV;

b) odbory kultury KNV krajské komise, složené z pracovníků odborů kultury KIV, ředitelů krajských knihoven a předsedů krajských resortních komisí;

c) odbory kultury ONV okresní komise, složené z pracovníků odborů kultury ONV, z ředitelů okresních knihoven a z předsedů okresních resortních komisí;

- 3 -

2. Komise podle čl. 1 řídí a kontrolují průběh prověrky a provádějí její hodnocení v knihovních jednotné soustavy v obvodu své působnosti.

Čl. 4

1. Ústřední úřady a orgány, které spravují základní síť knihoven, ustaví ústřední, krajské a okresní resortní komise, které odpovídají za prověrku všech knihoven příslušné základní sítě v okruhu své působnosti.

2. Resortní komise úzce spolupracují s komisemi resortu ministerstva kultury ČR, zřízenými podle čl. 3 a řídí se jejich pokyny.

3. Komise uvedené v čl. 3 plní současně funkci resortních komisí ministerstva kultury ČR.

Čl. 5

1. Prověrky v jednotlivých knihovnách jednotné soustavy provedou pracovní skupiny, jmenované nejpozději do 20. června 1972 příslušnými resortními komisemi. V době od 20. června 1972 do 30. června 1972 uspořádají okresní komise NV instruktáž vedoucích pracovních skupin a připraví termínovaný plán činnosti pracovních skupin tak, aby v době od 1. července 1972 do 30. září 1972 byly prověřeny všechny knihovny jednotné soustavy na území okresu.

2. Vyřazené tiskoviny budou uloženy podle prostorových možností ve větších knihovnách ve zvláštních místnostech, do nichž bude mít přístup jen ředitel nebo jím pověřený pracovník; v malých knihovnách budou vyřazené tiskoviny zabaleny a zapečetěny. Zapečetěné balíky budou až na další ponechány v knihovnách.

3. Pracovní skupiny vypracují abecední seznam vyřazených tiskovin ve čtyřech vyhotoveních. Jednotlivý seznam bude obsahovat jméno autora, název publikace, zkrácené impresum a počet

- 4 -

vyřazených výtisků. Jedno vyhotovení bude vloženo do balíku, další bude uříděno u ředitele (vedoucího) knihovny, jeden seznam bude zaslán okresní komisi NV a jeden příslušné okresní resortní komisi.

Čl. 6

1. Okresní komise NV vypracují ze zaslanych seznamů titulový sumář s udáním počtu vyřazených výtisků, který zašlou ve dvou vyhotoveních spolu se zprávou o průběhu a závěrech prověrky v okrese do 15. října 1972 krajským komisím NV.

2. Krajské komise NV vypracují krajský titulový sumář a spolu s okresními sumáři a zprávou o průběhu a závěrech prověrky v krajích zašlou do 31. října 1972 v jednom vyhotovení ústřední komisi ministerstva kultury ČSR.

3. Ústřední komise předloží ministerstvu kultury ČSR do 20. listopadu 1972 zprávu o průběhu a závěrech prověrky v knihovnách jednotné soustavy spolu s návrhy na další opatření.

4. Ministerstvo kultury ČSR projedná zprávu a návrhy ústřední komise a do 15. prosince 1972 s definitivní platností rozhodne, jak bude s vyřazenými tiskovinami naloženo.

Čl. 7

Ministerstvo kultury ČSR kontroluje a hodnotí průběh prověrky knihoven jednotné soustavy a činí průběžně potřebná opatření k odstranění zjištěných nedostatků.

Ministr:

PhDr. M. Brůžek, CSc., v.r.

838. ZEMEK Oldřich: Hlas krve. 1914—1918. Památník odboje 1920 a další vydání.
839. " Světovým požárem. Ústřední legionácké vydání 1929.
840. " Zpěvy odboje. Brno, Literární středisko 1931.
841. " Naděje Tokija.
842. " O Juki San.
843. " Otročká pouta.
844. " Vítězství nebo smrt. 1928.
845. Zlatá Praha čs. legim. 1920.
846. ZMRHAL Karel: Armáda ducha 2. mlle. Socialistické listy 1919.
847. " K historii vystoupení čs. vojska na Rusi a v Sibiři. Cleveland, Americké děl. listy b. r.
848. " O samosprávu a demokracii v sibiřské armádě. Hu-dec 1923.
849. " Vláda sovětů a Čechoslováci. Socialistické listy 1919.
850. " Za bouře v Rusku. Budějovice, Svátek 1919.
851. ZUMAN František: Osudné rozhodování. Pražská akc. tisk. 1927.
852. " Osвобоzená legenda. Díl I.—II. n. vl. 1922.
853. " Stockholm, temný kout našeho zahraničního od-boje. Naše listy, 1927.
854. ZUNA J.: Zápisky z jejich světa.
855. ZVĚŘINA L. N.: Samarský hlad. Sever a východ. 1927.
856. " Milan Rastislav Štefánik. I.—IX.

Z

857. ŽAMPACH Adolf: Katolíci v zahraničních bojích o čs. samostatnost, Brno, nakl. Čs. orla 1929.
858. " Památce našich obětí pro čs. samostatnost, Brno, Jednota legionářů 1928.
859. ŽEJGLIC E.: Zašlá sláva. Vzpomínky legionářů hradištského kraje. 1930.
860. Železniční pluk 1918—31. Pardubice, Důst. sbor žen. pluku, 1931.
861. ŽENATÝ Berty: Historie a osudy čs. vojska na Rusi. Brno, Moravsko-slezská revue 1918.
862. ŽIPEK Alois: Válka národů 1914—18 a účast českého národa v boji za svobodu. Díl I.—V., n. vl. 1921—22.

Pražské tiskárny, n. p. provozovna 68,
Praha II, Václavské nám. 22.

Důvěrné!

SEZNAM Č. 1

Není-li u autora uveden název spisu, vyřaďte všechny jeho spisy! Knihy, vyřazené podle tohoto seznamu (č. 1), zašle každá knihovna přímo a doporučené na adresu: Ústav dějin KSC, Praha I, Rytířská ul. Jiné knihy Ústavu dějin KSC neposílejte!

Příprava knih k odeslání:

Na obálku nebo přední desku každé knihy napište takové poradové číslo, jaké má autor nebo spis v seznamu č. 1. Číslo uveďte zřetelně křídou nebo měkkou tužkou!

Do zásilky vložte seznam knih, v němž budou uvedena příslušná pořadová čísla podle seznamu č. 1.

Opis tohoto seznamu ponechte jako úřední doklad pro odpis vyřazených knih!

Pečlivým provedením tohoto pokynu usnadníte práci při evidenci a třídění knih!

A

1. ALEKSEJEV Nikolaj Nikolajevič.
2. AMFITEATROV Alexandr Vasil: O velikém zpuštění. Sedm kapitol ze sovětského Ruska, Praha 1922, vše.
3. ANDREJEV Leonid Nikolajevič: Zachraňte Rusko! Praha 1919. Totéž rusky.
4. ANIŠEV Anatolij Isajevič.
5. AXELROD Aleksander P.
6. AVKSENTJEV Nikolaj Dmitrijevič.

B

7. BAEUML Hans: Sowjet-Hölle erlebt. Karlsbad 1936.
8. BALK Todor a Theodor.
9. BENEŠ Vojta.
10. BERAN Rudolf.
11. BERNARD Vilém,

12. BESEDOVSKIJ Grigorij Z.: Paměti sovětského diplomata. Díl I. a II. Praha 1930. Totéž německy, vše.
13. BESSONOV Sergej Aleksejevič.
14. BREŠKO-BREŠKOVSKAJA Jekaterina Konstantinovna.
15. BREŠKO-BREŠKOVSKIJ Nikolaj Nikolajevič.
16. BEZPALOV Nikolaj: Ispoved agenta G. P. U. Praga 1925, vše.
17. BLESZYNSKI Tadeusz: Více pravdy o sovětech. Brno 1933.
18. Bolševismus, jeden z činitelů hospodářské krise. Praha 1931.
19. Bolševism v Rusku (Anglická bílá kniha.) Praha 1920.
20. BRUCKUS Ber Davidovič.
21. BRUNOVSKIJ Vladimír: V sovětských žalářích. Praha. 1931, vše.

STÁTNÍ PEDAGOGICKÁ KNIHOVNA KOMENSKÉHO 9
(ústřední pedagogická knihovna ČSSR)
MIKULANDSKÁ 5, PRAHA 1 - TELEFON 230951-8

c. 491/72

V Praze dne 21.6.1972

Ministerstvo kultury ČSR
Oddělení knihoven
Maltézské nám.1. - Praha 1

Věc: Žádost o další zachování zvláštních fondů

Státní pedagogická knihovna Komenského, nositelka Řádu práce, v Praze žádá ve smyslu ustanovení § 7, odst.b) Směrnice ministerstva kultury ČSR o zvláštních fondech tiskovin v knihovnách jednotné soustavy ze dne 31.5.1972, č.j.9695/72 o další zachování zvláštních fondů.

Ředitel knihovny:

Jawrecki

Dr.Drahošlav Gawrecki

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD
ČESKOSLOVENSKO - SOVĚTSKÝ INSTITUT
THUNOVSKÁ 22, 118 28 PRAHA 1 - MALÁ STRANA

Ústav školských informací při MŠ ČSR

Státní pedagogická knihovna Komenského,

k rukám s. Jana M u s i l a

Mikulandská 5

P r a h a 1

V Praze dne 2. prosince 1985

Vážený soudruhu,

náš pracovník dr. Josef K o l á ř, potřebuje prostudovat za účelem plnění SPZV časopis Nová mysl, roč. 1968, č.10. Prosím Vás proto, abyste jmenovanému tento časopis zapůjčili.

Se soudružským pozdravem

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD
ČESKOSLOVENSKO - SOVĚTSKÝ
INSTITUT
Thunovská ul. 22, Praha 1 - Malá Strana
PhDr. Bohuslav L i t e r a, CSc
vědecký tajemník

B. Litera

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY

115 33 PRAHA 1, NÁM. KRASNOARMEJCŮ 2

VÁŠ DOPIS ZNAČKY ZE DNE NAŠE ZNAČKA VYTIŽUJE/LINKA PRAHA DNE
16.10.1986
VĚC

Katedra pedagogiky FFUK Praha, Celetná 20, potvrzuje, že skupina studentů, vedených s. Brodskou potřebuje k badatelským účelům půjčit čas. Pedagogika, roč. 18, 1968, č. 3.

PhDr. Karel Svoboda, CSc.
vedoucí semináře II. roč.

TELEFON 675-50 AŽ 9 BANKOVNÍ SPOJENÍ SBČS PRAHA 1 11-2065-9 IČO 62-306

FILOZOFICKÁ FAKULTA KARLOVY UNIVERZITY V PRAZE
KATEDRA PEDAGOGIKY
118 42 PRAHA 1 - Staré Město, Celetná 20

SPKK Praha
(Univerzitní knihovna Praha)

Váš dopis zn./ze dne Naše značka Vytižuje/linka Praha, 19.XI.1984

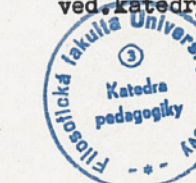
VĚC

Vážení soudruzi,

žádáme Vás, abyste umožnili studentce II. roč. Oboru pedagogika- péče o nemocné, s. Blence Dvořákové, studium časopisu Pedagogika, roč. 1968. Jmenovaná zpracovává problém učitelského vzdělání (roč. práce) s příslušný ročník časopisu potřebuje k přeměnnému studiu.

Děkujeme!

Z. Kolář
Prof. Dr. Zdeněk Kolář, DrSc.,
ved. katedry

Telefon 22 84 41 - 9

T2 77 0838-41

L I T E R A T U R A
ZÁVADNÉHO POLITICKO-IDEOVÉHO A PROTISTÁTNÍHO
CHARAKTERU

I.
BIBLIOGRAFICKÝ KATALOG

Připravilo:
Oddělení zvláštních fondů Státní knihovny ČSR

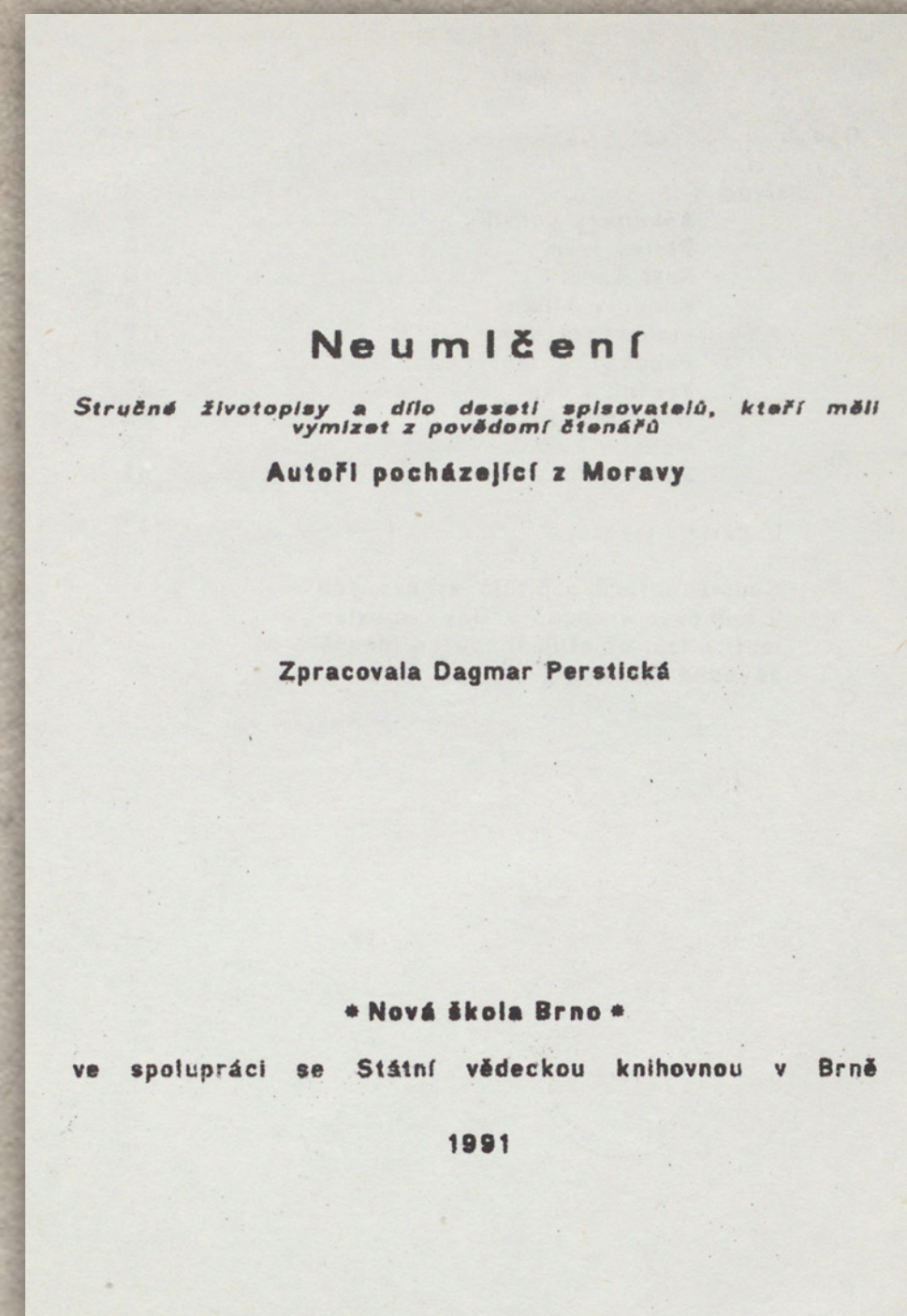
Jen pro vnitřní potřebu!
Číslo výtisku:

43

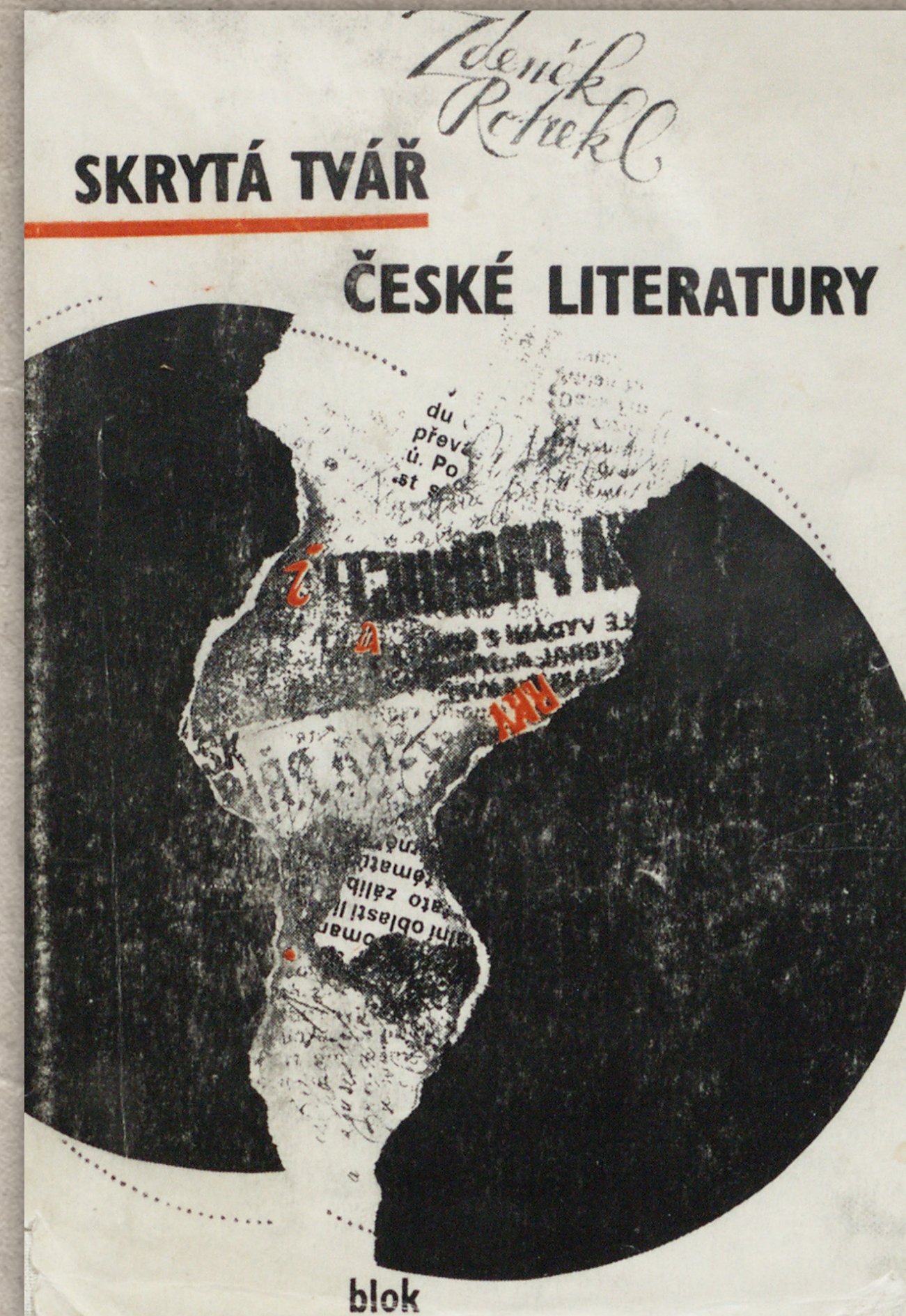
P R A H A
STÁTNÍ KNIHOVNA ČSR 1972

- Z **BENEŠ, Edvard**
celé dílo - autor buržoasní politik (vydání i z roku 1968).
- Z BENEŠ, Jan
celé dílo - autor je emigrant po roce 1968.
- Z BEROUNSKÁ, Olga
celé dílo - autorka emigrantka po roce 1968. /Historička/
- Z BIELICKÝ, Tibor
Dermatovenerologie praktického lékaře.
Praha, SZdN 1969.
Autor emigroval po roce 1968.
- Z BLATNÝ, Ivan
celé dílo - autor je emigrant po roce 1945, znovu vydávaný v letech 1968/1969.
- Z BLAŽEK, Bohuslav
Spasitelé.
Praha, Mladá fronta 1970.
Autor exponent roku 1968.
- Z BLAŽEK, Vratislav
Šeherezáda. Muzikál o dvou dílech.
Praha, Orbis 1967.
Divadelní hra se základním motivem z arabských pohádek, ale dosti tečně zaktualizovaná narážkami na vládu tyрана, jeho fízlů a ministrů - komediantů.
- Z BLAŽEK, Vratislav
Třetí přání.
Praha, Cs.spis. 1967.
Satira o maloměšťácké spokojenosti představitelů dnešní společnosti; ve své době sehrála dost významnou roli, ale negativnost její kritiky se projevila i v angažovaném postoji autora v "obrodném" procesu.
- Z **BLAŽEK, Vratislav**
Věra Čáslavská.
Praha, Olympia 1968.
Převážně obrazová publikace, slovní doprovod si neodepřel protisovětské narážky, vedle toho celek přispívá k vytváření nadměrného kultu sportovních hvězd.

- Z **MARX**
Marx a dnešek. (Sborník.) Úvod: Eduard Urbánek,
Praha, Svoboda 1968.
Někteří autoři v letech 1968/1969 exponenti pravicových sil.
- Z **MASARYK, Tomáš G.**
celé dílo - buržoasní ideologie.
- Z MATĚJKA, J.S.
Boj o štěstí.
Housínov, Závodní klub 1969.
Návod k životní moudrosti a jakási praktická etika posilování víry v sebe (s odvoláním i na zázraky v Lourdech), ocenění náboženské víry v Boha, příklady úspěšného telepatického působení, chvála pozitivní mystiky.
- Z MATHAUSER, Zdeněk
Nepopulární studie. Z dějin ruské avantgardy. Doslov: František Kautman.
Praha, Svoboda 1969.
Vychází se ze zjištění, že čs. pracovník v oblasti ruské literatury v "kontextu současné sovětské kritiky" v květnu 1968, kdy je psáno úvodní slovo k této publikaci, "většinou těžko dochází vřelejšího souhlasu se svou orientací. V doslovu jsou zase tyto studie o ruské avantgardě doprovázeny připomínkami jako: "Na žádném jiném useku nebyla literární věda a historie tolik zavalena deformacemi, scestnými metodami, horami předsudků, hoto-vých schémat a norem. Sovětská literatura k nám vrhla po roce 1945 spolu s osvobozeněckou armádou" atd.
- Z MEJDROVÁ, Hana
celé dílo - autorka je exponentka 1968/1969. /Historička./
- Z MENCL, Vojtěch
celé dílo - autor čelný představitel pravicových sil v letech 1968/1969. /Historik./
- Z MENCLOVÁ, Jarmila
celé dílo - autorka je politická exponentka období 1968/1969. /Historička./
- Z MICHAL, Karel
celé dílo - autor emigroval po roce 1968.

PERSTICKÁ, Dagmar. *Neumlčení: stručné životopisy a dílo deseti spisovatelů, kteří měli vymizet z povědomí čtenářů: autoři pocházející z Moravy: příručka doplňující učivo na pomoc studentům středních škol a žákům vyšších tříd ZŠ.* Brno: Nová škola, 1991.
Sign.: V 18324

ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury.* Vyd. v Bloku 1. Brno: Blok, 1991.
Sign.: I 32239

1956 A ČESKOSLOVENSKÉ ŠKOLSTVÍ A KNIHOVNICTVÍ

**Dopady událostí roku 1968 a normalizace
na československé školství**

Další kapitola ukazuje na základě analýzy školních učebnic dějepisu změny ve výkladu předmětu během 60. let 20. století, normalizace a období po pádu komunistického režimu. Jako příklad rozdílů v interpretacích ve výuce byla vybrána první světová válka a vznik samostatného Československa.

**3.1 Učebnice dějepisu z šedesátých
a sedmdesátých let 20. století**

**3.2 Učebnice dějepisu po roce 1989
do současnosti**

Učebnice dějepisu z šedesátých a sedmdesátých let 20. století

Srovnání interpretace
dějin na tématu
1. světové války (jejích
příčin, vývoje a výsledků)
a vzniku samostatného
československého státu

Politické poměry ve zdánlivě nehybném prostředí komunistického Československa se promítaly mj. i do způsobu výuky dějepisu a interpretace dějin. Dobře patrné jsou jisté rozdíly ve výkladu událostí 1. světové války a vzniku samostatné republiky v dobových učebnicích dějepisu. Podle rozdílů v pojetí Velké války je možné zpětně odhadnout, kdy příslušná učebnice vznikala a do jakého úseku našich novodobých dějin patří.

Od 2. poloviny 20. století je **1. světová válka** jednotně charakterizovaná jako projev světového imperialismu: „(...) imperialistická, dobyvačná, nespravedlivá, která měla umožnit imperialistům jednotlivých států ujařmení a vykořisťování pracujícího lidu dobytých zemí (...)“. (Dějiny doby nejnovější. Učební text dějepisu pro 11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol a školy pedagogické. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, str. 4). Velká pozornost je zároveň vě-

nována ekonomickým poměrům na světových trzích a rozvoji dělnického hnutí.

Jako východisko a jediná cesta k odstranění válek je uváděn příklad **Velké říjnové socialistické revoluce (VŘSR) v Rusku**, která svrhla panství imperialismu a spolu s výzvou k okamžitému ukončení války a uzavření míru připravila cestu k revolučnímu a národně osvobozeneckému hnutí, které odstraní kapitalismus a vykořisťování. Velké říjnové socialistické revoluci, válečné situaci na ruských bojištích a republik rad v Evropě jako přímé reakci na VŘSR a poválečné změny je věnováno stále více pozornosti na stále větším počtu stránek.

Rozpad monarchie a vznik samostatného Československa je dáván do přímé souvislosti s VŘSR, ale podle dobové interpretace zřízením republiky se v tehdejší Československu nezměnil společenský řád, neboť

k tomu zde chyběla vůdčí revoluční marxistická strana, jakou byla bolševická strana v Rusku.

Popsaná rétorika příčin, charakteru a důsledků 1. světové války zůstává i v učebnicích ze 70. a 80. let minulého století. Texty jsou však ideově propracovanější a formulačně přesnější: „(...) První světová válka byla od počátku válkou imperialistickou a nespravedlivou. Kapitalistům přinášela obrovské zisky, pracujícímu lidu jen bídu a utrpení. Odhalit imperialistický a protilidový charakter války a vést proti ní důsledný boj, to bylo od počátku hlavním úkolem revolučních dělnických stran, které jako předvoj dělnické třídy se měly postavit do čela boje proti válce. (...)“ (Dějepis pro 9. ročník základní devítiletí školy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975, str. 8 a 12).

Nově se objevují i pasáže **o československých vojenských jednotkách zvaných legie**, které se začaly for-

movat ve Francii, Itálii a Rusku nejprve z Čechů a Slováků žijících v zahraničí, posléze ze zajatců a zběhů. Jejich organizování je sice přičítáno Československé národní radě, jmenovitě M. R. Štefánikovi, E. Benešovi, J. Dürichovi a T. G. Masarykovi, kteří jsou označováni za „*představiteli buržoazního odboje*“, ale při hodnocení je zdůrazňováno jejich podřizování „(...) *mocenským a vojenským zájmům dohodových velmocí* (...)“ (tamtéž, str. 27) a zneužití v Rusku po VŘSR: „(...) *Od března 1917 byly československé jednotky již nasazovány do bojů proti německým armádám. Tím byly legie hned od počátku své existence zapojeny do bojů za zájmy imperialistických velmocí. Zneužití legií se plně projevilo po Velké říjnové socialistické revoluci, kdy představitelé buržoazního zahraničního odboje dali souhlas k použití legií k intervenční válce proti sovětskému Rusku a jeho Rudé armádě.*“ (tamtéž, str. 27).

KAREL BARTOŠEK

DĚJEPIS

pro 9. ročník

základní devítileté školy

Státní pedagogické nakladatelství

PRAHA 1963

I. ČEŠI A SLOVÁCI V LETECH 1914 — 1917

I První světová válka postihla velmi tíživě také české země a Slovensko. Rakousko-uherská monarchie povolala do armády statisíce mužů, mladých i starých. Měli zabíjet a být zabijeni pro zisky imperialistů.

Vládnoucí kruhy zcela podřídily hospodářství válce. Průmysl, který vyráběl především zbraně, střelivo a jiný válečný materiál, nemohl uspokojovat potřeby lidí. V zemědělství stále citelněji chyběly ruce mužů, kteří museli odejít na frontu, snižovaly se výnosy polí i stavy dobytka. Zásobování se neustále zhoršovalo. Vláda zavedla přiděly potravin, ale na potravinové lístky se dalo koupit čím dál méně. Lidé stáli dlouhé hodiny ve frontách na špatný chléb. Nebylo lehké sehnat nejn nutnější obživu a ošacení. Zvláště těžko žili pracující ve velkých městech a v průmyslových oblastech, jako na Kladensku, Ostravsku a jinde. Ve městech a na venkově přibývalo lidí zmrzačených ve válce i vdov a sirotků po padlých vojácích.

Avšak ne všichni lidé trpěli. Bohatí se nedřeli v továrnách a nestáli dlouhé hodiny ve frontách na potraviny. Naopak se válkou obohacovali.

12

Lidé šli v celé Evropě na jatka jako dobytek, kam je vedli vedle řezníků — císařů, králů, presidentů a jiných potentátů a vojevůdců — kněží všech vyznání, žehnající jim a dávající jim falešně přísahat.

(Jaroslav Hašek, „Osudy dobrého vojáka Švejka“)

BARTOŠEK, Karel a LUDO LAŠÁN. *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*. Ilustroval Josef ISTLER. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963. Sign.: II 53163V1

Mnohdy zboží nebylo možno koupit na lístky, ale dostalo se pokoutně za daleko vyšší ceny, na tzv. černém trhu. Lidem, kteří předražovali zboží a vydělávali tak na lidské bídě, se říkalo ketasové. Od chudáků, kteří neměli peníze na zaplacení, brali i šatstvo. Ketasové byli ve městech i na vesnicích, kam jezdilo mnoho lidí z měst shánět potraviny. Na Slovensku odrodili notáři (tehdy vlivní úředníci v obcích) říkali mužům, kteří odcházeli do války: „Bijte nepřítel, buďte naší slávou a ctí!“ Sami se však odchodu na frontu vyhýbali.

13

Pracujícímu netřeba války ani loupeží.

(Stanislav Kostka Neumann)

Kapitalisté za války vystupňovali útlak pracujících. Vláda stíhala sebe-
menší projevy odporu v armádě mučením i tresty smrti. Podobně postu-
povala v zázemí. Ve zbrojních závodech zrušila nedělní a sváteční klid,
prodloužila pracovní dobu i na 12—14 hodin denně a zavedla závodní
vězení i tělesné tresty, např. bičování. Tím chtěla zvýšit válečnou výrobu.
Odpůrce monarchie posílala do žalářů i na popraviště. Jeden z prvních
popravených Čechů byl odsouzen k trestu smrti za to, že rozšiřoval leták
s posměšnou písničkou. Byla v ní i tato slova:

28

ČAPEK, Vratislav. *Dějiny 19. a 20. století: Dějepis pro dvouletá a tříletá střední odborná učiliště*. 1. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1984. Sign.: II 84445V3

PA 19/15 *první svět. válka*
■ VRATISLAV ČAPEK A KOLEKTIV

DĚJINY

19. A 20. STOLETÍ

DĚJEPIS PRO DVOULETÁ A TŘÍLETÁ
STŘEDNÍ ODBORNÁ UČILIŠTĚ

STÁTNÍ
PEDAGOGICKÉ
NAKLADATELSTVÍ
PRAHA 1984

byly tragickým vyústěním zahraniční politiky československé buržoazie a jejím vnitropolitickým selháním. Ohromné většině národa se však staly zároveň východiskem k boji proti fašismu a za obnovení Československa i k vybudování nového poválečného státu, sociálně a politicky spravedlivého zřízení.

A. VŘSR A VZNIK SAMOSTATNÉHO ČESKOSLOVENSKA

1. První světová válka jako imperialistický konflikt

První světová válka byla důsledkem narůstajících konfliktů mezi imperialistickými velmocemi. Jejich základem byl vzájemný boj o moc a úsilí o nové rozdělení koloniálních držav. Přípravovaná válka měla rovněž přinést řešení základních rozporů imperialistického systému – vystupňovaného boje pracujících proti vykořisťování, národně osvobozenického zápasu utlačovaných národů a lidu koloniálních zemí. Kapitalistický svět v ní dospěl na počátek prvního stadia své všeobecné krize a budoucího rozpadu.

První světová válka proběhla jako konflikt dvou mocenských bloků vedených Anglií a Německem. Útočící stranou bylo Německo, které se chtělo zmocnit koloniálních držav Anglie a Francie. Válka vypukla v červenci 1914 napadením Srbska Rakousko-Uherskem, jemuž stálo po boku Německo. Krátce nato došlo k vypovězení války i mezi dalšími státy obou bloků. Do války vstoupilo i Turecko, Japonsko a později USA. Urputné boje se tak přenesly z Evropy i do Asie a Afriky a ponorková válka probíhala na všech světových oceánech. Agresoři (útočníci) počítali s tzv. bleskovou válkou. Tento plán se však nezdařil. Německá ofenzíva na francouzské frontě byla zastavena. Rakouská armáda, složená do značné míry z vojáků porobených národů, neměla na východní a jižní frontě úspěch. Válka se změnila v dlouhodobý boj v zákopech.

Vládnoucí třídy se snažily zmobilizovat pro válku všechny národní zdroje. Zavedly státem řízené hospodářství a přidělový systém potravin pro obyvatelstvo. Využívaly nejmodernějších technických objevů k výrobě ničivých zbraní. Avšak síly bojujících států se v průběhu válečných let rychle vyčerpáva-

92

Příčiny
první
světové
války

Průběh
války

Narůstající
válečná
krize

Učebnice dějepisu po roce 1989 do současnosti

Další vývoj interpretace
dějin na tématu
1. světové války
a vzniku samostatného
československého státu

Učebnice dějepisu z období 90. let 20. století prošly podobně jako učebnice jiných předmětů obrovskou změnou jak ve formálním zpracování, tak obsahově. Jsou tištěné ve formátu A4 v brožované vazbě v měkkých laminovaných deskách, na první pohled zaujme bohatý dobový obrazový materiál, vč. map. Hlavní texty jsou doprovázené po stranách doplňujícími informacemi s dalšími obrázky, barevně odlišenými citáty, poznámkami, příp. slovníčkem pojmů a cizích slov a na závěr každé kapitoly je umístěno shrnutí s kontrolními otázkami. Obvykle jsou určeny pro základní školy 2. stupně a víceletá gymnázia.

Vedle přehledného popisu příčin a průběhu Velké války a poválečného pořádání, usilujícího o objektivní předání historických faktů, je výrazně podtržen **význam moderní techniky a vědy**. „(...) *Vojenská technika se (...) promě-*

nila k nepoznání: existovaly rychlopalné zbraně (samopaly, kulometry), děla s dostřelem 100 km, letadla, obrněné vlaky, ponorky, v průběhu války byly vyvinuty první tanky a začaly se používat zákeřné zbraně – jedovaté plyny (...)“ (Dějepis 8, novověk pro základní školy. Praha: SNP – pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2014, str. 132).

Velká válka je poprvé popsána jako světový válečný konflikt, „(...), jehož charakter určovalo nasazení moderní vojenské techniky. Některé jednotky, jako například jezdecko, ztratily svou funkci, protože nemohly obstát vůči kulometné střelbě ze zákopů (...)“ (Dějepis 8, učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2010, str. 135). Přehledně jsou charakterizovány válčící strany a jednotlivé bojové linie – fronty 1. světové války, včetně vyznačení na mapě a zhodnocení jejich významu.

Podrobně jsou probírány **československé legie** a jejich nově pojatý státoporný význam – jejich boj o vznik nového nezávislého československého státu: „(...) *Účast československých legií v bojích na straně Dohody pomohla změnit názor velmocí na vznik samostatného Československa (...)*“ (Dějepis 8, novověk pro základní školy. Praha: SNP – pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2014, str. 136). Komplikovaná situace čs. legií v Rusku po uzavření mírové dohody mezi ruskými bolševiky a Německem a Rakousko-Uherskem je věcně popsána jako jejich přesun na jiné fronty v Evropě tzv. východní cestou – tj. po transsibiřské magistrále do Vladivostoku, během něhož docházelo k vojenským střetům.

Bez zajímavosti nejsou poprvé v učebnicích dějepisu zmiňované problémy nově vzniklého československého státu, které vycházely nejen z neutě-

šených poměrů válkou zničené a rozvrácené Evropy, ale také z komplikované národnostní situace, nutnosti ochránit jeho nově vymezované hranice i z revolučních nálad inspirovaných bolševickým převratem v Rusku.

ČESKÉ DĚJINY II

Robert Kvaček

KVAČEK, Robert. *České dějiny II: učebnice pro střední školy*. Praha: SPL – Práce, 2002. ISBN 80-86287-48-3. Sign.: III 34925/2V5

IV / Česká společnost za první světové války (1914 – 1918)

VZNIK VELKÉ VÁLKY

Válka z Balkánu do celé Evropy Válečnou stranou byla právem nazvána skupina rakouských politiků a vojáků, kteří v sarajevském atentátu spáchaném 28. června 1914 na habsburském následníkově trůnu Františku Ferdinandovi uviděli příležitost k přepadení Srbska. Jeho pokoření mělo posílit mocenský vliv Rakousko-Uherska na Balkáně a zapůsobit i vnitropoliticky, utlumit národnostní neklid v Bosně a vůbec zpevnit ústřední moc. S útokem na Srbsko souhlasilo spojenecké Německo. Předpokládalo se rychlé vítězství; i rozšíření války bylo Německo ochotno riskovat, svou vojenskou sílu cenilo vysoko. Mělo také svou válečnou stranu v čele s císařem Vilémem II. I v dalších evropských mocnostech působili válečně naladěni politikové a vojáci. Oyzduší v Evropě proto delší čas zneklidňovala možnost „velké války“. Nechtělo se ale věřit, že by taková válka skutečně propukla. Její případní strůjci byli ostatně silným dělnicko-socialistickým hnutím soustředěným v II. Internacionále varováni, že ji socialisté a další odpůrci války obrátí proti nim. Najednou tu ale velká válka opravdu byla. Vypadalo to, jako by všechny zúčastněné zprvu zaskočila a překvapila.

Gavrilo Princip právě 28. června 1914 zavraždil v Sarajevu následníka trůnu Františka Ferdinanda a jeho ženu. Byl okamžitě zadržen. Před trestem smrti ho uchránil věk, v terezínském vězení však zemřel na tuberkulózu.

Srbsku vyhlásilo Rakousko-Uhersko válku 28. července 1914. V příštích dnech se samo ocitlo ve válečném stavu s Ruskem, Francií, Velkou Británií, Belgií a Černou Horou. Jeho spojencem Německo měl stejné protivníky a navíc ještě Japonsko. K těmto dvěma „Ústředním mocnostem“ se přidaly Turecko a Bulharsko. Itálie, původně trojspolkový partner Rakousko-Uherska a Německa, zůstala načas neutrální, ale v květnu 1915 se připojila k francouzsko-britsko-ruské Dohodě. O sestavách válčících koalic rozhodly spojenecké smlouvy a mocenské zájmy. Obě koalice čekaly nedlouhé střetnutí a svá brzká vítězství. Tato víra a představa se zprvu přenesla i na vojáky. Živila je všude oficiální propaganda. Rozpoutala se však válka, jakou svět dosud nezažil a která ho také měla hluboce změnit. Ovlivnila pak celé 20. století, které se politicky počítá právě až od roku 1914; tak výrazně světová válka dělila epochy.

Náročná válka Počáteční boje na různých frontách rozhodnutí nepřinesly, válka se časem měnila v „zákopovou“.

Mobilizace Rakousko-Uherska koncem července 1914 povolávala do zbraní i české muže. Jejich první odjezdy na frontu měly zapůsobit také na veřejnost. Vysokomýtský 98. pěší pluk nastoupil proto na náměstí. Většina vojáků tehdy ještě věřila, že se z války brzy vrátí.

Po vzniku světové války se T. G. Masaryk rozhodl zorganizovat odboj proti Rakousko-Uhersku. O jeho přípravě a motivech po válce napsal:

„Naši čeští vojáci, opouštějící Prahu, projevovali své protirakouské smýšlení; od armády docházely zprávy, že se vzpouzejí a dokonce bouří; brzy se slyšelo o přísném zakročování vojenských úřadů, dokonce o trestech na hrdle. Byli trestáni za to, co jsem já, poslanec, hlásával ... mohl, směl jsem já udělat méně než ten prostý voják-občan, jehož jsem utvrzoval v protirakouském a slovanském smýšlení? Začal jsem rozhovory s kolegy poslanci, abych zjistil smýšlení stran a plány. ...“

Z těchto rozhovorů jsem si udělal závěr, že ohromná většina příslušníků stran, s jejichž vůdci jsem jednal, zachová si protirakouské smýšlení i v tom případě, že by jednotliví vůdci nebo frakce šli s Rakouskem.

Policie a úřadové mne s počátku nepodezřivali, byl jsem opatrný a neztěžoval nikomu postavení; v takové situaci je důležité pravidlo: dělat co nejvíce sám a lidem říkat co nejméně, aby mohli prostěji vypovídat, došlo-li by k vazbě a soudnímu vyšetřování. Proto jsem také svým nejbližším nic o svých plánech neřekl; ovšem že se jednotliví dovítí, co podnikám a co můj odchod za hranice znamená, ale výslovně ode mne neslyšeli nic.

Byl jsem rozhodnut, a nadobro: oposice proti Rakousku musila se stát opravdovou, doopravdy, na život a na smrt – k tomu nutila světová situace.

Šlo jen o to, jak do toho, jakou taktikou; doma revoluce branná, ba ani radikální oposice, o tom jsem se přesvědčil brzy, nebyla možná; nějaký ten puč snad se dal zosnovat, ale k tomu bych se byl nepropůjčil. Možná, že ve Vídni, a zejména Friedrich, by si toho byli přáli. Podle situace, svědomitě odhadované, musili jsme za hranice a tam organisovat náš boj proti Rakousku.“

T. G. Masaryk, Světová revoluce, Praha 1936, s. 12–13.

Nejvýkonnějšího spolupracovníka v zahraničním odboji našel T. G. Masaryk v mladém Edvardu Benešovi. Za války vyrostl dosud neznámý Beneš v politika a diplomata se značnými mezinárodními styky.

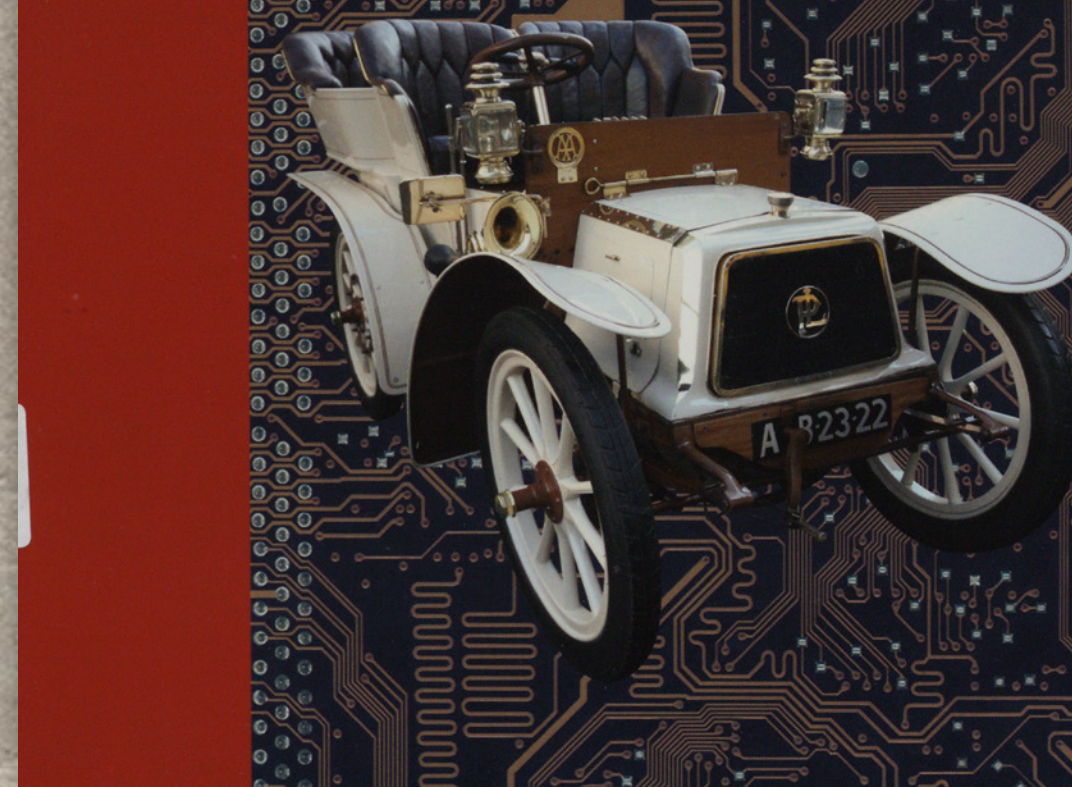

Agitační plakáty a pohlednice vyzývaly Čechy a Slováky ve Francii, aby vstupovali do dobrovolnického československého vojska. Byly koncipovány bojovně, odpovídaly náladám a postojům vyvolávaným válkou.

DĚJEPIS 9

MODERNÍ DĚJINY

Člověk a společnost

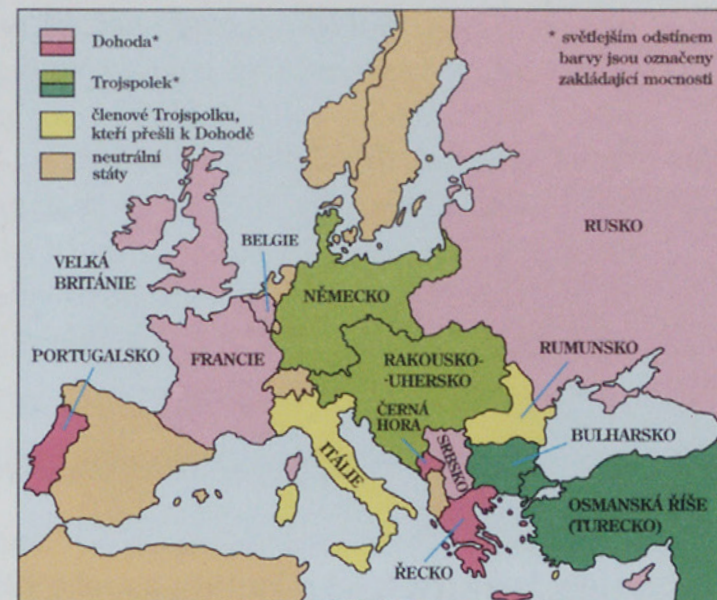

BUREŠOVÁ, Jana a Ondřej HÝSEK. *Dějepis 9: moderní dějiny*. Olomouc: Prodos, 2008. ISBN 978-80-7230-233-8. Sign.: III 36500/AV3

Kapitola I.

PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA

- ? Co předcházelo vypuknutí první světové války?
- Devatenácté století bohužel nepřineslo Evropě pouze technický pokrok, ale také velký nárůst nacionalismu a šovinismu. Státy a národy si vzájemně nedokázaly odpustit staré křivdy (německo-francouzské nepřátelství), střetávaly se v lokálních konfliktech v Evropě a také v bojích o kolonie. I když konec 19. století vypadal navenek jako klidnější období, politika „rovnováhy sil“ byla na začátku dvacátého století smetena válečným konfliktem nebývalých rozměrů.
- Objasni pojmy nacionalismus a šovinismus (může pomoci slovníček pojmů, Slovník cizích slov nebo internet).
- Co měli podle tebe tehdejší evropští politici a vládcí udělat, aby k první světové válce vůbec nedošlo?

Spolky a dohody v Evropě.

1. První světová válka, její cíle a průběh

Po vzniku Dohody a Trojspolku proti sobě stály dva mocenské bloky. Jakákoli krize ve vztazích mezi nimi mohla vést k vypuknutí války. Ještě před 1. světovou válkou se jejich zájmy střetly ve dvou **balkánských válkách** (1912–1913). Kořeny konfliktů musíme hledat už v předchozím vývoji situace na Balkáně. Balkánské války přinesly především osvobození všech balkánských národů od turecké nadvlády. Vzápětí poté však tyto národy mezi sebou začaly bojovat o co největší územní vliv v oblasti Balkánského poloostrova. Nejvíce se rozrostlo Srbsko.

Bezprostředním podnětem k válce se stalo **zavraždění následníka rakouského trůnu Ferdinanda d'Este v Sarajevu**, hlavním městě Bosny a Hercegoviny, a to v **červnu 1914**. (Slovanská Bosna a Hercegovina byla připojena k Rakousku v roce 1908.) Ferdinandova smrt byla dílem srbského atentátníka. Atentát se stal záminkou k tomu, aby Rakousko-Uhersko vypovědělo Srbsku válku. Začala **první světová válka**.

Všechny válčící státy prováděly za první světové války obrovské plakátové kampaně, které měly obyvatele přesvědčit, aby se masivně zapojovali do válečných bojů i do prací spojených s válkou a aby poskytovali peníze. Plakáty byly tvořeny v duchu hesla „Všechno pro naše vítězství!“ Situace, zachycená na obrázku, zobrazuje muže jako vojáka a ženu v pozici ošetřovatelky, tedy v rolích, které stát od svých občanů během války očekával.

První zákon československého státu:

Zákon vydaný Národním výborem dne 28. října 1918

»Samostatný stát československý vstoupil v život, aby zachována byla souvislost dosavadního právního řádu se stavem novým, aby nenastaly zmatky a upraven byl nerušený přechod k novému státnímu životu. Národní výbor jménem československého národa, jako vykonavatel státní svrchovanosti, nařizuje:

Článek I.: Státní formu československého státu určí Národní shromáždění s československou Národní radou v Paříži, jako orgánové jednomyslné vůle národa. Než se tak stane, vykoná státní svrchovanost uvnitř státu Národní výbor.

Článek II.: Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti.

Článek III.: Všechny úřady samosprávné a státní a župní, ústavy státní, zemské, okresní, župní a obecní jsou podřízeny Národnímu výboru, prozatím úřadují a jednají dle dosud platných zákonů a nařízení.

Článek IV.: Zákon tento nabývá platnosti dnešním dnem.

Článek V.: Předsednictvu Národního výboru se ukládá, aby tento zákon provedlo.

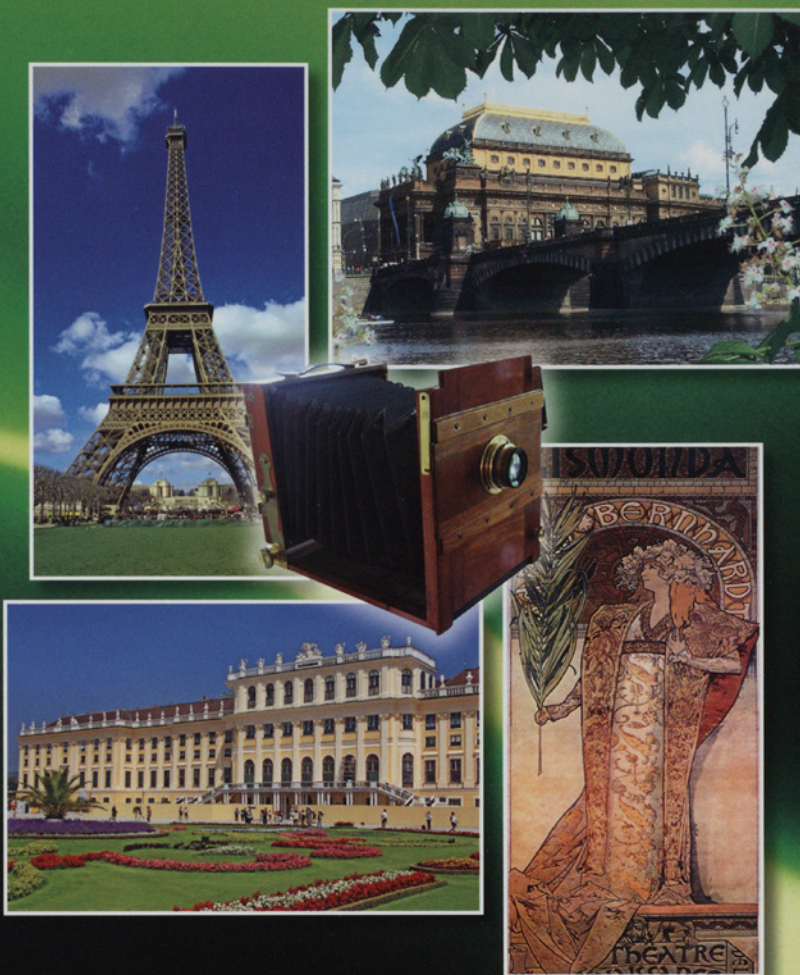
Dáno dne 28. října 1918

Ant. Švehla v. r. Dr. Al. Rašín v. r. Jiří Stříbrný v. r. Dr. Fr. Soukup v. r. Dr. V. Šrobár v. r.

Za první světové války patřili k nejdůležitějším osobnostem, které se zasloužily o vytvoření samostatného československého státu, T. G. Masaryk, E. Beneš a M. R. Štefánik. Pracovali v zahraničí. V Paříži vytvořili Národní radu československou. Pro ideu vytvoření samostatného Československa se jim podařilo získat podporu dohodových států. V Praze využívali domácí politikové k přípravě vytvoření samostatného státu Národní výbor. Jeho představitelé vyhlásili 28. října 1918 Československou republiku. Skládala se ze čtyř částí: Čech, Moravy se Slezskem, Slovenska a Podkarpatské Rusi. Zvláště v pohraničí existovaly problémy s německým obyvatelstvem, které nesouhlasilo se samostatným československým státem. Prvním prezidentem Československa se stal T. G. Masaryk. Národní shromáždění přijalo velmi důležité zákony: všeobecné volební právo i pro ženy, osmihodinovou pracovní dobu, zákon o pozemkové reformě. Vývoj státu ovlivňovaly až do druhé světové války tyto hlavní politické strany: sociálně demokratická, národně socialistická, národně demokratická, agrární, lidová, komunistická a na Slovensku slovenská ľudová strana.

- Maďarsko se po první světové válce nechtělo smířit s „rozpadem Velkých Uher“, vznikla zde tzv. Maďarská republika rad, která se snažila expandovat i na Slovensko. Zjisti podrobnosti na internetu.
- Co to jsou Sudety? Říká ti něco termín „odsun/vyhnání sudetských Němců“?

Jaké mělo být postavení Slovenska v ČSR? Co myslíte, proč se Československo v roce 1992 rozpadlo? Na ministra financí Aloise Rašina byl spáchán atentát. Dovedeš o této události nalézt více informací?

novověk

PRO ZÁKLADNÍ ŠKOLY

OPRACOVÁNO V SOULADU S RVP PRO ZÁKLADNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

SPN

VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 8 pro základní školy*. 2. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2014. ISBN 978-80-7235-540-2. Sign.: III 37647/AV2

PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA	ANEKSE BOSNY A HERCEGOVINY	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	28. 6. ATENTÁT V SARAJEVU	28. 7. ZAČÁTEK VÁLKY
---------------------	----------------------------	------	------	------	------	------	------	------	---------------------------	----------------------

V čele států Trojdhody stáli ve stejné době tyto muži:

britský král Jiří V.,

ruský car Mikuláš II.

a francouzský prezident Raymond Poincaré [remon poenkare]

Evropa před první světovou válkou

- Které státy patřily do Trojspolku a které do Trojdhody? Kdy tyto koalice vznikly? Jak jinak se jim také říká?
- Co státy jednotlivých koalic sblížovalo?
- Zopakujte si, co víte o situaci na Balkáně v 19. století.

Balkán

Napětí před první světovou válkou vyvrcholilo událostmi na Balkáně. Pamatujete si, že od začátku 19. století se balkánské národy snažily vymanit zpod nadvlády osmanské říše a kolem roku 1900 už skutečně většinu Balkánu tvořily samostatné státy. Část území tu však stále ještě patřila osmanské říši, což balkánské národy cítily jako ohrožení. Také se tu stále přely o vliv evropské mocnosti – nešlo už většinou o ovládnutí nějakého území, ale o spojenectví s mladými státy. Pro nás je nejdůležitější přátelský vztah mezi Srbskem a Ruskem.

Balkán po roce 1913

První velký problém na Balkáně nastal v roce 1908, kdy došlo k ane-xi Bosny a Hercegoviny Rakouskem-Uherskem. Rozšíření rakousko-uherského vlivu na Balkáně popudilo všechny státy Trojdhody, nejvíce samozřejmě Rusko, a Evropa se už tehdy málem dostala do války. Anexe Bosny a Hercegoviny byla nepřijemná i pro Srbsko. Když se podíváte na mapku Balkánu na této straně, je vám jasné proč – Srbsko tím ztratilo šanci získat přístup k Jaderskému moři.

V roce 1911 vypukla italsko-turecká válka, ve které chtěla Itálie získat v severní Africe kolonie na úkor osmanské říše. Balkánské národy využily oslabení osmanské říše a v roce 1912 na ni zaútočily také. Tím začala první balkánská válka. Osmanská říše raději Itálii postoupila území v severní Africe, aby nemusela bojovat na dvou frontách, ale nepomohlo jí to – z Balkánu byla vytlačena a zůstala jí tam jen malá část území u Istanbulu. Hned v roce 1913 vypukla jen několik týdnů dlouhá druhá balkánská válka, ve které balkánské státy řešily vzájemné územní spory.

- Které mocnosti měly zájmy na Balkáně?
- Proč anexe Bosny a Hercegoviny málem vyvolala válku?

130

zří	duben	květen	srpen	listopad	březen	duben	listopad	březen	28. 10.	11. 11.	
BITVA NA MARNĚ	PRVNÍ POUŽITÍ OTRAVNÝCH PLYNŮ	VSTUP ITÁLIE NA STRANĚ DOHODY	VERDIUN, SOMMA	VSTUP RUMUNSKA NA STRANĚ DOHODY	FRANTIŠEK JOSEF I.	REVOLUCE V RUSKU	VSTUP USA NA STR. DOHODY	BOLŠEVICKÁ REVOLUCE V RUSKU	RUSKO VYSTUPUJE Z VÁLKY	VYHLÁŠENÍ ČSR	KONEC VÁLKY
1915	1916	1917	1918	1919							

- Za jakých okolností získala Itálie kolonie v severní Africe?
- Jaká byla situace na Balkáně těsně před první světovou válkou?

Atentát v Sarajevu

Napětí v Evropě houstlo. Německo už bylo dobře vyzbrojené a jen čekalo na vhodnou záminku k rozpoutání války, od které si slibovalo získat politickou převahu v Evropě i mimo ni. Záminka se brzy naskytla.

V červnu 1914 přijel do hlavního města Bosny a Hercegoviny Sarajeva na oficiální návštěvu následník habsburského trůnu František Ferdinand d'Este s manželkou. Toho využili bosenští radikálové, kteří nesouhlasili s anexí v roce 1908, a spáchali na něj atentát. Protože měli kontakty na podobnou radikální organizaci v Srbsku, jejímž snem bylo sjednotit všechny Jihoslovanů do jednoho státu, obvinilo Rakousko-Uhersko z podílu na atentátu Srbsko.

Zatčení atentátníka Gavrila Principa ihned po atentátu 28. června 1914. Všimněte si, že někteří muži jsou oblečeni v jihoslovanských národních krojích – byl to tehdy ještě běžný oděv.

Po poradě s Německem formulovalo Rakousko-Uhersko ultimátum pro Srbsko – tedy podmínky, na které Srbsko musí přistoupit, aby nedošlo k válce – záměrně tak, aby bylo pro Srbsko nepřijatelné. Srbsko bylo přesto ochotno přistoupit na všechny podmínky kromě jednoho jediného bodu. To Rakousku-Uhersku nestačilo, a proto 28. července 1914 vyhlásilo Srbsku válku. Tímto dnem také začala první světová válka.

- Proč byl spáchán atentát na Františka Ferdinanda d'Este?
- Proč bylo z plánování atentátu obviněno Srbsko?
- Obvinění Srbska bylo očividně vykonstruované. Co myslíte, že bylo skutečnou příčinou nepřátelství mezi Srbskem a Rakouskem-Uherskem?
- Kdy mezi sebou evropské státy (vyjma Balkánu) naposledy válčily?
- Za jaké podmínky byla Itálie povinna vojensky pomoci Německu?

131

O atentátu na následníka trůnu informoval již dva dny nato vídeňský deník Kronen Zeitung.

Následník trůnu František Ferdinand d'Este s manželkou Žofíí Chotkovou a dětmi Žofíí, Maxem a Ernestem, ze kterých se ve věku 13, 12 a 10 let stali první sirotci světové války. Během následujících let ztratili na frontách své otce další státisíce dětí.

GAVRILLO PRINCIP

Františka Ferdinanda i jeho manželku zastřelil devatenáctiletý člen organizace Mladá Bosna Gavrilo Princip, etnický Srb. Bezprostředně po atentátu byl zatčen, ale protože podle rakousko-uherských zákonů nebyl plnoletý, nemohl dostat trest smrti. Byl odsouzen k doživotí a uvězněn v pevnosti Terezín. Vězení měl zostřeno temnicí, tedy pobytem v cele bez oken. Nedostatek slunečního světla u něj způsobil tuberkulózu kostí, a tak v jeho případě doživotí trvalo pouze čtyři roky – zemřel ve vězeňské nemocnici v roce 1918.

Atentát na politika je teroristický čin. Jaký máte názor na prosazování cílů tímto způsobem?

1956 A ČESKOSLOVENSKÉ ŠKOLSTVÍ A KNIHOVNICTVÍ

**Dopady událostí roku 1968 a normalizace
na československé školství**

Poslední kapitola přibližuje historii, činnost a speciální fondy Pedagogické knihovny J. A. Komenského. Zvláštní pozornost je věnována také historii knihovny během 2. poloviny 20. století.

- 4.1 Pedagogická knihovna
J. A. Komenského, její fond
a informace o speciálních sbírkách**
- 4.2 Historie a postavení knihovny
v šedesátých a sedmdesátých letech
20. století a po roce 1989**

Pedagogická knihovna J. A. Komenského, její fond a informace o speciálních sbírkách

Pedagogická knihovna J. A. Komenského působí od roku 2011 jako organizační složka paměťové instituce s názvem Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského a je podle zákona č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon), **veřejnou specializovanou pedagogickou knihovnou v působnosti MŠMT.** Knihovna spravuje přes 500 tis. svazků; poskytuje knihovnické a informační služby právnickým a fyzickým osobám, především z oblasti pedagogiky, školství, výchovy, výzkumu,

vzdělávání a dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků. Současně plní funkce veřejně přístupné vědecké knihovny, která vytváří a shromažďuje státem dotovaný fond domácí a zahraniční literatury, informačních pramenů a zdrojů z oblasti výchovy, vzdělávání, školství a příbuzných společenských věd. Knihovna je zapsána v evidenci knihoven MK ČR pod č. 3226.

Počátky budování knižního fondu této knihovny souvisejí s historií *Společnosti českého musea paedagogického* v Praze, neboť první knihy byly získány právě pro *Museum Komenského* a *Stálou výstavu školskou*. Podle starších pramenných zdrojů lze vysledovat snahy vytvořit samostatnou ústřední pedagogickou knihovnu již na začátku 20. století. Vlastní zahájení činnosti knihovny je spojeno s novodobou historií samostatného československého státu. Vznikla v roce 1919 jako součást Československého

pedagogického ústavu J. A. Komenského a jejím tehdejším hlavním úkolem bylo „přispívat ke studiu pedagogiky a československého školství“ získáváním „knižní a časopisecké literatury vhodné ke studiu pedagogiky a jejích věd pomocných, zejména se zřetelem ke školské reformě“.

K významným a svou povahou specifickým fondům knihovny patří tzv. Sukova studijní knihovna literatury pro mládež (dětská literatura od konce 18. stol.), komeniologická literatura nebo historický fond učebnic, učebních osnov a školních výročních zpráv.

Historie a postavení Pedagogické knihovny J. A. Komenského ve 2. polovině 20. století a po roce 1989

Do šedesátých let 20. století vstupovala knihovna nesoucí od roku 1945 název **Státní pedagogická knihovna Komenského (SPKK)** a přičleněná od roku 1958 k Výzkumnému ústavu pedagogickému (VÚP) se sídlem v Mikulandské ul. 5, Praha 1, obohacená o některá pracoviště VÚP knihovnického zaměření, ze kterých se vytvářely v SPKK tzv. speciální referáty (např. referát literatury pro mládež, referát učebnic a skript za účelem budování speciálního konzervačního fondu nebo referát komeňan). Její rozmach byl potvrzen i v organizačním statutu státních vědeckých knihoven¹, jehož příloha určovala specializace jednotlivých knihoven. Nové vymezení SPKK bylo stanoveno takto: „**Státní pedagogická knihovna Komenského v Praze**

a) je ústřední knihovnou v ČSR pro pedagogiku, pro učebnice a skripta a pro literaturu pro mládež,

b) je ústřední knihovnou pro studium života a díla J. A. Komenského,

c) rediguje a vydává bibliografie o literatuře v oborech své specializace,
d) je ústředím pro poskytování informací o literatuře specializace,

e) je ústředím pro pedagogickou dokumentaci a pro informace z oboru své specializace pro UNESCO a BIE (Mezinárodní úřad pro výstavnictví) poskytované prostřednictvím Národní komise a k tomuto účelu provádí koordinaci pracovních plánů všech pedagogických knihoven v ČSR,

f) je hlavním metodickým střediskem pro školní a učitelské knihovny a pro práci s pedagogickou literaturou.“² Takto rozsáhlá činnost a posílené kompetence SPKK byly zajišťovány koncem 50. let 26 odbornými pracovníky podle nově schválené systemizace a organizační struktury.

V průběhu šedesátých let se knihovna dále rozšiřuje, prohlubuje svou specializaci³ a je pověřována dalšími úkoly odborného a metodického charakteru.

Rozvíjí metodickou činnost v síti školních knihoven, spolupracuje s dalšími pedagogickými knihovnami, jejichž odbornou činnost jako ústřední pedagogická knihovna řídí, navazuje spolupráci s knihovnami podobného zaměření v zahraničí, což bylo oceněno prezidentem republiky u příležitosti 50. výročí jejího vzniku (1969) udělením státního vyznamenání – Řádu práce – za významný přínos k rozvoji socialistické pedagogiky.

Sedmdesátá léta minulého století byla pro knihovnu obdobím velkých funkčních, organizačních, personálních i provozních změn poplatných politickým změnám, k nimž po r. 1969 v ČSSR došlo. Podle nového statutu VÚP byl s účinností od 1. října 1971 dokončen proces začleňování SPKK do VÚP, knihovna byla i v oblasti personální a mzdové spojena s VÚP a její zaměstnanci byli převedeni do pracovního poměru VÚP.⁴ V následujícím

roce pod novým vedením⁵ vypracovala SPKK některé koncepční souhrnné a koncepční materiály (např. návrh nového organizačního řádu SPKK, zpráva o stavu školních knihoven a návrh nových opatření k jejich rozvoji, pokyny k prověrce knihovního fondu a k práci se zvláštními fondy aj.), provedla obsahovou prověrku fondu s místním vyčleněním literatury s protistátním a závadným politicko-ideovým obsahem a zřídila zvláštní fond těchto knihovnických dokumentů. V následujících letech byly

¹ MŠK č. j. 53 435/54-C IV/4 ze dne 11. srpna 1954.

² HYKEŠ, Pravoslav a kolektiv: *40 let Státní pedagogické knihovny Komenského v Praze 1919–1959*, Praha 1959, s. 32–33.

³ Směrnici Československého ústředí knižní kultury č. j. Š-2101/63-PV4 byl SPK přiznán povinný výtisk TS 02, učebních textů, učebních osnov a dvojrozměrných učebních pomůcek.

⁴ Výnos MŠ z 9. 9. 1971 č. 21.170/71.

⁵ Novým ředitelem SPKK jmenovalo MŠ ČSR k 1. 1. 1972 PhDr. Drahošlava Gawreckého.

dále rozšiřovány kompetence SPKK: převedením referátu devizových publikací resortu školství a metodické činnosti pro síť vysokoškolských knihoven ze Státní knihovny ČSR s následným zřízením metodického ústředí pro tuto síť. Po několikaletém jednání o začlenění SPKK do informačního systému VTEI (vědeckotechnické a ekonomické informace), který měl být vytvořen v resortu školství pro oblast výchova, vzdělávání, školství, došlo s platností od 1. ledna 1974 k převedení SPKK z VÚP do *Ústavu školských informací* (ÚŠI) v Praze. SPKK se stala podle nového statutu ÚŠI⁶ součástí ústavu. Plní úkoly státní vědecké knihovny pro pedagogiku a školství v ČSR a je koordinačním a metodickým střediskem pro síť knihoven v oboru působnosti ministerstva. Jako organizační součást ústavu se knihovna podílí na jeho úkolech především v oblasti VTEI. V rámci reorganizace ÚŠI bylo následně do SPKK převe-

deno oddělení metodiky a výzkumu a knihovna se rozrostla na pět oddělení.⁷

Od roku 1976 SPKK plnila úkoly odvětvové knihovny a funkci základního informačního střediska pro ministerstvo školství. V dalších letech knihovna rozvíjela spolupráci s oborovými informačními středisky (především se státními vědeckými knihovnami, knihovnami pedagogických fakult a knihovnami dalších ústavů řízených ministerstvem školství) a koordinací nákupu zahraničních periodik a jejich analytickém zpracování se zasloužila o vznik rozsáhlé bibliografické kartotéky české i zahraniční článkové literatury.

V osmdesátých letech se vedle plnění dosavadních úkolů, kterými byla knihovna pověřována, objevil v její činnosti nový charakteristický prvek, který se bude dále rozvíjet a stane se

určujícím pro její budoucnost. Tím byla automatizace a zavádění nových technologií.⁸

Politické události v naší zemi, k nimž došlo na podzim roku 1989, vedly k razantním změnám ve všech oblastech života a projevily se i na řadě opatření realizovaných počátkem devadesátých let v SPKK. Po zrušení cenzury byly v roce 1990 zpřístupněny čtenářům publikace z tzv. zvláštního fondu. (Knihy vyčleněné z hlavního fondu z ideologických důvodů byly opět do fondu vrženy). Navazující profilace knihovního fondu, která byla zahájena v roce 1991, se zaměřila na vyřazování nadbytečných multiplikátů morálně zastaralé literatury. Knihovna prošla zásadním procesem přerodu nejen z hlediska nových pohledů a postojů na pedagogickou orientaci své činnosti podle nových hodnotících kritérií a stanovených obsahových priorit, ale především následující léta zna-

menala skutečnou revoluci ve využívání nových informačních technologií v knihovnické praxi. V průběhu 90. let došlo v SPKK postupně k nutné automatizaci veškerých knihovnických procesů.⁹ Jako první byla automatizována bibliografie, lístková kartotéka byla uzavřena a záznamy začaly být ukládány v systému CDS/ISIS do Pedagogické bibliografické databáze (PBD). Souběžně s automatizací bylo zahájeno retrospektivní zpracování fondu.

Ke dni 31. 12. 1990 byl zrušen Ústav školských informací a 1. 1. 1991 vznikl *Ústav pro informace ve vzdělávání* (ÚIV) a SPKK se stala jeho součástí jako státní vědecká knihovna pro pedagogiku a školství. Převratné politické události začátku devadesátých let a z nich vyplývající nové odborné úkoly SPKK kladly značné nároky na nové formy a způsoby práce knihovny. Zrušení oborového povinného výtisku v roce 1992 se negativně odrazilo na

výrazném zvýšení nákladů knihovny na nákup knihovního fondu. Z mimořádných počínů knihovny v 1. polovině devadesátých let je vhodné připomenout např. jubilejní vydání

⁶ Rozhodnutí MŠ ČSR ze dne 9. 4. 1973, č. j. 7870/73-400 o delimitaci SPKK; č. j. 6123/74-110 ze dne 6. 2. 1974 – nový statut ÚŠI.

⁷ Oddělení doplňování a zpracování fondu, oddělení služeb čtenářům a ochrana knihovního fondu, oddělení bibliografie a dokumentace, oddělení speciálních referátů a oddělení metodiky a výzkumu.

⁸ 1984: Byl zpracován návrh na mikrofišování a využívání mikrofišů v resortu školství v oblasti devizové literatury a ideový záměr automatizace vybraných agend SPKK. 1989: Zahájeno poskytování reprografických služeb uživatelům knihovny z jejích prezenčních fondů.

⁹ V roce 1992 knihovna získala 5 počítačů, což umožnilo zahájit katalogizaci v systému MARKS a v roce 1995 po zakoupení nového softwarového zařízení byl spuštěn nový výpůjční systém. Současně bylo zahájeno analytické zpracovávání komeniologické literatury do databáze KOM (v systému CDS/ISIS), přírůstky knih Sukovy knihovny byly od března r. 1993 zpracovávány v systému MARKS-ISIS.

u příležitosti 400. výročí narození J. A. Komenského *Bibliografie knižních komeňian za léta 1945–1990*, doplněné předmluvou o stavu komeniologického bádání v tuzemsku i zahraničí v české a anglické verzi, nebo uspořádání akce *SUK – Čteme všichni* – anketu dětí, knihovníků veřejných a školních knihoven, v níž se každoročně hlasuje o nejoblíbenější a nejčtenější knihu pro mládež uplynulého kalendářního roku a která trvá dodnes.¹⁰ Dalším neméně náročným odborným úkolem, s nímž se knihovna vyrovnala, bylo zpracování 1. verze Českého pedagogického tezauru – řízeného oborového slovníku určeného k indexování záznamů a jejich vyhledávání v pedagogické databázi a zpracovaného na podkladě Evropského pedagogického tezauru.

V polovině devadesátých let se uskutečnila reorganizace ÚIV, SPKK jako jedna z divizí ústavu fungovala v rámci

nové organizační struktury kromě svého sekretariátu se třemi odbornými odděleními: oddělení doplňování a zpracování fondů, oddělení služeb čtenářům a ochrany fondů a oddělení bibliografie a dokumentace.

První desetiletí 21. století znamenalo pro knihovnu období dalšího rozvoje, který byl zaměřen mimo jiné na rozšíření služeb handicapovaným čtenářům a vzdáleným uživatelům. Rozsáhlá rekonstrukce studovny, jejímž cílem bylo zvýšení kapacity úložného prostoru a počtu studijních míst, a modernizace knihovny s vestavbou osobního výtahu zajistila bezbariérový přístup pro uživatele s omezenou možností pohybu a tím i dostupnost služeb knihovny pro handicapované čtenáře.

Vzhledem k tomu, že SPKK byla jediná veřejně přístupná knihovna s celostátní působností a s nejúplnějším knihovním fondem specializovaným

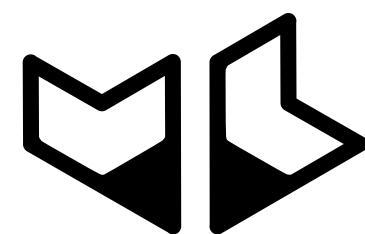
na oblast výchovy, vzdělávání a školství, požádalo vedení knihovny svého zřizovatele o změnu názvu, který by lépe vystihoval její postavení a funkci a od 1. ledna 2004 knihovna nesla název *Národní pedagogická knihovna Komenského* (NPKK).

K poslední organizační změně, kterou knihovna prošla, došlo v červenci roku 2011, kdy se stala součástí *Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského*. Přelomovým mezníkem v její téměř stoleté historii byl rok 2016, kdy se po šedesáti pěti letech svého působení na adrese Mikulandská 5, Praha 1, přestěhovala do nově zrekonstruovaných prostor v Jeruzalémské ulici ve stejné pražské čtvrti a tím se otevřela nová etapa v jejím vývoji: je to především bezbariérová dostupnost celého čtenářského patra, včetně sociálního zařízení, čímž knihovna naplňuje rovněž standardy fyzické dostupnosti kulturních insti-

tucí poskytujících veřejnou službu a zvyšuje jejich uživatelský komfort, dále dvě studovny – všeobecná a speciálních fondů, které jsou situovány po obou stranách půjčovny a zaujmají spolu s ní celé 2. patro budovy s celkovým počtem 28 čtenářských míst, nebo elektronický vstupní systém vymezující pohyb veřejnosti a zaměstnanců v rámci celého objektu a zajišťující v dnešní době jejich tolik žádoucí ochranu a bezpečnost. Knihovna rovněž vstřícně reflektuje potřeby svých uživatelů – např. zřízením dětského koutku v půjčovně pamatovala na speciální potřeby rodičů s dětmi z početné uživatelské obce vysokoškolských studentů. Samozřejmě je i speciální počítač pro slabozraké uživatele knihovny.

Věřme, že si Pedagogická knihovna J. A. Komenského zachová své nezměnitelné postavení v celorepublikovém vzdělávání budoucích učitelů a širší pedagogické veřejnosti a bude se podílet na procesu celoživotního vzdělávání v současné informační společnosti a že bude i nadále onou pověstnou „branou k poznání“ a „vydatným pramenem studia pedagogiky teoretické i praktické“.

¹⁰ První ročník této soutěže se uskutečnil v roce 1994. Anketa nese jméno profesora Václava Františka Suka, významného prvorepublikového teoretika dětské literatury a zakladatele Sukovy studijní knihovny literatury pro mládež.

**NÁRODNÍ PEDAGOGICKÉ
MUZEUM A KNIHOVNA
J. A. KOMENSKÉHO**